

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

UTOLSÓ AKKORDOK

ATHENAEUM
IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA, BUDAPEST

TARTALOM

Előszó

ÚJ VILÁGKÉP

A XIX. század likvidálása, Európa összezsugorodása
Földrajzi és politikai glóbus
A gazdasági vezető
Világszegényedés
A magyar néplélek a világválságban

VILÁGPOLITIKA

A nagy megtorpanás
Árnyékba boruló világkép
Irányváltások Európában
A német és a porosz alkotmány válsága
Az állami kapitalizmus előcsarnokában
A német-lengyel ellentét, Danzig és a lengyel korridor
Az olasz-francia ellentét mélyebb okai
Olasz gyarmatosítás Afrikában
Jugoszlávia nehézségei
Japán, a terjeszkedő nagyhatalom
Vér, arany és diplomácia Távol-Keleten
Az Egyesült-Államok és a keletázsiai konfliktus

VÁROS ÉS FALU

Szavak, számok és tények
Népesedési politikánk
A magyar városi politika
Új Budapest, - új vidék
Két tér
Róma és Párizs
Az Alföld problémái
A szolnoki Tisza-konferencia
A Duna-Tisza-csatorna a világforgalom távlatában
Az Alföldi Bizottság
Igazságok a Balatonról

KULTÚRA

Kutatás és oktatás
Hogy' áll népművelésünk?

SPORT

A balatoni sport
A közlekedési világpolitika új útjai
A X. olimpiász

Előszó

A korán elhunyt barát emléke iránti kegyelet érzése adja kezembe a tollat, amikor előszót írok gróf Klebelsberg Kunó ama könyvalakban megjelenő újságcikkeihez, amelyek közoktatásügyi miniszteri állásáról történt lemondása után jelentek meg tollából.

Egy eszmékben gazdag, nagy magyar elme gondolat-szimfóniájának utolsó akkordjai csendülnek meg e cikkekben.

Bennük is ugyanaz a vezérmotívum, mint élete egész művében: a magyar kultúra, a magyar művelődés szeretete és szolgálata. Témájuk látszólag távol fekszik a kultúra ügyétől, de mégis, ha közelebbről nézzük tartalmukat, látjuk, hogy szerzőjük lelkében magasabb harmóniában olvad össze a cikkek tendenciája az egyetemes nemzeti művelődés ügyével.

Gróf Klebelsberg Kunó most közreadott újságcikkeinek egyik részében, mint újságíró is, éppúgy, mint közoktatásügyi miniszter, a hosszú ideig elhanyagolt, a parlagon heverő nagy magyar Alföld kultúrájának és tágabb értelemben vett művelődésének az ügyét szolgálja.

Mint kultuszminiszter reszortjának a korlátai között gyakran ütközött olyan nehézségekbe, amelyeket éppen e korlátok miatt nem volt módjában megszüntetni. Ez úton szerzett gazdag tapasztalatait - amint azt ebben a kötetben láthatjuk - mint cikkíró értékesíti azután ugyanazon ügynek a szolgálatában. Az Alföld közigazgatási, közlekedési, városfejlesztési, mezőgazdasági, ipari és egyéb problémái egyúttal az alföldi kultúrának is a problémái és fordítva.

Igy volt gróf Klebelsberg Kunó tapasztalatai, gazdag ismeretei, fáradhatatlan energiája folytán predesztinálva arra, hogy az Alföld megoldatlan kérdéseit egyetemes szemszögből is felkarolja és élére álljon annak a mozgalomnak, amely egyetemes nemzeti megújulásunk egyik életgyökerévé a magyar Alföld fejlesztését és modernizálását kívánta tenni.

De nem jelentik-e a magyar kultúra egy másik hasonló ugarterületének a megművelését gróf Klebelsberg Kunó külpolitikai vonatkozású cikkei is?

Mint magyar kultuszminiszter ő aktív külpolitikát is folytatott a szó szoros értelmében is.

A magyar kultúra és művelődés összeköttetésének kiépítése a külfölddel és más nemzetek kultúrájával, a magyar kultúrának élő összekapcsolása az egyetemes emberi művelődéssel, a magyar kultúrteljesítmény megismertetése és megbecsültetése más népek által, a nemzetek közötti kultúrhatások megelevenítése és erősítése, az eleven vérkeringés állandó fenntartása a kultúra terén, e kiváló kultuszminiszterünk gondoskodásának állandó tárgya volt. Nevét ezért ismerték az egész világon és sok országban, nálunk műveltebb nemzetek tőle tanultak és az ő nyomdokain jártak.

Ő, aki a történelem szakszerű művelője volt, akit kultúrpolitikai elhatározásaiban széles történelmi látókör irányított, világosan látta, hogy állami függetlenségünk visszaszerzése nemcsak megszűnését jelenti annak az önkéntelen nemzeti kiskorúságnak, amely a nemzetek családjában a Habsburg-uralom idején 400 éven keresztül osztályrészünk volt - hanem a közélet vezetői számára új felelősséget, új gondot, a nemzet számára pedig a gyilkos versenynek új terrenumát is jelenti, amelyen győzni, de elbukni is lehet; amely területet gondosan megművelni, az ugart megszántani és bevetni tehát nemzeti kötelesség.

A kultúra terén hivatalos állásban folytatott külpolitikai tevékenysége így természetes úton átvezette őt a külpolitika tágabb, egyetemesebb területére és új feladatokat írt elő a kultúrpolitikus számára is.

Előtte nem maradhatott titok közéletünk szűk látókörű, gyakran egyenesen naiv külpolitikai horizontja, a történelmi perspektíva hiánya. Ezt tágítani, kimélyíteni, közkinccsé tenni a kultúrpolitikusnak is előkelő feladata kellett hogy legyen.

Ezért, mikor gróf Klebelsberg Kunó megszűnt magyar kultuszminiszter lenni, a magyar nemzeti művelődésnek e másik ugarterületét választotta ki megművelés végett.

Igy születtek meg külpolitikai tartalmú cikkei, amelyek gyakran egy-egy külpolitikai vonatkozású kérdés komplexumának teljes kidolgozását nyújtják és megfelelő történelmi látószögből derítenek világot a tárgyalt kérdésre.

Közel másfél éve van annak, hogy az a kormány, amelynek gróf Klebelsberg Kunó mint közoktatásügyi miniszter évek hosszú során át tagja volt, lemondott. Az aktív politikától való visszavonulása oly intenzív szellemi életet élő férfiúra nézve, mint ő, nem jelenthetett szellemi tétlenséget. Alig néhány héttel lemondása után felkeresett és közölte azt a szándékát, hogy széleskörű publicisztikai tevékenységbe kezd, azonban nem fog a napi vagy a pártpolitika kérdéseivel foglalkozni, hanem főleg két, ezektől távolfekvő fontos témával: külpolitikai problémákkal és az Alföld megoldatlan kérdéseivel. Kérdőleg, illetve csodálkozva tekintettem reá. Ő azonban nem várva meg kérdésemet, mosolyogva adta meg a választ; azt a választ, amelyet megjelent cikkei bevezető soraiul most leírtam.

A kegyetlen sors úgy akarta, hogy ezt az előszót művéhez ne ő írja meg nálamnál sokkal hivatottabb és elevenebb tollal, hanem én, a barát, a korán elhunyt barát helyett, akinek én is, de az egész nemzet is oly sokat köszönhetünk.

Forgassa a magyar olvasóközönség nagy kultuszminiszterének e könyvét megértéssel és szeretettel.

Inke, 1932 december 1-én.

gróf Bethlen István.

ÚJ VILÁGKÉP

A XIX. század likvidálása, Európa összezsugorodása

Megjelent a Pesti Napló
1932 febr. 21-i számában

Nagy változások idejét éljük. Az emberiség újra a szokottnál erősebben szenved, ami annak a jele, hogy romantikusan szólva, a világszellem vajúdik s hogy új kor hajnalhasadása előtt állunk. Ami most történik, az kettős nagy folyamat: Európa összezsugorodása és a XIX. század likvidálása. Ez volt a világtörténelemnek legnagyobb százada és mi idősebbek boldognak mondhatjuk magunkat, hogy életünknek egyrészét annak folyamán élhettük le. Amit így XIX. századnak nevezünk, az az eszméknek és javaknak tüneményes gazdagsága, hatalmas politikai, társadalmi, gazdasági és mindehhez tapadó jogi rendszer, amely naptári végét majdnem két évtizeddel túlélte s voltaképpen a világháború befejezéséig tartott. Sőt belső tartalma oly gazdag, életető, tápláló, mozgató erői oly hatalmasak voltak, hogy a fegyverszünetek után 1918 óta az újjáépítés is még nagyjában a XIX. század gondolatvilágában és doktrínái szerint indult meg. Persze, nemcsak előjelek és tünetek, hanem óriási tények is szakadatlanul arra figyelmeztettek, hogy a nagy rendszer megbomlott. Az emberiségnek átöröklött épületében jóformán évről-évre nagy traverzek hajoltak meg és hatalmas boltívek szakadtak be. De a győztes nagy nemzetek: amerikaiak, angolok és franciák mindebben sokáig csak azoknak a bajoknak megnyilatkozását látták, melyek a legyőzötteknek minden katasztrofális vereség után természetesen kijárnak. Gondolkodásukban, felfogásukban a gyökeres változást csak a gazdasági világválság elmélyülése hozta meg, amely Angliát és az Egyesült-Államokat korábban érte, ellenben Franciaországban igazában csak most kezdi éreztetni romboló hatalmát.

A XIX. század düledező államrendszerében az első nagy kupolabeomlás az orosz cárizmus bukása volt. A monarchikus elv fellegvára, az ortodoxia szent Oroszországa, a pánszláv hipernacionalizmus klasszikus földje az internacionalista és ateista forradalom főfészke lett. De ez a változás a meglepetéseknek csak a kezdete volt. A nemzetköziség Trockijnak és társainak félrelökése után mindinkább üres frázissá lett és orosz meg ázsiai elemek összeolvadásából valami újfajta nacionalizmus alakul ki, mely öntudatosan és következetesen elfordul Európától és keletnek orientálódik. Nagy Péter cárnak jellemző gesztusa a XVIII. század elején az volt, hogy székhelyét Moszkvából Szentpétervárra tette át, hogy ezzel birodalmának bekapcsolódását a nyugati műveltségbe és az európai államrendszerbe elősegítse. Ezzel a politikai és kulturális elgondolással szöges ellentétben a szovjet Pétervárról visszaköltözött Moszkvába. Most pedig a második ötéves terv előkészítéséről érkező hírek között azt olvassuk, hogy Moszkvában sem állapodnak meg, hanem Kelet felé tovább mennek és nagyiparukat mindinkább át akarják helyezni az Uralba és Szibériába, - nemcsak azért, hogy ipartelepeik kívül essenek a nyugati hatalmak bombavető repülőgépeinek akciórádiusán, hanem nyilván azért is, hogy a tervszerűen kifejlesztett új Oroszországot Európa szellemi légköréből kivonják. Az európai Oroszország a mi földrészünk területének számottevő hányadát alkotja és így a különben sem nagy Európa e szellemi és politikai amputáció révén még kisebb lesz. Ha Szovjetország következetesen halad tovább ezen az úton, akkor hamarosan revideálni kell a földrajznak egyik alaptételét. Európa keleti határa nem az Ural-hegység lesz többé, hanem egybe fog esni az orosz-lengyel és az orosz-román országhatárral. Sajátságos dolog, alig lehet egyébnek nevezni, mint földrészsugorodásnak.

Az orosz folyamathoz sokban hasonló az, amit az új Törökországban látunk. Székhelyük a középkorban Brüsszában volt, de II. Mohamed tengert keresett, Európába akart jutni s a XV. század közepén beült Konstantinápolyba. Most, a szerencsétlen háború után visszamentek Ázsiába és Ankara lett az új székhely. A maguk külön katasztrófájából továbbá a törökök azt a következtetést is levonták, hogy az iszlám vallás, amely pedig a török néplélekkel tökéletesen összeforrottnak látszott, minden észszerű reformmunkát egyenesen kizár és gátja a nemzet belső megújulásának, mely felismerés alapján példátlan merészséggel elhatározták, hogy a mohamedanizmust szétválasztják a török államtól és a szultánt letéve, köztársasággá átalakulva, feladták jogukat a kalifátushoz, ami pedig óriási külpolitikai előnyökkel járt, hiszen a török szultán, mint a kalifa utódja, a világ összes muzulmánjainak vallási feje volt. Most ott áll a mohamedán világ, ott áll 240 millió hívő vallási fő nélkül, ami - mint a Palesztinából és Egyiptomból érkező hírek mutatják - a Keleten természetesen növeli a lelkek zavarát.

A politikai világirodalomban annyira biztosra vették, hogy az agg Ferenc József halálával előregedett monarchiája is szét fog bomlani, hogy ez a második nagy kupolabeomlás - ami bennünket magyarokat is maga alá temetett - a nyugat szemében természetesnek, szükségszerűnek tűnt fel. Pedig maga a beállott változás Közép- és Keleteurópa nemzetiségi viszonyai és állami szerkezete szempontjából óriási volt, hiszen a Habsburgok monarchiájukban a legkülönbözőbb népeket egyesíteni, érdekeiket lehetőleg közös nevezőre hozni igyekeztek. A monarchia helyébe lépett utódállamok pedig ezzel szöges ellentétben a nemzeti szétválás, elkülönülés, sőt elszigetelődés, és önálló állami szervezkedés gondolatát képviselik.

Mikor a középkorban új életre hívták a római császárság gondolatát, az impérium a frankokról hamarosan a németekre ment át, ők váltak a császári eszme letéteményesévé, úgyhogy minden utóbb létesült többi császárság csak a német szent birodalom utánzása volt. A teutonok az 1806 és 1871 közötti rövid megszakítástól eltekintve, hűségesen ápolták ezt az imperális gondolatot: ami a Reichnek 1918-ban köztársasággá történt átalakulása következtében annyi más mindennel együtt szintén elenyészett. A német birodalom vezérállama Poroszország pedig - I. Frigyes Vilmos, II. Frigyes és I. Vilmos királyainak tradícióihoz híven - a katonai monarchia, a modern militarizmus képviselője és megtestesítője volt. A versaillesi béke kimondván a Reich lefegyverzését, a porosz militarizmusnak egy csapással véget vetett. Itt is olyan pillérek dültek ki, amelyek konstruktív lényeges elemei voltak a XIX. század államrendszerének.

Itália 1870-ben elérte nemzeti egységét és megszervezkedett parlamentáris alapon a liberalizmus elvei szerint. De annak ellenére, hogy I. Umberto az alkotmányos államfőnek valóságos mintaképe volt, hogy a parlamentáris korszak miniszterei között a tehetségek egész sorát találhatjuk, nagyszabású fejlődés valahogy nem akart megindulni. A XIX. század második felében két korábban szétdarabolt nagy nemzet egyidőben nyerte vissza egységét. De míg közülük az egyik, Németország, óriási lépésekkel haladt, addig Olaszországban valami mindig akadozott. A külpolitika terén Itália a nagyhatalmak sorában az utolsó maradt, a gyarmatügyi politikában katasztrófák érték, a belső fejlődést közgazdasági válságok és pénzügyi bajok hátráltatták és így a népesség természetes szaporodását is elvitte a kivándorlás. A parlamentarizmus és liberalizmus olasz földön nem vált be és a kiábrándulás az oly sokáig nagyratartott rendszerből teljessé lett, mikor a világháborúban hozott óriási áldozatok után Nitti jóformán üres kézzel jött haza a béketárgyalásokról, mert azt, amit kaptak, az elgyengülő Ausztria szorult helyzetében kardcsapás nélkül odaadta volna. Ráadásul a gyöngye parlamentáris kormányok még a belső békét sem tudták fenntartani. Már a legtöbben kommunistaforradalom kitörésétől féltek. Ilyen lelki hangulatban volt az olasz nép, mikor jött Mussolini új politikai rendszerével, a faszizmussal. Igaza volt a nagybeteg Cavournak, midőn a halálos ágyon kérte orvosát, gyógyítsa meg, mert Itáliának szüksége van még rá. Bár Crispi és

Giolitti fényes tehetségek voltak, Cavour halálától Mussolini eljöveteleig nem volt az egyesített Olaszországnak olyan államférfiúi lángelméje, aki nemzete számára új korszakot tudott volna teremteni és új irányt lett volna képes mutatni. A megelőző idők politikájával szemben mily fordulat volt a parlamentarizmus eltörlése; az államnak, társadalomnak és a termelésnek a korporációs eszme alapján való megszervezése, meg a kibékülés a pápasággal. És bár Mussolini ismételt hangsúlyozta, hogy a fasizmus - mely az olasz néplélek sajátos terméke - nem kiviteli cikk; e politikai rendszer mégis erősen hatott több állam, így Lengyel-, Török- és Spanyolország belpolitikai fejlődésére, úgyhogy a XIX. század politikai elgondolásain Mussolini koncepciója nagy rést ütött és új fejlődésnek, új államtani elméletek kialakulásának tört utat.

Alig képzelhető valami vigasztalanabb, kietlenebb, mint Spanyolország története a XIX. században, VII. Fernando és leánya II. Izabella képtelen dolgokat műveltek. Nem csoda, hogy a királynőnek 1868-ban menekülnie kellett. Utána egy olasz királyfival próbálkoztak, de az otthagya őket. Erre 1873-ban kikiáltották első köztársaságukat, de ez meg zavarokba fűlt, úgyhogy a hadseregnek kellett az államot megmenteni. 1875-től két Alfonso, a XII. és a XIII. még küszködtek a nehézségekkel, de a múlt évben a spanyol Bourbonok helyzete is tarthatatlanná vált. A XIX. század első fele még nem kevesebb, mint négy Bourbon-trónt látott és pedig Franciaországban, Spanyolországban, Nápolyban és Pármában. Ma már nincs egy sem. Ez is a XIX. század likvidálásának egy neme. Egyelőre a második spanyol köztársaság is zavarokkal küszködik s valódi üdvöt csak attól várhat, ha köztársasággá alakult volt gyarmatai, a dél- és középamerikai államok belső átalakulása után, több bizalmat és vonzalmat tanúsítanak majd irányában, mint amit a spanyol királysággal szemben éreztek. De az ilyen fejlődés persze Spanyolországot is elvonná Európától és inkább Amerikához kapcsolná.

Amiképen keleten Oroszország, úgy nyugaton Anglia van kiválóban Európa politikai és főleg gazdasági közösségéből. Két hatalmas tényező vonja el földrészünktől, az egyik az amerikai Egyesült-Államok, a másik a brit világbirodalom nagy egésze, amelynek 1926 óta Commonwealth of British Nations a hivatalos neve.

Annak a keserűségét, hogy valamikor a XVIII. században az amerikai gyarmatok fegyverrel vívták ki Angliával szemben függetlenségüket, elfelejtették. Régen volt. Ma már az akkori ellenfelek unokáinak is csak unokái élnek. Ellenben megvan a faji, vagy legalább is a nyelvi és kulturális összetartozás érzése és az a büszke tudat, hogy ha Nagybritannia és az amerikai Egyesült-Államok együtt mennek, akkor a földgolyón sebezhetetlenek. Innét van az, hogy mindgyakrabban az angol-szász nemzetek gyűjtőnév alatt foglalják őket össze. Jórészt ez az angol-szász szolidaritás volt az, amely az Egyesült-Államokat Anglia oldalán a világháborúba való beavatkozásra indította. Az angol-szász szolidaritás volt az, mely Angliát visszatartotta attól, hogy Japánnal való régi szövetségét meghosszabbítsa akkor, mikor mind nyilvánvalóbbá váltak az ellentétek Japán és az Egyesült-Államok között. És ez a szolidaritás az, amelyre való tekintettel az Egyesült-Államok hajlandónak látszanak Anglia háborús adósságterheit mérsékelni, Franciaországát ellenben nem.

De még az Egyesült-Államoknál is nagyobb erővel vonja el Angliát Európától saját hatalmas világbirodalma, melynek túlnyomó része más földrészekben van. Az Empire területe negyvenmillió négyzetkilométer, a szárazföld 27%-a, lakosainak száma pedig 460 millió, a föld össznépességének 25%-a, vagyis minden negyedik ember közvetlenül vagy közvetve brit állampolgár. Ezt az óriási politikai testet az 1926-i birodalmi konferencián akként szervezték újra, hogy hét szövetséges államból és pedig a volt anyaországból, Kanadából, Délafrikából, Újfundlandból és Írországból, továbbá a sajátos helyzetben levő indiai császárságból, végül a gyarmatok óriási sorából áll. Minden idők e legnagyobb birodalmának központi szervei a brit

korona és a brit országok miniszterelnökeinek empire-konferenciája, mely ez évben Kanadában, Ottawában ül össze. Nálunk még kevesen gondolnak arra, hogy az angol világbirodalom e legfőbb aeropágjától függ most jóformán az egész világ vám- és kereskedelempolitikai jövője. Miért?

Anglia konzervatív ország, nem egykönnyen szakadt el attól a nagyszerű szabadkereskedelmi koncepciótól, melyet hetven évvel ezelőtt Cobden diadalra vitt. Mikor a kanálison túl látták, hogy a háború utáni Európát külkereskedelmi, helyesebben vámpolitikai szempontból valószínűleg darabokra tépi, felaprózza a tarifanacionalizmus, az elzárkózás rendszere általánossá válik, akkor Graham, a munkáspárti kormány kereskedelmi minisztere, mintegy utolsó kísérletként Genfben európai vámbéketervével állott elő, amely azonban megbukott s vele az angol szabadkereskedelmi koncepció is, mert az kézenfekvő, hogy mikor a világ összes államai magas vámfalakkal övezték magukat, Anglia nem hagyhatta tárva-nyitva az ajtókat. El kellett tehát jönnie a nagy fordulatnak. Anglia, Cobden hazája, a szabadkereskedelem klasszikus országa védvámossá lett, de eközben nem érheti be saját földjével, mely számára túl kicsiny gazdasági terület lenne, hanem a brit világbirodalom részeit akarják hatalmas vámpolitikai egységgé összefoglalni. A gondolat a brit világ nagyobb részében népszerűvé vált s ha figyelemmel kísérjük az angol sajtót, látjuk, hogy úgy az anyaországot, mint a brit világbirodalomnak legtöbb tengerentúli részét valószínűleg empire-láz fogta el. A nyáron az ottawai empire-konferencián vámpolitikailag is egyesülni akarnak s talán megalkotják minden idők legnagyobb és legnagyobb közös vámterületét. Ez azonban egyúttal monumentális elfordulás lenne Európától és annak senyvedő gazdasági életétől.

Az angol sajtó nagyszerű önbizalommal az empire újjászületéséről, új korszak hajnalhasadásáról beszél. És valóban, ha Ottawában a brit világbirodalom egyes alkotóelemei vámpolitikailag meg tudnak egyezni, akkor vége a XIX. század gazdasági politikájának, Európa pedig tovább zsugorodik össze és primátusa a világon kétségessé válik. Az a földrész, amely a világháborúig a többi kontinensek és az óceánok sorsát intézte, ezentúl redukált méreteiben talán csak a maga benső ellentétéin fog tovább veszekedni. Mi az, amiben talán még reménykedhetünk? Az a bizonyos kultúrfölény...

De minthogy sorsunk fölött ma a gazdasági erők dominálnak, azért bizvást mondhatjuk, hogy a mi kis magyar sorsunk is jóidőre majd messze Kanadában dől el, ahol öt földrészből összegyűlnek az angol világbirodalom egyes országainak miniszterelnökei és döntenek a föld gazdasági jövője fölött.

Földrajzi és politikai glóbus

A MAC. régi gárdájának
társasvacsoráján tartott beszéd
1932 április 5-én

Tisztelt Barátaim! Mikor megkaptátok a meghívót a mi mai összejövetelünkre, nyilván azt gondoltátok, hogy ennek a mi Kunó barátunknak újabban sok ideje lehet, hogy természettudományokon is töri a fejét, pedig az igazat megvallva, nem természettudományi az a kérdés, amivel foglalkozni akarok, hanem szellemtudományi, a fizikai, földrajzi és technikai motívumok alapján politikai fejlődése a földgömbnek, és az emberi mentalitásnak a legutóbbi időben.

Tisztelt Barátaim! Azt mondtam én, hogy beszélnék a planetáris problémákról. Ez a mi földgolyónk egy bolygó, egy planéta, melyet a teremtés, vagy valamely természeti erő világtengerekkel öt részre választott szét; ez a földgolyó egy nagy egységgé lett. És én sokat gondolkodva a magyar nemzet sorsán, keresem az okát azoknak a nagy bajoknak és nehézségeknek, melyek az utóbbi időben mutatkoznak. Ezekből a tanulmányokból azt a meggyőződést szűrtem le, - és ezt előrebecsátom, hogy előadásom további folyamán tudjátok ellenőrizni az adataimat, - hogy igen sokat előbb tettünk planetárisra, mint célszerű lett volna. És hogy az utóbbi időben az egész világon az az érzés van, hogy az államférfiak nem állanak a helyzet magaslatán, ennek a magyarázata nem az, hogy ma az államférfiak talán kisebb szellemi kapacitással bírnának, mint azelőtt, hanem a viszonyok nőttek meg. Én nem a haladás princípiumának vagyok a vádlója, és veszedelmes retrográd gondolkozásnak tartanám, ha azt mondanám, hogy csináljuk vissza a föld planetáris egységét. Ezt nem lehet; ez ellenkeznék a fejlődés irányával. De hogy ez korán következett be, hogy a természettudományok fejlődése sokkal megelőzte a politikai és gazdasági tudományok fejlődését, ez igaz. Ma a politikus nem érez Hinterlandként maga mögött olyan elméleti, államtudományi és gazdaságtudományi háttérrel, mint amilyen óriási háttér a technikus mögött a természettudomány.

Tehát tételelem, amit felállítottam, és bizonyítani akarok az, hogy ilyen óriási erőfeszítések közt az egész földtekét egy egységgé kovácsolták össze és ezekkel az erőkkel szemben ma még az egyesek és államok és államférfiak nem tudnak megállni; és ez a magyarázata annak, hogy a gazdasági és politikai vezetőket tehetetleneknek érzik a nemzetek, és az az érzésük, hogy nincsenek a helyzet magaslatán azok, akiknek a hatalom a kezükben van.

Tisztelt Barátaim! Most már engedjétek meg, hogy tételelem felállítását után azt bizonyítsam is. Mert hiszen, amit eddig mondtam, egy állítás volt, amit bizonyítani is kell. Amint méltóztattok tudni, az 1400-as évek végétől az 1500-as évek végéig, sőt még az 1600-as évek elejéig, - 120 esztendő - ez a felfedezések kora. A középkori ember a földet úgy képzelte, mint egy vízen úszó korongot. Az volt a baj, hogy egy nagy darab szárazföld ékelődött közébe Európának és Indiának. S India gazdagságait csak a mohamedánok országán át lehetett idehozni. Tehát keresték az utat Indiába a tengeren át. És ennek a nagy keresésnek tulajdonképpen - és ez tragikus egy nemzetre - az olaszok a letéteményesei. Hiszen már az 1200-as években, akkor, amikor itt nálunk Kún László vergődött, és az utolsó Árpád uralkodott, Marco Polo, nagy velencei utazó már eljutott Kínába, és később az olasz matematikusok és csillagászok voltak azok, akik lerakták azokat az elméleti alapokat, hogy a világ körülhajózásával jussunk el Indiába. Hiszen itt a nagy alapvetők között Toscanelli tett szolgálatot Kolumbusznak, a portugál hajózást pedig egy Don en Rigel nevű navigátor karolta fel. Ez még jóval

Vasco di Gama előtt volt. És csináltak a portugálok egy csillagvizsgálót és egy hajóépítő arzenált, és az olasz hajósokkal egy hajózási egyesületet is. Egyre tovább haladtak dél felé; eljutottak a Niger torkolatához, majd az egyenlítőhöz, azután Kongóba is. Tehát az, hogy Vasco di Gama elment Indiába, nem volt előkészítés nélküli véletlen, vakmerő behajózás az ismeretlenbe. Ezt az olasz theoretikusok készítették elő. És mindennek az olasz munkának az eredménye nem vált Itáliának javára, sőt ellenkezőleg, ez tette tönkre Genuát és Velencét, mert abban a pillanatban, amikor megtalálták a közvetlen utat Afrikába, akkor az olasz kereskedelem elveszett. Olasz agyban születtek meg tehát ezek a gondolatok, de nem kaphatta meg az olasz nemzet ennek a jutalmát. Hiszen a renaissance nemcsak festészet, szobrászat, költészet és zene volt; ez az olasz szellemnek egy nagyszerű fermentálisa volt minden téren, s az olasz csillagászatot oda kell állítani a festészet, költészet mellé.

Itália tehát nem látta ennek hasznát; hasznát látta ellenben két másik nemzet: a spanyol és a portugál. Mind a ketten Indiába akartak elérni, csak más irányt választottak. A portugálok meg akarták kerülni Afrikát, a spanyolok pedig az olaszok révén arra a gondolatra jutottak, hogy ők nyugatra hajóznak. És Kolumbusz azt hitte, mikor szárazföldet pillantott meg, hogy Indiába érkezett. S azokat a szigeteket még ma is Nyugat-Indiának nevezik. Csak később derült ki, hogy sokkal nagyobb dolgot vitt véghez, mert egy egészen új, nagy földrészt fedezett fel.

Érdekes, hogy mennyire átmenet ez a középkorból az újkorba. Maguk ezek a fölfedezések hozzájárultak az újkor eléréséhez és sokan ettől kezdik az újkort. Azonban a portugálok és a spanyolok közt igazságot kellett tenni és ebből látszik, hogy még a középkori mentalitás uralkodott. A Borgia pápa állapított meg bullájában egy szigetcsoportot. Az északi sarktól a déli sarkig minden, ami ettől keletre esik, portugál, és ami nyugatra, spanyol. S így történt, hogy Brazília csúcsa még beleesett ebbe a vonalba, s így lett Brazília portugál.

Most párhuzamosan a portugáloknak és spanyoloknak evvel az útjával, megindult egy másik út is, amit a felfedezések közt nem szoktak hangsúlyozni, s ez az, hogy egy kozák kapitány, Jermák átment az Uralon, belekóstolt Szibériába, és még korábban jutott el Indiába, ahová a fűszerek és prémek utáni vágy hajtotta. Mert ezek a felfedező utak nem valami ideális utak voltak és csak a XVIII. században jöttek azután a tudományos expedíciók. Addig ezeket nagyon is gyakorlati okokból csinálták. A portugálok gyöngyöket és fűszereket kerestek, a spanyolok aranyat, Jermák pedig prémeket keresett. De a világ nem ezáltal ismerődött meg, hisz voltak ezeknek a földrészeknek lakói korábban is, csak a nyugati ember ismerte meg ezeknek az utaknak a révén ezeket a területeket.

Rendkívül érdekes a franciák szerepe. Hogy XV. Lajos tulajdonképpen szerencsétlensége volt Franciaországnak, ezt nem lehet megérteni, hiszen Európában ő szerezte meg Korzikát Franciaországnak; igen ám, de elvesztette Kanadát. Ott hagyta egyedül a francia katonákat, mikor azok az angolokkal küzdöttek. Ez a háború párhuzamosan ment Európában a hét éves háborúval, avval a háborúval, amelynek következtében XVI. Lajos elvette Mária Antoinettet. Utóbb azután - és ezt nagyon kevés ember gondolja át - I. Napóleon az 1800-as évek legelején az Egyesült Államoknak adta a Missisipi egész völgyét, tehát az Egyesült Államok kellő közepét, ahol most a legnagyobb gyártelepek vannak. Tehát azt lehet látni, hogy XV. Lajos nem védte eléggé a gyarmatokat. Napóleon pedig azt, ami még megmaradt, eladta. Franciaország tehát egész gyarmatbirodalmát elpredálta. És csak 1871 után, a német vereségnek kipótlásképpen vetették rá magukat Afrika nyugati részének megszerzésére. Hiszen Algír csak mag volt, amelyhez megszerezték kelet felé Tuniszt, nyugatnak Marokkót, lent pedig a Nigerig és azon túl is óriási területeket. Tehát a franciáknál is látjuk, hogy mikor a nagy gyarmatfoglalások voltak, ők is az Új Világba mentek. Elmentek Amerikába, ezeknek a gyarmatoknak a megtartására, de nem volt hozzá erejük.

A nagy nemzetek közül nagyon későn jöttek a németek, és voltaképpen ez volt az ő tragédiájuk. Nagy népesedési feleslegük arra vitte őket, hogy ők is gyarmatokat szerezzenek. Azonban, ami értékes a világon volt, az mind fel volt osztva. Sőt még Bismarck is sokat késett. Most tettek közzé a németek egy rendkívül érdekes diplomáciai jelentést. És itt olvasuk, hogy Bismarck saját fiát küldte el magánmisszióban az akkori francia miniszterelnökhöz, és ott Herbert Bismarck leírja azt, hogy hogyan kínálja fel Bismarck a francia miniszterelnöknek Németország támogatását abban, hogy Franciaország megszerezze ezeket az óriási tartományokat. A németek későn jöttek. Flottát építettek, és evvel alarmíroztak, mert akik jó területeken belül voltak, azok úgy érezték, hogy ez a flotta arra épült, hogy ellenük fordíttassék. Pedig a német államférfiakat nem ez a gondolat vezette. Ez okozta azután Németország halálát azzal, hogy belevitte többek között Nagybritanniát a világháborúba. Ha olvassuk a diplomáciai levelezéseket, látjuk, hogy a mi sorsunkat is a német flottanovellának benyújtása pecsételte meg.

Tehát, mint méltóztattok látni, a világ nagy nemzetei mind törekedtek először megismerni a világot és aztán valamiképpen hozzájutni.

Mikor a spanyol hajósok először járták körül a világot, ez nagyon nagy pillanat lehetett. Mikor a spanyolok szolgálatában a portugál Magelhaes áthajózott Dél-Amerikán és megpillantotta a Csendes-óceánt, micsoda nagy érzés lehetett az? A portugálok nagyon is tudatában voltak akciójuk nagyságának, hiszen egy költőjük megénekelte Vasco di Gama útját.

Nagyrabecsült Barátaim! A középkori szürkületben még nem ismertek az emberek mást, mint Európát, a Földközi-tengert és annak környékét, s csak ezután látták meg az egész földgolyót. De azért akkor még nagy volt a tudatlanság. Ezt a planétát akkor könnyű volt gondolatban körülszáguldani, s meg vagyok győződve, hogy ezek a hajósok lelkileg ezt kicsiségnek tartották. Azonban valóban kicsivé csak a XIX. századnak technikai felfedezései tették. És itt első nagy úttörés volt a Szueznak és a Panamának az átvágása, amivel elválasztották a szó szoros értelmében Afrikától Ázsiát. Nagy beavatkozás volt ez az anyatermészetbe. És azután elválasztották Észak-Amerikát Dél-Amerikától. Evvel párhuzamosan járt a gőzhajózásnak hihetetlen meggyorsítása, amikor öt és fél nap alatt át lehet menni Európából Amerikába. Azután evvel párhuzamosan jártak a tenger alatti kábelek, amelyek lassanként feleslegessé váltak, mert jött a rádió.

A természettudósok alkotásai után megcsináltuk a Népszövetséget. Az egész világból egy hiper-államot és a világ összes népeiből egy hiper-nemzetet akartak csinálni. És ennek el kellett jönnie, mert a világ folyásával szembeszállni nem lehet. Azonban egy kétségtelen: ez a politikusokat és közgazdászokat váratlanul találta. Ha mi az összes kontinenseknek gazdasági és politikai erejét, minden gondolatát egyetlen egy medencében bocsátjuk össze, akkor ezek ott úgy forrnak és kavarognak, mint egy varázsló lombikja. Én meg vagyok győződve, hogy ebben van a magyarázata sok minden nehézségnek, amelyekkel a közgazdászok és politikusok szemben találják magukat. Hiszen a gazdasági válság sem volna olyan éles, ha nem vált volna épp a nemzetköziség révén általánossá. Mert ha mindenki beleesik a vízbe, akkor nincs, ki kihúzza. A legerősebb népek is gazdasági válsággal küzdenek. És hogy a Népszövetség révén sem sikerül semmiféle egyesítés, s hogy ez a Népszövetség sem hiperállam, amely mint egy Neptun háromágú villájával parancsol a haboknak, azt látjuk a kínai-japán háborúban. Kis ügyekre ráparancsolnak, de olyan hatalmaknál, mint Japán, már kétszer is meggondolják, hogy elvisznek-e egy csapatot a távol Keletre. Ha a Népszövetség kimondaná, hogy itt megszegték a Kellog-paktumot, ez a gyakorlatban úgy festene, hogy három-négy magyar, cseh, belga ezredet kellene a japánok ellen vinni. Szeretném látni: az a magyar anya hogy érezné magát,

ha az ő fiának meg kell halni, de nem azért, hogy a háromszínű magyar lobogót vigye győzelemre a szent Kárpátokon, hanem az idegen népért.

Én nem akarok reakcionárius ember képében feltűnni. Én csak azt akarom megállapítani, hogy a földrajzi fejlődéssel nem tartott lépést a politikai és a közgazdászati tudás. A technika nagy szárnyalását nem tudja a politikus és a közgazdász követni. Itt olyan feladatokra vállalkoztak, amelyeknek megvalósítására nem ért meg az emberi elme.

De itt nem állhatunk meg. Én itt egy természettudományi processzust szeretnék pszichológiai szempontból megvilágítani. Ha én egy fizikai, vagy kémiai kísérletet végzek, amely nem sikerül, akkor azt mondják, hogy van minden kísérletben egy bizonytalansági coefficient. Dehát ez nem bizonytalansági coefficient, hanem olyan erő, amelyet még nem ismerünk. És az emberiség nem éri be evvel a megoldással. Keresik a nagy kapcsolatokat a világűrhez és így jutnak arra a gondolatra, hogy a világűrből jönnek sugarak, amelyek elhatnak a földgolyóra. Hiszen Picardnak a repülése is azért volt, hogy ezeket a világűrből jövő sugarakat megismerjék. Most legutóbb az a professzor, akire én a tihanyi biológiai intézet vezetését bíztam, - most már a bázei egyetemen nyilvános rendes tanára az élettannak - azt az intézetet vezeti, amelyet a Jungfrau-hegy gránitszikláiba véstek bele oly mélyen, hogy a világűrből jövő gamma-sugarak ide behatolni nem tudnak; és itt kísérleteznek velük.

Ezek a természettudományi kérdések túlesnek azon a kutatási körön, amely ma engem foglalkoztatott. Én tehát nem a gamma-sugarakról akarok beszélni és nem kutatom, hogy egyáltalában a világűrből micsoda sugarak jönnek a földre, hanem én ennek a lélektani hátterét keresem. Hiszen attól az időponttól kezdve, hogy egy holland feltaláló nyomán Galilei megkonstruálta a messzelátót, azóta az emberiség jobban halad a természet titkaiban. A modern ember a kozmikus kapcsolatokat keresi, de nem a misztikumokat, hanem a természettudományokat, és valami nagyszerű van abban, hogy az ember egy ilyen Ikarus-repüléssel most már a kozmikus-problémákat megoldhatja.

Tisztelt Barátaim! Ezekben a törekvésekben, amiket én planétárisoknak nevezek és ezekben a nagy kozmikus akarásokban én a modern kor nagyszerűségét látom. Valóban nagy időket élünk, nagyszerű haladásnak vagyunk a tanúi, de az egyénnek kis sorsa szempontjából fájdalommal mondjuk, hogy nem jó nagy korokat élni.

A gazdasági vezető

Megjelent a Pesti Napló
1932 márc. 27-i számában

Korunk aktuális kérdéseinek sorában egyik legfontosabb a vezető, vagy hangzatosabban, a vezér problémája. Az emberi élet méretei korábban nem sejtett mértékben megnövekedtek, hiszen csak Európa népessége 1800-tól 1925-ig 188 millióról 467 millióra emelkedett. Ezzel az általános növekedéssel nem tartott lépést a vezetőképességek fejlődése s az embereknek világszerte gyakran az a gyötrő érzésük van, hogy a viszonyok hatalma az élen állók erejét meghaladja, hogy az események inkább sodornak bennünket, s nem mi irányítjuk azok folyását. A német nép teoretikus hajlamainál fogva minden kérdést elméletileg elmélyít s így a németeknél a *Führer-Problem*nek egész irodalma támadt. Méltán, mert napjainkban nemcsak az országvezérek, hanem a nagyvárosok polgármesterei, a nagybankok vezetői, az ipari konszernek és trösztök vezéremberei olyan méretű intézménytestnek, oly nagyszámú személyzetnek, olyan hatalmas apparátusnak az élén állanak, amit áttekinteni, ismerni és vezetni igen nehéz. Korábban igazi vezetőtehetséget csak magának az államnak kormányzása igényelt, azóta az állam mellett a mamut-közületeknek hosszú sora keletkezett, amelyek szintén tág látókörű, nagy tudású és törhetetlen akaraterővel bíró vezetőket igényelnek s az a baj, hogy éppen az ilyen tehetségek a ritkák.

De csökkent az embereknek az a készsége is, hogy magukat más vezetésére bízzák. A legújabbkori nevelés az egyéniség kifejlesztésére volt beállítva s az önálló személyiség erős öntudata természetesen neveli a belső függetlenség érzését. De ezenfelül - a pusztán szubordinációtól eltekintve - minden igazi vezetés a fő és a tagok között jelentékeny minőségi, főleg műveltségi különbséget tételez fel. Az emberek önként és készségesen csak azt követik, akinek elsőbbségéről, fölényéről meg vannak győződve. Nemcsak a tömegeknek, hanem a középosztálynak korábbi alacsonyabb kulturális színvonala mellett könnyebb volt kiválni, kiemelkedni, mint napjainkban. Innen van az, hogy nálunk is Kazinczy idejében, a reformkor elején, a XIX. század első negyedében csekély teljesítménnyel hamarosan föl lehetett tűnni s bizonyos hírnévre szert tenni.

A politikai életben még növeli a nehézségeket a demokrácia, amely a közvéleménynek, a választóknak, a pártoknak, a parlamenti szavazásoknak jelentőségét intézményesen biztosította, ami súlyosan nehezedik rá a kisebb egyéniségekre. Éppen azért sok közép-szerű politikus úgy fogja fel a feladatát, hogy akkor népbarát és igazán demokrata, ha kilesi a tömegek hangulatát, azt formulázza, hirdeti s megvalósítani törekszik. Igen ám, de a pillanatnyilag népszerű elég gyakran nem célszerű, ami pedig célszerű, sokszor nem népszerű. Ezért a modern politikai vezető egyik főtulajdonságának éppen annak kell lennie, hogy szuggesztív erejével népszerűvé tudja tenni a célszerűt, különben az államhatalom eszközeivel, a híres impériummal, csak külső, mechanikus engedelmisséget lehet kicsikarni, amelyet belső meggyőződés nem fűt s nem fokoz fel magasabb értelemben vett honpolgári köteleességteljesítéssé. Mikor ez év nyarán Angliában nagy pénzügyi nehézségek merültek fel, az angol vezetők szuggerálni tudták a nemzetnek, hogy fizesse pontosan a felemelt adókat, hogy angolok ne tartózkodjanak tömegesen külföldön, ne vásároljanak idegen árut (buy british mozgalom) s mivel a közönség átérezte mindennek szükségességét, azért az engedelmisség valósággal lendületes lett s hamarosan mutatkoztak is a kedvező eredmények.

Általában a gazdasági események a világháború utáni korban olyan jelentőségre tettek szert, hogy *a gazdasági vezetők mindinkább háttérbeszorítják a politikai és a szellemi vezéreket*. De amit gazdasági vezető elnevezés alatt foglalnak össze, az voltaképpen két különböző funkciót végző csoportra oszlik. Az egyik oldalon ott vannak a gazdasági miniszterek és a nagyvárosok polgármesterei, vagyis oly személyek, akik a politikában, a kormányzati és a közigazgatási szervezetben foglalnak el hivatalos pozíciót. A másik oldalon sorakoznak azok, akik a szabad életben, a termelésben tevékenykednek, mint bankvezérek, gyárigazgatók, trösztök vezetői, vasutak és hajóstársulatok igazgatói. És éppen a legutóbbi időkben klasszikus példákat kapunk arra, hogy a magángazdasági vezérek elégtelensége vagy hibái - éppen a gazdasági koncentráció mai korában, mikor óriássá nőttek a vállalatok - milyen végzetes következményekkel járnak.

Alig segítették meg a német adófizető pénzéből a múlt nyáron bajbajutott nagybankokat, máris menteni kellett a két legnagyobb tengerhajózási társulatot. Egy félhivatalos német híradásból megtudjuk, hogy II. Vilmos korának két büszkesége, a Hamburg-Amerika Linie (Hapag) és a Norddeutscher Lloyd olyfokú bajba jutottak, hogy a birodalomnak az 1932. év tartamára 70 millió márka erejéig kezességet kellett értük vállalnia; a részvényeseknek pedig bele kellett nyugodniok, hogy a részvényeket 10:3 arányban akként vonták össze, hogy mindkét vállalat részvénytőkéje külön-külön 48 millió márkára apad. Ezenfelül a belföldi hitelezőket kötelezték, hogy követeléseiket az eddiginél alacsonyabb kamatláb mellett 1933 február 28-ig a két hajóstársaságnál hagyják meg. Enyhítő körülményeket persze bőségesen és joggal hoznak fel. Így kétségtelen, hogy a nemzeteknek gazdasági elzárkózása, autarkióra törekvése következtében a világkereskedelem összezsugorodott s hogy a font esése prémiumként hatott a versenytárs angol hajóstársaságok javára, amelyek közül különben a Royal Mail Steam Navigation Co. szintén bajbajutott. Mégis tagadhatatlan, hogy a két vállalat gazdasági vezetői maguk is súlyos hibákat követtek el, melyek azután odavezettek, hogy azokat reorganizálni, a Hapagnál 185 millió márkát, a Norddeutscher Lloydnál pedig 180 milliót le kellett írni s hogy a márciusi ultimóra a birodalom intervenciója nélkül kritikus helyzet állott volna elő. Presztízisokokból éveken át erőltetett expanzív hajózási politikát folytattak, túlsok járatot tartottak fenn s új hajók építésében is a kellenél bőkezűbbek voltak.

Míg egyfelől inkább a birodalom köreiből sejtetik, hogy a nagybankok és a nagy hajósvállalatok szanálása után esetleg a nagyiparra s más gazdasági csoportokra is sor kerülhet; addig Otto Braun porosz miniszterelnök az országgyűlés március 17-iki ülésén tartott nagy beszédében a birodalmi kormány intervencióos gazdasági politikája ellen elég világosan állást foglalt. Az individualizmus, - mondotta - amely a mai kapitalisztikus gazdasági rend eszmei alapja, a jelenlegi nehéz időben teljesen csődöt mondott. A szükségessé vált szanálások és állami beavatkozások mind azt mutatják, hogy szocialisztikus módszerek nélkül nem lehet kijönni. Valamely rendszer hasznavehetősége éppen a nehéz időkben ítéltető meg igazán. De azt a módot, ahogy most az államgazdasági módszereket alkalmazzák, nem helyeselheti, mert a magángazdaság úgy vélekedik, hogy az államnak közbe kell lépnie, hogy segítsen rajta, hogy az állam a magángazdaság veszteségeit bizonyos fokig szocializálja, a közre áthárítsa, de a nyereséggel való továbbdolgozás esélyét a magángazdaság magának meg akarja tartani. Ez pedig Braun szerint lehetetlenség; voltaképpen szabadság arra, hogy adósságokat csináljanak a köz veszélyére és kockázatára. A nagy gazdasági vezetők hibái így hajtják a vizet a szocializmus malmára!

A nagy német hajóstársaságok válságánál is tanulságosabb Ivar Kreugernek, a svéd gyufakirálynak tragédiája. Az ő esetében valódi gazdasági lángelmével van dolgunk, aki azonban oly kiterjedésű és szétágazó ipari és pénzügyi világszervezetet épített fel, amely még az ő titáni erejét is felülmulat. A tragédia lényege abban áll, hogy egy kiváló hős nagyot vétkezik s

abban elbukik. Kreuger tényleg a legnagyobb gazdasági tulajdonságokat egyesítette magában, de a siker szertelenné tette, mindig nagyobb és nagyobb üzletekbe bocsátkozott s a végén e mértéktelenségének, a világválság kiéleződése idején, áldozatul esett. Alakja ekként nagy író tollára lenne érdemes.

Fő specialitását, a gyufaüzletet voltaképpen csak 1913-ban, mindössze 19 év előtt kezdte. Eleinte a svéd gyufagyárakat foglalta össze, azután fokozatosan az egész világ gyufaiparának nagy részét a svéd tröszt uralma alá hajtotta. A végén 43 országban a konszernnek több mint 200 gyára dolgozott; 16 országban pedig kivitte, hogy egyedáruságot nyert vagy legalább állami egyedáruságban részesedést szerzett.

De a népek nem szívesen látják, ha külföldi konszern nyer náluk monopóliumot. Ebből az érthető ellenérzésből parlamenti ellenállások támadnak, melyeknek leküzdésére rendesen nem bizonyult elégségesnek az állami bevételeknek az az emelkedése, mely a monopólium engedélyezése folytán elérhető. További előnyöket kellett tehát az államnak nyújtani és éppen e téren volt Kreugernek egy zseniális meglátása és ötlete. Láta, hogy a tőkeszegény országok a háború utáni időben vagy egyáltalában nem, vagy csak igen súlyos feltételek mellett tudtak kölcsönhöz jutni. Ő ellenben, hatalmas ipari konszernjére támaszkodva, olcsóbban kaphatott hatalmas összegeket, melyeket azután a hiteléhes népeknek továbbkölcsönzött s e révén már meg tudta kapni a gyufamonopóliumot. A kölcsönközvetítésnek és a monopóliumszerzésnek ez a kombinálása volt Kreugernek egyik legzseniálisabb közgazdasági és pénzügyi ötlete. Ennek révén jutott el hozzánk Magyarországra is.

Ha Kreuger tranzakcióiban itt megáll, világgyufaüzlete megdönthetetlen gazdasági pozíciót biztosított volna neki, amelyet - éppen a gyufa nélkülözhetetlenségénél fogva - a világválság sem érinthetett volna számottevő módon. De további üzletekbe fogott. Irányadó befolyást szerzett az Ericsson-féle nagy svéd telefongyárnál is, ami azért jött neki kapóra, mert állami kölcsönök közvetítése révén telefon monopóliumok megszerzését lehetők látta, amint az neki a gyufaüzletnél már sikerült. Az ingatlanüzlet is vonzotta. Főleg a legértékesebb pontokon, így Stockholm üzleti fővonalain. Párisban a Vendôme-téren, Berlinben az Unter den Linden soron s természetesen egyebütt is konszernjének értékes ingatlanokat szerzett. Érdeklődött svéd, északamerikai és chilei vasbányák és svéd rézbányák iránt is.

Mindezeket a vállalatokat gyorsabb ütemben építette ki, mint ahogy számukra tőkét szerezhetett. Állami kölcsönöket kötött s ipari részesedéseket vállalt, mielőtt az eszközei hozzá megvoltak. Termékeny fantáziája folyton új és új üzleti lehetőségeket látott s ilyenkor nem tudott magán uralkodni, a további terjeszkedésnek ellentállni s vállalatainak erőit meghaladó további kezdeményezésekbe fogott, miközben - mint annyi más pénzember és nagyiparos - ő se számolt a gazdasági világválság hosszú tartamával és példátlan kiéleződésével.

Ő, aki skandináv hazájának büszkesége volt, s akit ötvenéves születésnapján, mint nagy svédet ünnepeltek, halálával óriási pánikot keltett. Hamarosan külön törvényt alkottak, egy valóságos Lex Kreugert, amely felhatalmazza a svéd kormányt, hogy moratóriumot engedélyezhessen mindazoknak a cégeknek, amelyek a katasztrófa következtében fizetési zavarokba jutottak; a stockholmi tőzsdét pedig egyidőre be kellett zárni. A Kreuger-konszern vállalatainak státusa még ma sincs végleg megállapítva; a világpiacon pedig, különösen az Egyesült Államokban jelentékeny izgalom mutatkozik, ami megint csak hátráltatja a világválság enyhülését; hiszen egyes londoni körökben a svéd helyzetet olyan komolynak látják, hogy arról beszélnek, nem szabad Svédországot a középeurópai államok gazdasági sorsára juttatni.

További kérdés, hogy Kreuger óriási koncepciójának és konstrukcióinak összeomlásából, konszernjének zavaraiából minő általánosabb természetű, elméleti következtetéseket vonnak

majd le. Zsugorodó korokban igen gyakran a kicsinyes szatócs-szellem látszik igazoltnak. Ilyen mentalitás világában lesznek, akik a nemzetközi konszernek tekintetében így formulázzák a kérdést: megengedhető-e továbbra is, hogy egyetlen ember és annak vállalatcsoportja az egész földgolyóra kiterjedő - s így planetárisnak nevezhető - gazdasági elgondolás alapján világszervezetet tornyosíthasson fel, amelynek egységes és okszerű vezetése, legalább ez- időszerint, meghaladni látszik az emberi erőt. Bizonyára szép számmal lesznek, akik Ivar Kreuger Ikarusz-zuhanására hivatkozva, azt a választ adják, hogy nem. Irni a kérdéstről sokat fognak, de határozni - minden Népszövetség ellenére - semmit. Ám a német hajóstársulatok zavara és a svéd gyufakirály katasztrófája klasszikus példák arra, hogy komplikált korunkban minő jelentősége van a gazdasági vezetőnek. Ha csődöt mond, tévedése lényegében ugyanaz, mint a külügyminiszteré, aki elvesző háborúba viszi bele országát; vagy a szellemi vezéré, aki - mint I. Ferenc idejében történt - a világfejlődéssel ellentétes lelki beállítást kényszerít rá népeire. Az összes nagy gondolkozók közül talán a mi Széchenyink látta a legtisztábban a vezérprobléma lényegét, amelynek kvintesszenciáját abban a mélyértelmű mondatban foglalta össze: «Nincs veszedelmesebb önhittség, mint másokat vezetni akarni ahozvaló képesség nélkül».

Világszegényedés

Megjelent a Pesti Napló
1932 febr. 14-i számában

Gyermekkorunkban Jules Verne regénye nyomán lelkesen számígtattuk, hogy Phileas Fogg hogyan utazta körül a földet 80 nap alatt. Az öregek kategórikusan kijelentették, hogy ez lehetetlenség, s hogy az író túlsapongó fantáziája ártalmas az ifjúság valóságérzékére. Azóta az amerikai kontinensen át megépült a Pacific, amely az Atlanti-óceánt összeköti a Csendes-sel, meg a szibériai vasút, amely Európából vezet a Csendes-óceánhoz. A hajók járása meg úgy meggyorsult, hogy az európai kikötőkből napok alatt át lehet jutni az Egyesült Államokba. Szóval a földközi út még a megszokott közlekedési eszközökkel: vasúttal és hajóval is sokkal rövidebb lett, mint Phileas Fogg rekordja volt. Hát még ha repülőgépet veszünk igénybe. A tengeralatti kábelek, a drótnélküli távíró és a rádió mindenfelé szétröpítik a gondolatokat és híreket. Mindennek óriási az összekötő, összekapcsoló ereje s a technika tökéletesedését követni igyekszik a nemzetközi jogászat, amely a Népszövetség révén a föld összes népeit hiper-nemzetté, a föld összes országait pedig super-állammá igyekszik egyesíteni. Ennek az elnemzetköziesedésnek megvannak óriási előnyei, de vannak hátrányai is. És ha földünk nem vált volna mindinkább politikai, kulturális és gazdasági egésszé, talán a gazdasági válság sem szélesedett volna ki ennyire, jobban lehetett volna lokalizálni, nem vált volna világválsággá.

Különösen, ha a nemzetközi sajtót figyelemmel kísérjük s a vezető nemzetek lapjait olvassuk, a hajunk az égnek mered. Alig van nap, hogy államok és városok pénzügyi nehézségeiről, bankok és gyárak bukásáról, régi kereskedő cégek megszűnéséről ne olvasnánk. És milyen méretű szerencsétlenségek ezek! A Danat és a Dresdner Bank fiókjaival behálózta egész Németországot és megingott szervezetének éppen nagy kiterjedésénél fogva, elvivén az izgalmat minden nagyobb német városba. Megtorpant a bécsi Kreditanstalt is, mely érdekkörébe vonta az osztrák nagyipar túlnyomó részét s így válsága fölzaklatta az osztrák ipari életet. Hasonló bajok mutatkoztak az olasz Banca Commerciale-nál. Mikor pedig az Angol Bank beszüntette a készfizetéseket és a fontnak diszársziója lett, az egész világ elvesztette az idegeit.

Míg a külföldön, elsősorban kétségtelenül az életnek nagyobb méretei következtében, a bajok egészen gigantikusak, addig a világválság magyar megnyilatkozása a kiségzisztenciák gazdasági tragédiájának beláthatatlan számából rakódik össze. Ahol a válság egyes nagy összeomlásokban koncentrálnak ki, ott közgazdasági és pénzügyi technikai szempontból ha nem is könnyebb, de egyszerűbb a segítség. De nálunk olyan a helyzet, mint volt száz évvel ezelőtt az általános nagy járványok idején, mikor oly töménytelen sok volt a beteg, hogy orvosok, ápolók, hullahordók nem tudták, hova fussanak, hova nyúljanak.

Ha nem élünk a nálunk szokásos túlzásokkal, melyek oly károsak, akkor a kisember helyzetét úgy lehet jellemezni, hogy aki nem követ el gazdasági hibát, az éppen csak hogy a fejét a víz felett tudja tartani. De már az első hiba halálos, nyomában jár a gazdasági romlás. Ám magából az emberi természetből fakad, hogy tökéletlenek vagyunk s előbb vagy utóbb, de a végzetes hibát mindenki elköveti. Így mentől tovább tart a válság, annál többen lesznek áldozatai s annál általánosabbá lesz az elszegényedés.

Szomorú, hogy azt a bizonyos hibát mostanában többnyire azok követik el, akikben kis vállalkozási szellem mutatkozik. Nálunk divat volt a vállalkozási szellem hiányáról panas-

kodni. Ez egyoldalú pesti felfogás és csak a szó szoros értelmében vett és a nagyobb arányú vállalkozásokra áll; de a vidéken kicsiben másként volt. Népünknek szemesebbjei kölcsön-pénzen szívesen vettek földet, remélve, hogyha munkásságukat fokozzák és egy ideig mindent megvonnak maguktól és családjuktól, pár év alatt kifizetik adósságukat. Tíz holdhoz így vettek mondjuk másik hatot. Most azután a föld ára leesett, elemi csapások következtében kevesebb is termett s ami termett, azt is csak vesztegető áron lehetett eladni. A másik oldalon pedig a kamatláb és járulécai folyton emelkedtek s a hátralékokat még ügyvédi költségek tetézik úgy, hogy ma már az emberek nem a tőkét vagy a kamatot fizetik, hanem peresített adósságaik jogi terheivel vesződnek. Szegednek, melyet képviselek, a lakossága túlnyomólag mezőgazdasággal foglalkozik. Bajaikban hozzám fordulnak. Legutóbb az alsóvárosi népkörben vagy ötvenen jöttek hozzám. Majdnem mindenkinél az imént leírt baj. Egyetlen hiba már halálos és ezt a hibát éppen az élelmes, vállalkozóbb, haladni, emelkedni akaró egzisztenciák követik el. Sikertelenségük, melynek természetesen híre polgártársaikra bénítólag hat s az ilyen tapasztalatok tízezrei azután igazán megdermesztik a vidék, a falu gazdasági életét is. Ebben az országban nem sikerülhet semmi, ez válik jelszóvá s népünk kezd elfordulni a földtől. Mi lesz hát a sorsunk, ha a válság még hosszabb ideig elhúzódik? Nem megyünk teljes gazdasági romlás elébe, mely politikai katasztrófává szélesedhetik ki?

Alig volt a világtörténelemben kor, melyben a gazdasági kérdések oly mértékben domináltak volna, mint ebben a világválságban. A felületes szemlélő ma szinte igazolva látja a történelmi materializmus egyoldalú elméletét. De a világerők rejtelmes rangsorában a politika mégis előbbrevaló, mint a gazdaság s a gazdasági válságok végén a döntő szót mindig a politika mondja ki: vagyis azok a népek fogják legkisebb benső károsodással át- és túlélni ezeket a füllesztő, fojtó hónapokat, melyeknél a forradalmi forrpont rendkívül magasra van. Minden folyadék felforr, csak az a kérdés, hogy hányfokos hő mellett. És minden nép kebelében kiüt a forradalom, csak az a kérdés, hogy a kedvezőtlen viszonyoknak, a balsorsnak mekkora nyomása alatt. A föld értékes nemzetei igen nagy nyomást elbírnak, önfegyelmük a kétségbeesés kísértéseinek soká ellenáll s hosszú időn át fékezni tudják a szélsőséges irányzatokat. Az a néplélektani gátszakadás, amit a lázadás kitörése jelent, náluk csak lelki vízőzön esetén következik be. Az igaz, hogy az önkényuralomnak már kisebb nyomására is lerázzák a szolgaság igáját a szabad nemzetek. Ez azonban egészen másfajta forradalom, mint az, amelynek forrása a béketűrés hiánya olyan csapásokkal szemben, melyek kívülről jönnek, melyek elhárítása meghaladja a saját erőt és hatalmat, melyek végzettszerűen nehezednek rá a népekre. Az ilyen forradalom azután betetőzi a gazdasági katasztrófát és teljessé teszi a romlást. És én azt hiszem, hogy a világ szenvedő nemzetei a mostani világválság során azért bírják és viselik ennyire a nyomort, mert a politikai és gazdasági kultúra haladása folytán fölismerték, hogy forradalom útján gazdasági válságokat megoldani nem lehet.

De ha forradalmi kirobbanások legalább eddig nem is következtek be, nem fognak-e a népek a pauperizmus nyomása alatt elsenyvedni, sorvadásba esni, összezsugorodni? Hiszen az államok, a városok, az egyházak és más közületek, meg az egyesek költségvetésének szükség-szerű redukálása már egymagában mindenféle aktivitás jelentékeny bénítását, körének szűkebbre vonását jelenti. Annyi kétségtelen s egyúttal jellemző is, hogy a világválságnak az igénytelen népek inkább ellen tudnak majd állani, mint a fejlettebbek, amelyeknél éppen a fejlődés az igények emelkedésével volt elválaszthatatlanul egybekötve. A XIX. század tanulságait tartva szem előtt s azt a tüneményes haladást látva, melyet az emberiség e nagy század alatt tett, már-már nemcsak az a meggyőződés érlelődött ki bennünk, hogy időleges visszaesések ellenére is, a fejlődés a világtörténelemnek feltartóztatlan tendenciája és lényeges elve, hanem ezen a történelemszemléleten messze túlmenve, már kezdtük magunkat annak a vérmes reménynek is odaadni, hogy az emberiség immár leküzdvén gyermekbetegségeit, a

fejlődés folytonossá vált, hogy többé nem hullámvonallal, hanem állandóan fölfelé menő iránnyal lesz dolgunk. Ez a hit most megingott. Ezért áll a nagy illúzióvesztés után az új helyzettel szemben tanácstalanul az emberiség. Innét van a lelki zavar, amely még kiváló elméken is erőt vett. Az a beszéd, melyet a vincennesi gyarmatügyi világkiállítás megnyitása alkalmával, háromnegyedévvvel ezelőtt, Paul Reynaud francia gyarmatügyi miniszter mondott, az emberi haladásnak valóságos dicshimnusa volt. «A nyugat hanyatlásáról beszélnek - mondotta. - Igaz ez? Hol vannak ily hanyatlás előjelei? A gondolat lendülete és az invenció pezsgése sohasem volt hatalmasabb, mint manapság. A földet mindinkább hatalmunkba vesszük. A rádió és a repülőgép anyagi erővé váltja át az agyvelő munkáját.» Ma már nem beszélne ennyi bizakodással a francia miniszter sem s még az olyan embernek is, aki a pesszimizmusban, különösen nálunk Magyarországon, nemzetrontó veszedelmet lát, fel kell vetnie a kérdést, hogy a XIX. század dagálya után nem jut-e - persze csak átmenetileg - apályba az emberiség a világháború következtében, melynek nyomorúságából nehezebben kerül ki, mint eleinte hittük.

Hiába, az emberiség életerejében a világháború nagyobb romlást vitt végbe, mint gondoltuk. A nemzetek, mikor belementek, sokkal kisebb szerencsétlenségnek hitték, mint amilyennek a valóságban bizonyult. A múlt század hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes éveiben jobban betöltötte a lelkeket az, amit akkor «humanitás»-nak szerettek nevezni, mint a századforduló után. Alig sarjadzott ki a solferinói csatater borzalmaiból a *vöröskeresztes mozgalom*, máris hatalmába kerítette az egész művelt világot. Gyermekkoromban, mikor vöröskeresztes bálók is jártak, vöröskeresztes felolvasásokon egy-egy lelkes helyi filantróp szépen kifejtette, hogy milyen kiszámíthatatlan pusztításokat vinne végbe egy általános háború az európai nemzetek között, mikor éppen a mi földrészünkön volt koncentrálva a föld műveltsége és gazdagsága. De lassanként kiiregedett az a generáció, amely az 1859-iki, 1866-iki és 1870-71-iki háborúk véres jeleneteit látta, félszázad alatt az emlékek is elhalványultak s jött egy új nemzedék, amely mindezt közvetlen tapasztalásból nem ismerte s megint egyszer «le coeur léger» belement a végzetes akcióba. Milyen kár volt a bölcs öreg Ferenc József szájába adni azt a mondást, hogy mindent jól megfontolt. Megkezdeni könnyű volt, de annál nehezebb abbahagyni. Általánossá vált és több mint négy évig tartott. Mikor azután valahára vége lett, azt remélték, hogy minél nagyobb volt a rombolás, annál hatalmasabb lesz az emberiség géniuszának, az anyatermészetnek csodás regeneráló ereje. És tényleg, hihetetlen önbizalommal láttak neki különösen a győztes nemzetek az újjáépítés munkájának. És most, 14 évvel az ágyúk elhallgatása után kisült, hogy az akkor érzett bizalom és erő sok tekintetben csalóka érzés volt, hogy a lendület megtört, a nagyszerű mozgalom megtorpant. Mind világosabbá válik, hogy a békeszerződések el vannak hibázva. Tönkretették a legyőzötteket, kiknek romlása lassanként áterjedt a győzőkre is elannyira, hogy ma már általánossá vált a gazdasági romlás s az annak nyomában járó politikai bomlás. De minden komoly orvoslásnak gátja, hogy a győzők egy része ezt ma még nem akarja elismerni s a szükséges gyakorlati következményeket levonni. A bajt ekként az tetézi, hogy a mutatkozott regeneráló erőket mester-ségesen megbénították.

A válságoknak abban a sorozatában, mely az elmúlt másfél évtized alatt majd itt, majd ott ütötte fel a fejét s most már általánossá vált, előbb az ingóvagyon semmisült meg, utóbb az ingatlanok is elértéktelenedtek, eladósodtak; az általános pusztulásban csak kettő maradt érintetlen: az arany és a kultúra. Talán csak fausti hangulat, hogy az aranyban sokan valami diabolikusát látnak, de annyi szent igaz, hogy a föld aranyának legnagyobb része két államban: Amerikában és Franciaországban gyűlt össze. A többi népnek vigasztalóul a művelődés maradt. Ezt a múlt évtized rekonstrukciós akciójának során mi is fejleszteni igyekeztünk s most meg lehet legalább az az elégtételünk, hogy ezt még az infláció sem moshatná el s nem

is lehet tőlünk elvenni, mint devizáinkat. A napoleoni háborúk során szintén elszegényedett a világ s jött a Biedermeier-szellem, mely a külsőségektől való öntudatos elfordulás és inkább a kedély belső értékeinek keresésében, meglátásában és ápolásában élte ki magát. Szép lenne, ha erre a lelki elmélyülésre most, száz évvel utóbb mi is megint képesek lennénk.

Van egy igénytelen kis növény, sokszor sétatagon tenyészik, át is gázolnak rajta a járókelők. Akkor lehajlik, egy-egy virága, levele néha le is törik, de valahogy megint csak fölemelkedik s másnap újra virul. Nem szép a neve, kár hogy portulakkának hívják, magyar fülnek oly idegenen hangzik. Tünődve sokat nézem ezt az annyiszor elgázolt s magát mégis összeszedő kis növényt s ilyenkor a magyar sors jut eszembe. Mint történelmünk során annyiszor, most is elgázoltak bennünket, sok virágunkat, levelünket letépték, de - mint már annyiszor - majd csak erőre kapunk megint. Ezer év megtanított bennünket arra, hogy miként kell mostoha sorsot túrni és katasztrófákat túlélni. Most újra hasznát vesszük ennek a történeti leckének.

A magyar néplélek a világválságban

Megjelent a Pesti Napló
1932 máj. 29-i számában

A magasabb politikai gondolkodásnak egyik követelménye az, hogy ne nézzük dolgaink folyását csak önmagukban, hanem mindig a világ - vagy legalább is az európai események egészébe beállítva, a külföldi hasonló ügyekkel állandóan összehasonlítva. Természetes és nem is lehet másképp, hogy az egyes polgár elégedetlen, panaszkodik, kifakad, ha kedvezőtlen a helyzet. Utóvégre az embert, ha sorsa rosszra fordul, nem az érdekli, hogy ez miért van, hogy ez magyarázható, indokolható-e, hanem saját bajának közvetlen nyomását érzi és igyekszik ez alól menekülni. De, akik magasabb szempontból figyelik az eseményeket, azoknak meg éppen megfordítva azt a kérdést kell felvetni, hogy más országok sorsához, állapothoz viszonyítva hogy állunk.

A mindinkább kiélesedő világválság során a nemzetek életképességükről elsősorban *tűrtudásukkal* tesznek tanúságot. Sok vért fog veszíteni minden nép. De mégis legkisebb belső károsodással a végén azok a nemzetek fognak ebből a kegyetlen megpróbáltatásból kikerülni, amelyekben a legnagyobb az elviselési képesség. Hogyha most már a magyar nemzet helyzetét és tűrtudását párhuzamba állítjuk azzal, amit a külföldön látunk, bámulattal és szeretettel kell eltelni saját fajunk iránt. Valami felemelő volt abban, ahogy a magyar nép az 1931-32-iki szomorú telet elviselte, aminek a pusztta átélése nagy nemzeti teljesítmény volt.

Pedig talán a mi helyzetünk a legsúlyosabb. Egypár alaptényt nem lehet elégszer ismételni. Elvesztettük a történeti Magyarország területének több mint kétharmadrészét, népességének meg majd egyharmadát. A Kárpátok övével elvesztettük erdeinket és bányáinkat. Elvesztettük egyetlen tengeri kikötőnket. Azt a csodálatos földrajzi és gazdasági egységet, ami a régi Magyarország volt, erőszakkal megbontották. A hivatalnoksereg, amely háromszor akkora országra volt méretezve, visszaözönlött a maradék területre és fizetésben, meg nyugdíjban a mi állami költségvetésünket terheli. Több mint tíz év óta mást sem teszünk, mint hogy leépítjük állami apparátusunkat. Ebből a pár alaptényből vasszükségességgel következik, hogy helyzetünk más népekhez viszonyítva sokkal súlyosabb.

Igaz, hogy *Ausztriát* is iszonyúan megcsonkították. De ott az elszakított részek már korábban is olyanféle önállóságot élveztek, mint nálunk Horvátország. Az osztrák koronatartományok belpolitikailag és nemzetileg külön életet éltek, úgyhogy mikor Lengyelország, Csehország, melyet Morvával együtt Vencel király országainak neveztek, meg Dalmácia elszakadtak, ezek a részek a maguk bürokráciájával együtt nemcsak beolvadtak a szukcessziós államokba, hanem az így kialakult új kormányzati és közigazgatási szervezetnek mintegy magjává lettek. A bécsi központi hivatalokban, különösen a minisztériumokban tömérdek volt a cseh és a lengyel hivatalnok, akiket kitűnő iskolázottságuk következtében szívesen látott a szervezkedő új cseh és lengyel állam. Ezek Ausztria földarabolásakor voltaképpen hazamentek és csökkentették az Ausztria által eltartandó közalkalmazottak számát. Nálunk éppen megfordítva, azok a szerencsétlenek, akik az elszakított országrészekben szolgáltak, még akkor is, ha felföldi, erdélyi vagy délvideki emberek voltak, állásaikat többnyire elvesztették s kénytelenek voltak Maradék-Magyarországba menekülni.

És mindennek ellenére a húszas évek közepén bámulatos regeneráló erők mutatkoztak ebben az országban, amelyeket lassanként csak a gazdasági világválság bénított meg.

Hogy ilyen súlyos helyzetben valahogy mégis élni tudunk, annak főmagyarázata az, hogy ezeréves, tragikusnak nevezhető történet során a nemzet hozzáadódott balsorsához. Történelmünk szemléletekor a katasztrófák idejével szeretjük szembeállítani a fénykorokat. Hogy milyen tragikus a magyar történet, azt abból láthatjuk csak igazán, ha közelebbről megnézzük, hogy milyen óriási bajokkal és szerencsétlenségekkel küszködtünk ezekben az úgynevezett fénykorokban.

Milyen szomorú Szent István uralkodásának a vége, mikor nem maradt közvetlen fiutód, idegen került a trónra és a pogány lázadása azzal a veszedelemmel fenyegetett, hogy elsepri a keresztény kultúrát.

Nagy Lajos idején a dinasztikus kapcsolatoknál fogva a nápolyi ügyek sok tekintetben elterelték a figyelmet a nemzeti külpolitika feladataitól s a nagy király meghalt fiutód nélkül, amiből áldatlan zavar fakadt.

Mátyás király alatt, mikor a Magyarbirodalom hatalmának talán csúcspontján állott, az ország közepéig nyomult a török, bevette és fölégette Nagyváradot.

Mária Terézia negyvenéves uralkodásából tizenöt év háborúban telt el, ami nagy véráldozatot igényelt. És amikor a hétéves háború végén felgyűltek az államadósságok, a terhek viselésének kérdésében a királynő és az ország meghasonlottak, ami súlyos következményekkel járt.

Szép kor volt József nádor kormányzata is 1795-től 1847-ig. De a palatinusnak most felkutatott és részben már kiadott államirataiból látjuk, hogy micsoda nehézségekkel kellett Bécsben megküzdenie. Metternich rendszere ránehezedett a szellemi életre s ezért, mikor 1815-ben kikerültünk a 23 éves francia háborúból s az ezzel járt pénzügyi válságból, politikai, kulturális és gazdasági haladásunk mesterséges korlátozásokba ütközött.

Talán a legnagyobbat haladt a nemzet Ferenc József uralkodása alatt. De abból is a kezdet, a szabadságharc leverésétől a kiegyezésig lefolyt 18 év keserű szenvedés ideje volt. A végén pedig jött a világháború, ami elsorvasztotta az utolsó évtizedeknek fölgülemlett eredményeit. A kezdet és vég itt is katasztrófális volt.

Ha ilyen nehézségek mutatkoztak a fénykorokban, akkor mit szenvedhettek az akkori magyar generációk a rossz időszakokban, mondjuk Kölcseyvel például: Zápolya öldöklő századában.

Még akkor is, ha nem éljük be magunkat egy historizáló politikai szemléletbe, az kétségtelen, hogy amint az egyes ember egyéniségének kialakulására egész korábbi élete, multja döntő befolyással van, ugyanúgy a nemzeti jellem és tulajdonságok kifejlődésében is óriási szerep jut a történelmi multnak.

Minket magyarokat a balsorshoz egyenesen hozzáadett szenvedésteljes történelmünk. Nem hiába vált az Alföldön nemzeti fává az Amerikából behozott akác. A botanikusok szerint megvan az a sajátságos tulajdonsága, hogy nedvességet tud tárolni, amiből aztán a nyári rekkenő hőségben, sőt aszály idején is elédegel. A magyar faj is csodálatos lelki energiákat tárolt fel s ezek segítségével át tudta élni a válságos időket.

A «régi Ausztria» ellenséges politikusai, publicistái és történetírói bennünket a külföld előtt, mint lobbanékony, lázadásra hajló népet igyekeztek beállítani és természetesen elhallgatták, hogy a kitöréseket micsoda elviselhetetlen nyomás váltotta ki. Az 1918-19-iki eseményeket is, melyek történelmünknek egyik legfájdalmasabb lapját alkotják, szerencsétlen körülményeknek végzetes találkozása idézhette csak fel. Mindezeknek a látszatoknak ellenére a magyar lélek alapvonása a *méltóságteljes nyugalom*, amit a legtöbb érettkorú magyar földművesemberben, gondolkozásában és viselkedésében klasszikusan megtestesülve láthatunk.

Éppen a *fajnak* ez a *higgadtsága* nyújtja azt az erkölcsi alapot, amelyre támaszkodhatunk, mikor a gazdasági világválság szörnyű rombolásai ellen küzdünk. Ebben segítségünkre jön a magyar társadalom túlnyomó többségének *igénytelensége*. Midőn egyik természettudományi intézetünk tudományos segédszemélyzetének költségeiről volt szó, a Rockefeller-alapítvány szakemberei, akik e részben az egész világot ismerik s van módjuk az összehasonlításra, nem akarták elhinni, hogy olyan minimális összegből fiatal tudós megélhet, mint amilyent mi nyújtunk.

A magyar néplélek egészségét az is mutatja, hogy a gazdasági válság kezdetén, mikor jobb viszonyokból lassanként átmertünk a rosszabbakba, aránylag még több türelmetlenség mutatkozott, mint amidőn az egész világ megrázkódtatása következtében nyilvánvaló lett, hogy a válság mélyebb, általánosabb és így hosszabb is lesz, mint ahogy eleinte gondoltuk. Így áll a válság közepette a katasztrófák nemzete, a magyar. S most *újra, nem az a feladatunk, hogy hatalmas lendülettel előretörjünk, hanem az, hogy a visszafejlődés, a zsugorodás, a hanyatlás, a sorvadás általános folyamata nálunk ne legyen erősebb, gyorsabb, mint Európa e részében másutt*; hogy az egyéneknek, családoknak és ezek összességének, a nemzetnek egzisztenciáját ezen a korszakon átmentsük. Mert a katasztrófa teljessé akkor válnék, ha egyének és családok alól tömegesen kivonnák a földet, a házat, ha az embereket sorozatosan fosztanák meg műhelyüktől, telepüktől, felszerelésüktől, aminek egyébként is csak elkőtyávelyeléséről lehetne szó. A háború előtt, amikor egy-egy ember szórványosan önhibáján kívül tönkre ment, annak a kornak jogfelfogása természetesnek találta, hogy elvették mindenét.

A kortársak sajnálták, néha jótékony gyűjtést is indítottak érdekében, de senkinek sem jutott eszébe, hogy az «igazságszolgáltatás menetét» megakadályozza. Hogy a megelőző liberális kor metodikája a háború utáni időkben mennyire alkalmazhatatlanná vált, mutatja, hogy ma, mikor az egzisztenciák százezrei mennek a gazdasági világválság következtében automatikusan tönkre, a korábbi jogrend, ítélkezés és végrehajtás odavezethetne, hogy az állam saját szervezetével sorozatosan pusztítaná el polgárait s egész vidékeket juttatna koldusbotra és forradalmasítana. Ezért vált átmenetileg a mostani idők központi problémájává az, - aminek megoldása végtelen nehéz és mégis megoldandó - hogy a tömegesen eladósodott népesség egyfelől megfelelő védelemben részesüljön, másfelől a perfid, fizetni öntudatosan nem akaró adós ezt a védelmet egoisztikus céljaira ki ne zsákmányolhassa. Valójában az a kettős, egymást szinte kizárni látszó szempont, hogy egyfelől olyan közszellemet fejlesszünk ki, amely a pontos adó- és racionális kamatláb mellett kamatfizetést becsületbeli kötelességgé avatja, másfelől annak meggátolása, hogy a termelés és megélhetés eszközeit az emberek kezéből kicsavarják, a jogalkotást, kormányzatot, bíraskodást és közigazgatást olyan feladatok elé állítja, amelyeknek létét és nehézségeit a korábbi idők még csak nem is sejtették.

A magyar néplélek acélos ereje és higgadtsága a legfőbb záloga annak, hogyha e feladatokkal csak félig-meddig megbirkózunk, nemzetünket átmenthetjük megpróbáltatásokkal teljes életének mostani válságán is.

VILÁGPOLITIKA

A nagy megtorpanás

Megjelent a Pesti Napló
1931 dec. 20-i számában

Prohászka Ottokár bizalmas beszélgetéseink közben többször emlegette a *«buta véletlen»*-t. A véletlen problémája, a véletlennek viszonya az isteni gondviseléshez gyakran foglalkoztatta ezt a nagy magyar gondolkozót. Én e beszélgetések során a kérdést nem teológiai, hanem inkább történeti szempontból néztem, a különállónak látszó tényeket eseménycsoportokba vagy sorokba próbáltam összefoglalni s az így megkonstruált eseménysorok háttérében lappangó rejtett összefüggésekre igyekeztem rámutatni. Nem tagadtam ugyan, hogy annak többnyire kellemetlen valaminek, amit véletlennek szokás nevezni, van befolyása az egyén, a nemzetek és az emberiség életére, de a nagy eseményeknek és a döntő tényeknek az ész világánál felismerhető nagy okai vannak. Hogy a cári Oroszország összeomljon, hogy az osztrák-magyar monarchia fölbomljon s méginkább, hogy a világháború után több, mint tíz évvel az egész emberiség gazdaságilag megtorpanjon, ahhoz a hibák egész rendszerét kellett elkövetni.

Mert tagadhatatlan, hogy gazdaságilag immár megtorpant az egész világ. Eleinte úgy látszott, hogy csak a világháború tulajdonképeni szinterén, a szerencsétlen Európában lesz nagy baj. Utóbb a válság átharapózott Észak- és Dél-Amerikába. Most pedig a szélső keletről, Japánból jön a híre, hogy a Csendes óceánnak ez az Angliája komoly pénzügyi és közgazdasági nehézségekkel küzd. Meg kellett tiltani az aranykivitelt és a jen esése következtében el kellett ejteni az aranyvalutát. Valójában e nagy megtorpanásban a legdöbbenetesebb annak általánossága, az egész földgolyóra kiterjedő egyetemessége. Alig van emberileg szebb, mintha máson segíteni tudunk. De hovatovább a legnagyobbak és a legerősebbek is annyira, bajba jutnak, hogy lassanként nem lesz, aki segítsen.

A baj oly általános és oly nagy, hogy ennek a modern Walhalla-égésnek óriási okai kell, hogy legyenek. Én ezt négy főokban látom.

A XX. század elejének államférfiai nem sejtették, mi lesz és milyen lesz egy modern háború és nem tudták annak kitörését megakadályozni.

Több, mint négy keserves éven át hagyták az emberiséget vérezni és nem tudták a háborút befejezni.

A katonai döntések után nem tudták a békét ésszerűen megkötni.

Az azóta eltelt 13 év alatt nem voltak képesek a hibákat legalább utóbb korrigálni s nem találták meg azokat a politikai és közgazdasági vezetőeszméket és újjászervezési elveket, melyek Európát regenerálhatták volna.

És ebben a kétségbeejtő világhelyzetben a mi szegény kis magyar sorsunkat tragikussá az teszi, hogy leredukált trianoni méreteink mellett, egy gonosz fondorlattal kiagyalt békeszerződéstől szándékosan legyöngítve gazdasági és pénzügyi téren, nagyarányú iniciativa megragadására nem lehetünk képesek s várunk kell, hogy a világ gazdaságban akad-e lángész, aki majd talál új eszméket, új rendszereket és új metódusokat. Ebben a helyzetünkben most aztán egészen világosan láthatjuk, minő botorság volt, mikor a kiegyezés korában idétlen gúnyolódással holmi «nagyhatalmi hóbort»-ról beszéltünk, holott az osztrák-magyar monarchia hatalmas közös vámterületének keretében az egyes alkotóelemek és területek éppen gazdasági

téren eszményileg kiegészítették egymást s a «nagy egész» ezért rendelkezett azzal a gazdasági autarkiával, amelyet most divatos emlegetni, de amely mint valami igen távoli cél áll a legtöbb európai állam előtt. Akkor bizony gazdasági tekintetben is nagyhatalom voltunk; most pedig mint könnyű pelyhet kap fel, forgat és csap le a gazdasági világválság ciklonja.

Bármerre nézünk, csupa tévedés a legalapvetőbb dolgokban. Ez magyarázza a beállott szerencsétlenség óriási méreteit. Erésben felállított négy tételelem igazolására pár jellemző példát!

Aerenthal külügyminiszter a magyar delegációban 1908 január 27-én tartott emlékezetes beszédében meglepetésszerűen előállott a Szandsák-vasút tervével. A monarchia nagy keleti vonala a Bécs - Budapest - Zimony - Belgrád - Nis - Szófia - Drinápoly - Konstantinápolyi volt, amely Törökországot két közbeeső balkánállamon, Szerbián és Bulgárián keresztül érte el. Az orosz-szerb érdekkörben tervezett Duna-adriai vasút ellensúlyozására Aehrenthal közvetlen vasúti összeköttetést keresett az ottomán birodalommal s ezért a Bosznia-szandsági határon fekvő Uvác határállomástól összekötő szakaszt akart építeni Mitrovicáig, ahonnét már rendes vasút vezetett tovább Szalonikiig. A berlini szerződés e vonal kiépítésére a monarchiának egyébként jogot is adott. Nagyon tetszetősen is hangzott, hogy Bécstől vagy Budapesttől elindulva Bródon, Szarajevón, Mitrovicán, Üszkübön át egy második balkáni vonalat kapunk a szaloniki kikötőig. Igen ám, de Bródtól Uvácig az egész bosnyák területen át a mi vasutunk keskeny vágányon volt, úgyhogy a két bosnyák határállomáson át kellett volna rakodni, ami az egész terv közgazdasági jelentőségét nagyon leszállította.

Arra pedig akkor politikai és pénzügyi okokból sem volt kilátás, hogy a Szandsák-vasút kiépítésével párhuzamosan rendes nyomtávolságúvá építhettük volna át a bosnyák vonalat. A kezdeményezés tehát hatalmi versengésből, presztizskérdésből és távoli jövőbeli tervek hajszolásából született meg. A háború után közzétett diplomáciai jelentésekből Iswolsky, akkor orosz külügyminiszter, alakja rendkívül ellenszenvesen bontakozott ki. Hiú, könnyen felfingerlő ember volt, akit Aehrenthal kezdeményezése teljesen kihozott a sodrából. A müncheni egyezmény óta Oroszországgal fennállott tűrhető viszonyunk nyomban megromlott s Iswolsky és Aehrenthal között keserű személyes ellenségeskedés fejlődött ki, amely átragadt az orosz irányadó körökre és kielezte az orosz nacionalista sajtó hangját. Bosznia annexiója aztán még inkább elmérgesítette a helyzetet. Az osztrák és a német császárság, a monarchikus szolidaritástól vezetve, mindig kereste a jó viszonyt az orosz császársággal s mint az orosz-japán háború idején tanúsított jóakaró semlegesség mutatta, Oroszországot nem is támadtuk volna meg. Erre a monarchikus szolidaritás gondolatára volt felépítve Ausztria-Magyarország fellépése 1914-ben is, mikor a Ballplatz diplomatai úgy vélekedtek, hogy a trón örökösének legyilkolásáért fellépő agg Ferenc József helyzete rokonszenves lesz Európa uralkodói előtt, hiszen II. Miklós cár nagyatyja szintén ilyen merényletnek esett áldozatul. A cári Oroszország túltette magát ezeken a megfontolásokon, belerohant a háborúba s Gorlicébe belepustult. Megérte-e minekünk a Szandsák-vasút és Bosznia jogi helyzetének formai megváltoztatása azt, hogy a végsőkéig felszítottuk Oroszország régi gyűlöletét? És a liaojangi és mukdeni keleti vereségek után, melyek a forradalomhoz vezettek, nem volt-e orosz részről örület a világ két legnagyobb szárazföldi hatalmával kikezdeni s nyugaton provokálni a gorlicei vereséget, ami újabb forradalomhoz és a cárizmus végromlásához vezetett. Végeredmény mind a három császárságnak: az osztráknak, a németnek és az oroszoknak s velük a monarchikus elvnek romlása lett. Tragikus, hogy a romok véletlenül bennünket is maguk alá temettek.

Másik jellemző példa. Churchill angol miniszter a háború elején kijelentette, hogy Nagy-britannia oly gazdag, hogy képes lenne ezüstgolyókkal megvívni azt. A háborút Anglia nem

ezüst-, hanem csak ólomgolyókkal küzdötte végig, győzött is, és most mégis baj van a nemesfémekkel az angol nemzeti bank pincéiben.

A német császár a kivonuló katonáknak azt mondta, hogy mire ősszel a levelek hullanak, otthon leszünk megint. Hát négy évig nem mentek haza, sőt az öldöklés olyan méreteket öltött, hogy azok közül, akik először kivonultak s akikhez a császár emlékezetes szavait intézte, - a legtöbben soha többé.

Még soká lehetne folytatni s ahány prognózis, megannyi tévedés. Csak a mi Tiszánk mondta fanyaran, mikor Giesl követ, nagyon is az ő elgondolása ellen, elhagyta Belgrádot és Budapest utcáin lelkes tüntetés volt: fogunk mi még sírni is. Igaza lett, van is nekünk sírnivalónk. Trianon után egy évtizeddel belénggázolt a gazdasági világválság.

A földrengési területnek középpontja azonban Németországban van, ahol az állami háztartás mellett különösen a bankok és a városok torpantak meg. A válság ott és nálunk júliusban egyidejűleg tört ki: 12-én megingott a Darmstädter und Nationalbank (Danat), 31-én pedig a Dresdnerbank. Hogy itt micsoda pénzügyi óriásokról van szó, mutatja, hogy 1928-ban az elsőnek 60 millió márka részvény-, 55 millió tartaléktőkéje és 7241 alkalmazottja; a másodiknak meg éppen 100 millió alap-, 32 millió tartaléktőkéje és 8357 alkalmazottja volt. A németek most foglalkoznak e zátonyra futott pénzügyi dreadnoughtok kitartározásával, mely célra a német birodalom óriási áldozatokat hozott. Az elsőnek 300-350 millió márka lebonyolítási és veszteségfedezeti alapra van szüksége, az utóbbinál pedig az állami 300 millió új kibocsátási elsőbbségi részvényen kívül 22 millió névértékű törzsrészvényt vett át. Így állanak a bajbajutott német nagybankok. Most nézzünk egy várost. Legújabban a 108.537 lakossal bíró Mainz adatait tanulmányoztam, mert hasonló a mi Debrecenünkhöz és Szegedünkhöz. Ott 1931-re 1,200.000 márka deficitet irányoztak elő s annak ellenére, hogy 756.000 márka birodalmi segílyt kaptak, a deficit eddig 3,485.000 márkára emelkedett és félnek, hogy egyfelől az adóbevétel és a közművek hozama tovább csökken, másfelől a jóléti kiadások emelkednek, úgyhogy a deficit fedezése a birodalom és a hesseni állam segítsége nélkül lehetetlen.

A közületek bajait még felülmúlja a romlás a magángazdaságokban. Az emberek nem tudják, hogy miként konzerválják vagyonukat. A fejetlenség és a tanácstalanság e részben is nőttön nő. Különösen óvatos emberek a Rothschildok bécsi bankjaiba, sőt távolabb egy hollandi bankba vitték a pénzüket s ott vesztették. Mások valutát tartottak, de azt most le kell adniok. Ismét mások földet vettek, de gazdaságuk deficitese volt s automatikusan eladósodtak. Voltak még olyanok is, akik részvényekben bíztak s vagyonuk túlnyomó részét elveszítették. Most házakat vesznek, akiknek van valamicskájuk, mások pedig lesik, hogy ezeket a szerencsétlenség mely faja fogja érni. Egyes francia és amerikai polgárokról mondják, hogy inkább lemondanak a kamatokról s aranyat tartanak. Így reszketnek vagyonukért a gazdagok. A szegények pedig munkanélkül vannak. Míg a kapitalizmus Kasszandrái mindennek láttára a tőke alkonyát hirdetik, addig Szovjet-oroszországban szegényekké lettek a gazdagok, anélkül, hogy viszont a szegények jobb sorsra jutottak volna. Így ha sebezve van talán a kapitalizmus, ugyanolyan sebből vérzik a kommunizmus is és a két ellentétes rendszer nem vethet egymás szemére semmit sem.

Teljes a gazdasági zűrzavar s úgylátszik, hogy a bajok méretei a világ vezető pénzembereinek a képességeit fölülmúlják. Valójában kétségbe kellene esni, ha az érdekek birodalma felett nem lenne fent magasabban az eszmék sztratoszférája, ahol nincsenek vámsorompók, ahol nincs deviza és értéktelen az arany, sőt a platina is.

Árnyékba boruló világkép

Megjelent a Pesti Napló
1932 máj. 22-i számában

A legutóbbi tragikus események folytán elsötétedett a világkép. A mikádó születésnapján Sanghaiban tartott katonai parádén bombát dobtak a díszemlévényre, amelyen japán tábornokok és diplomaták foglaltak helyet. Egy Franciaországban tengődő orosz lelőtte a köztársaság elnökét. Tokióban szintén lelőtték a miniszterelnököt. Bombay utcáin pedig egymást ölik a hinduk és a mohamedánok.

Van-e összefüggés a merényleteknek és excessusoknak e gyászos sorozata között? Az összebészélésszerű vagy éppen szervezeti kapcsolatok után kutatás a rendőrségnek dolga. De túl ezen vannak összefüggések, amelyek sokkalta mélyebbek, mint az egyes merényletek vagy lázadó csoportok összeesküvései, melyek magával a világhelyzettel vannak összeshővődvő s az utóbbi által kiváltott világsszellemből fakadnak. Mert ilyen rémtettek csírái az exaltált lelkekben csak akkor fogamzanak meg és fejlődnek ki gyorsan mérges növényné, ha az atmoszféra telítve van lelki, politikai és gazdasági feszűltsséggel.

Mindig világosabbá válik, hogy az az okcsőport, amelyre napjaink konkrét bajait vissza kell vezetni: a világháború nagy kiterjedése és hosszú időtartama, meg a háborút látszólag befejező párizskörűli úgynevezett békemű egész koncepciójának és struktűrájának elhibázott volta, amivel röviden azt a gondolatot akarűam kifejezni, hogy nemcsak az egyes békeszerződések egyes rendelkezései vannak elhibázva, hanem a föld új területi elosztása s politikai, közgazdasági és pénzügyi újjászervezésének az az egész elgondolása és rendszere is, amely a tömérdek paragrafusból álló békeszerződésekben kérlelhetetlen következetességgel kodifikálva van.

A politikai és a vámhatárok az emberiség és Európa magasabb szempontjából nincsenek célszerűen megvonva, amit most részben a győzők is bevállanak azzal, hogy a dunai államokat gazdaságilag össze akarják foglalni. A békeszerződések azon a jórészben wilsoni gondolon épűltek fel, hogy az osztrák-magyar monarchiát a nemzetiségi elv alapján alkotóelemeire kellett bontani. (Mellesleg szőlva a nemzetiségi elvre nem igen voltak tekintettel ott, ahol magyarokról és németekről volt szó s így tömérdek magyar és német került cseh, román és szerb uralom alá.) Így jőttek létre a szűkessziós államok, amelyeknek felajzott nacionalizmusa közgazdasági téren is ki akarta magát élni s magas vámhatárok emelésével valóra akarta váltani a gazdasági autarkiának eszméjét. Ennek következtében azután különösen Európa e részén a külkereskedelem megakadt s mind nehezebbé vált legális üzletekkel devizát szerezni. Kelet-Európának és Közép-Európa egy részének ezt az atomizálását a párizskörűli békék rendelték el; szétszedni, alkotóelemekre bontani volt akkor a jelszó. Századokon át történetileg szervesen kialakult állami kapcsolatokat vágtak szét politikai fejszecsapásokkal. És most a mesterségesen létrehozott új alakulatoknak, a győztes nagyhatalmak legsajátabb művének gazdasági és pénzügyi életképessége - a világválság pusztításai következtében - ugyanazoknak a győzteseknek szemében kétségesnek látszik és másfél évtizeddel az 1918-19-iki nagy szétbontás után jőnnek a dunai államok újabb összefoglalásának gondolatával. Mi más ez, mint a békeszerződések eredeti közgazdasági koncepciójának tökéletes csődje és részbeni visszacsinálása, voltaképpen a békeszerződések közgazdasági revíziója.

A békeszerződések pénzügyi elgondolásában és rendszerében pedig a főhelyet foglalták el a reparációs és egyéb rokontermészetiű egyoldalú szolgáltatások, szóval a politikai fizetések,

amelyek nem gazdasági üzletből folynak s amelyek - amíg szükségszerűen el nem apadtak s különösen Németország el nem vérzett - az aranynak mesterséges áramlását és Franciaországban meg az Amerikai Egyesült Államokban történt összehalmozódását idézték elő. Így a jegybankok egymásután kénytelenek voltak a készfizetést beszüntetni s a világ lassanként visszasüllyedt a cseregazdaság primitív stádiumába.

A világháború folyamán az amerikai Únió a hadi- és élelmiszerszállításokon korábban nem látott üzleteket csinált, a béke helyreállta után pedig a győztes európai antantállamok Amerikában fölvett háborús adósságaiknak kamatai és törlesztése fejében az Egyesült Államoknak továbbadják a legyőzöttektől kapott reparációs összegek igen jelentékeny részét. A világ pénzének Amerikába özönlése ott lehetővé tette, hogy a mezőgazdaságnak és az iparnak beruházási célokra óriási tőkéket bocsássonak rendelkezésére, gépek beállításával az egész mezőgazdaságot mechanizálták s e révén a termelést erőteljesen felfokozták. Ennek azután annyival is inkább túltermelés lett a vége, mert az elszegényedett Európában meg - a normális állapothoz viszonyítva - kevesebb fogyasztás vált szükségessé. A túltermelési válságot persze még tovább fokozza két olyan óriási piacnak megromlása, mint amilyen Kína és India, ahol a politikai zavarok és a viszonyok bizonytalansága fokozódó elszegényedéshez vezetnek.

Igy alakult ki és fokozódik egyre a gazdasági világválság. Nem kétséges, hogy ma már az amerikai Egyesült Államok és Franciaország közgazdasága is beteg s hovatovább nem lesz, aki a fuldoklókon segítsen. Jellemző, amit a *Le Temps* az osztrák válságról szóló május 18-iki vezércikkében ír: «Itt az idő, mikor a nyomorba jutott nemzeteknek már önmagukon kell segíteniök s erőfeszítéseket tenniök, hogy saját segédeszközeikre támaszkodva állítsák önmagukat talpra. A világválság következtében immár minden népnek megvan a maga saját baja, ami lehetetlenné teszi számára, hogy tovább folytassa a nagylelkűség különben is eredménytelennek bizonyult politikáját.»

Amint a világháborút emberéletben és gazdasági javakban különösen pusztítónak hosszú tartama tette, úgy a gazdasági világválságot is hosszú tartama teszi olyan sorvasztóvá. Az egyesek és a közületek tartalékai kimerültek, a jobb időkre várásba belefáradt népek elvesztették önbizalmukat s nem tudnak remélni, mikor a viszonyok állandóan romlanak s az előjelek inkább kedvezőtlenek. Az emberiség eddig mostoha sorsát bámulatos nyugalommal, részben eltompultsággal tűrte s mindig aggodalommal lestem, nem lesz-e valahol kirobbanás. Most azon a láthatatlan hőmérőn, amely a lelkek hevét mutatja, úgy látszik, felszökött a higanyoszlop és jöttek a mérényletek. Szerencsére mind *keletiek*, mert a francia köztársasági elnököt is a világháborúba oly súlyosan belebetegedett orosz nép egyik fia ölte meg.

Vogué vicomte orosz felesége révén megismerte az orosz irodalmat s mióta *Le roman russe* című könyvével ráterelte a nyugati népek figyelmét az orosz regényre, ennek sok bámulója akadt. És tényleg tisztán esztétikai szempontból nagy az orosz regény szépsége. De aki a szépirodalomból politikai következtetéseket is képes vonni, annak az orosz regényirodalomnak ilyen szempontból való tanulmányozása közben meg kell látnia az orosz néplélek mélységes betegségét. Már a cárizmus sem fajulhatott volna el annyira, bel- és külpolitikája nem lehetett volna olyan ártalmas, ha az államhatalom egy egészséges nép kontrollja alatt áll. A szerencsétlen japán háború után a világháború kudarc végleg megzavarta az orosz nemzeti pszichét. Bent a forradalom is csak újabb szolgáshoz vezetett. A külföldön pedig a bolsevizmus elől kivándorolt arisztokrácia, polgárság, volt tisztok és hivatalnokok többmilliós tömege egy második idegenbe szakadt orosz nemzetet alkot; egy tömeget, amely az emigráció hosszú tartama alatt elszegényedett, amely a gazdasági világválság következtében az egyes országokban mind nyomasztóbb teherré válik. A nyomorgó emigráció egy része bolsevik

kémmé vagy ágenssé züllik s kitenyésznek olyan desperádók, akik aztán egy adott pillanatban revolvért ragadnak.

A bombayi zavargás is a világ bajoknak egyik *keleti* formája és kirobbanása. A nagy háború során, a török birodalom elleni harcban, a mohamedán világ megosztása céljából szították az arab nacionalizmust, az arab-török régi ellentétet. A fölizgatott nacionalizmus 1918 után természetesen nem higgadt le, hanem magán az arab félszigeten kívül Egyiptomban, Palesztinában és Szíriában izzik tovább s az izlámnak ez a fermentálása átragadt az indiai mohamedánokra is. Viszont Angliának a világháború során történt hosszú politikai és katonai lekötöttsége fellengő reményeket keltett az indiai hindukban, kik már - mint a kerekasztal konferenciája alkalmával láthattuk - függetlenségről álmodoznak. Az így felajzott mohamedán és hindu nacionalizmus most összezapott és vadabb *keleti* formákban vívják ugyanazt a harcot, amelyet Európában a vegyesnépességű országokban a többség és a kisebbségek vívnak.

Még az indiai esetről is súlyosabb a *keletázsiai* konfliktus, amelynek területén a közelmúltban két merénylet is volt: Sanghaiban és Tokióban.

A japán viszonyokat ismerő emberek előre megmondták, hogy a Népszövetség beavatkozása nem fogja meghozni a konfliktus enyhülését. A japán nagyhatalmi öntudatot még inkább felfokozza az intenzitásban mindent meghaladó japán sovinizmus és a busidó, a becsületnek és önérzetnek a csúcspontig megemelt japán formája. A Népszövetség tanácskozásai, sürgetései, intései és vizsgálóbizottsága, az amerikai Egyesült Államok emphatikus diplomáciai kijelentései elviselhetetlenek voltak a japán sovinizmus számára s mikor az Inukai-kormány a diplomáciai nyomásnak engedve megígérte Sanghai kiürítését, a fiatal tisztek lelőtték a diplomáciai helyzettel számoló öreg miniszterelnököt, a hadsereg irányadó tábornokai pedig erélyesebb külpolitikát követelnek. De Kínában is csak rontotta a Népszövetség akciója a békés kibontakozás lehetőségét, mert reményeket keltett a Népszövetség kötelékébe tartozó hatalmak és az amerikai Egyesült Államok aktív támogatására. Ebben bizakodva aztán a kínai kormány merevvé lett és a japánok által óhajtott közvetlen tárgyalások nem indulhattak meg.

Ma, nyolc hónappal a keletázsiai konfliktus kitörése után feszültebb a helyzet, mint valaha s nem lehetetlen, hogy a Népszövetség - ha nem is formailag, de érdemben - kénytelen lesz akcióját beszüntetni, ami végzetes kudarc lenne. De az is lehetséges, hogy méginkább fokozzák a Japánra gyakorolt diplomáciai nyomást, ami azután a világnak mostani feszült atmoszférájában a konfliktusnak óriási kiszélesítésére, nagyméretű háborúra vezethet. Ez esetben az a tragikus furcsaság következne be, - amire a francia publicisztika, mint lehetőségre rámutatott - hogy a sok békéltetés háborút okozna.

Ennek elkerülése végett a *Times*, mintegy kompenzációul Sanghai kiürítéséért, Mandsúriában féligmeddig szabadkezet helyez kilátásba a japán hadseregnek. A szovjet-lapok pedig már azzal gyanúsítják Angliát és az Egyesült Államokat, hogy szívesen látják Japán előnyomulását az orosz érdekszférába: Észak-Mandsúriába, mert ez Japán és Szovjetország között háborút okozhat, ami az angol és amerikai iparnak óriási hadiszállításokat, nagy konjunktúrát jelentene. Ezzel párhuzamosan a japán vezérkar meg a maga részéről azon aggodalmaskodik, hogy orosz légi flották Vladivosztokból rövid idő alatt elérhetik a sűrűnépességű japán iparvidékeket s azt bombákkal elpusztíthatják, ami veszélyezteti Japán katonai biztonságát.

És mindez történik aközben, hogy a Népszövetség hosszadalmas tanácskozásokat folytat a leszerelésről. Bizakodnak a nemzetköziségben, a népek szolidaritásában s ezalatt vulkanikus erővel föllángol a nacionalizmus s a világválság nyomora fokozza a tömegek elkeseredését.

Sohasem volt akkora szükségünk, mint most, arra *a magyar hagyományos józanságra*, amely a Deák Ferenc higgadt bölcsességében nyert legtökéletesebb megtestesülést. A világválságból is aránylag a legkisebb benső károsodással kerülhetünk ki, ha a magyar nemzet végig megőrzi eddigi bámulatos nyugalma s bármi történik is körülöttünk, megfontoltak maradunk. Hogy ennek ellenkezője mit hozhatna ránk, arra 1918-19-iki tapasztalatainkból még élénken emlékezhetünk.

Irányváltások Európában

Megjelent a Pesti Napló
1932 máj. 8-i számában

A multévi angol és az ezévi német és francia választások után már annyira kialakult a helyzet, hogy államról államra haladva, keresztmetszetben szemlélhetjük, hogy az európai politikai szellem fejlődésében mutatkozik-e valamely közös vonás, észlelhető-e valamely általános tendencia.

Az egyetemes eltolódás jobbfelé szembeszökő; de a kialakuló új jobbpártok korántsem azonosak a múltban látott jobboldali alakulatokkal, amelyek - az akkori jelszavak és frazeológia szerint - monarchikus, feudális vagy klerikális színnel bírtak; hanem inkább a fehér radikalizmus szellemét mutatják.

Legegészségesebb volt a jobbrtolódás Angliában, ahol ez tradicionális formában játszódott le. A munkáspárt, amelytől saját vezére is elvált, gyengébb kisebbséggé olvadt össze s hatalmas többséget kapott az unionista párt, amely a modern angol konzervativizmust képviseli. De a jobbrtolódás csak a parlamentarizmusnak klasszikus őshazájában történhetett azon államtani és alkotmányjogi szabványok és szabályok szerint, amelyeket a parlamentarizmusról szóló fejezetben Európa összes egyetemeinek padjain egybehangzóan megtanultunk.

Már rázkódtatóbb lökésekkel járt a jobbrtolódás Németországban, amely páratlan gazdasági, társadalmi s ebből kisarjadó lelki válsággal küzd. Itt igen érdekes jelenség, hogy a válságpszichózis következtében beállott eltolódás nem a bal-, hanem a jobbszélsőség: a hitlerizmus felé történt.

Franciaországban csak a pótválasztások után látjuk majd a végleges helyzetet; de annyit már az eddigi eredményekből is meg lehet állapítani, hogy a kommunizmus ügye reménytelenül áll, a szocializmus pedig reményeiben meglehetősen csalódott s óriási diadalt aratott a polgári gondolat.

Ebből a keresztmetszetből világosan láthatjuk, hogy a szociáldemokrata s az ezzel rokonszomszagos pártok az egész vonalon visszafejlődtek. Annál feltűnőbb ez a visszafejlődés, mert e pártok mérsékelt és nagytehetségű vezérek alatt kilengésektől mentes politikát folytattak, mely velük szemben a polgári pártok idegenkedését lényegesen enyhítette.

Képzeltető-e rokonszenvesebb magatartás, mint MacDonaldé, akinek nemes egyéniségében a pártembert a veszély órájában az angol hazafi teljesen háttérbeszorította. A nagy államférfiaknak ugyanazt az útját tette meg a szocializmustól jobbfelé MacDonald is, amelyen korábban Franciaországban Millerand és Briand járt.

Németországban Eberten kívül nagymértékben Ottó Braunnak, Poroszország szocialista miniszterelnökének volt köszönhető, hogy 1918-19 kritikus telén, mely annyi veszélyt rejtett magában, a Spartakus-mozgalom, a bolsevizmus német alakja, megbukott. És még az elfogultabb jobboldali embernek is nagyrabecsülését váltotta ki az a határozottság, amellyel a német szociáldemokrácia vezetősége a munkástömegeket az elnökválasztásnál Hindenburg marsallra szavaztatta le.

Legkevesebbé domborodott ki a II. internacionálé pártjainak vezérei közül a francia Léon Blum, talán azért, mert nem kínálkozott számára elfogadható alkalom, hogy a hatalom tényleges gyakorlásában aktív részt vegyen; már pedig az államférfi hatalom nélkül olyan, mint a hal víz nélkül.

Mi tehát az oka a munkáspárt, illetve a szociáldemokrácia angol, német és francia választási sikertelenségeinek? Bizonyára több oka van, melyek közül most csak a legfontosabbakat igyekszem elemezgetni.

Először is a proletárdiktatúrával Orosz-, Magyar- és Bajorországban tett rettenetes tapasztalatok. Nálunk és Bajorországban az intelligencia, amelynek gondolkodása általában irányadó, a kommunizmus alatt kimondhatatlanul szenvedett s azon állapotok visszatérésének még a pusztá gondolatától is visszaretten. Oroszországban pedig - ha gazdaságtechnikai téren bizonyos előrehaladás mutatkozik is - a másfélévtizedes kísérlet szörnyű tapasztalataiból mindinkább nyilvánvalóvá válik, hogy az egész egy óriási kudarc, amely egy számra nézve nagy nemzetet valósággal kirekeszt a kultúrnépek közösségéből. Egy megsebzett veréb hamar elvérzik; az orosz bálna ellenben, mielőtt felfordul, sokat, nagyon sokat elbír. Minthogy a kommunizmus a szocializmusnak egyik szélsőséges válfaja, csak természetes, hogy a proletárdiktatúra által az emberiségnek okozott bajok sok aggodalmaskodó embert a szocializmustól is elijesztenek. A magyarországi szociáldemokráciának főbaját szintén a kommunizmus által hátrahagyott reminiscenciák okozzák.

A második ok egy általános törvény, mely a fizikai és a szellemi világban egyaránt érvényes és pedig az, hogy a kilőtt tárgyak nem tartják meg kezdő sebességüket, az eszmék és ideológiák kezdő lendületüket. Már régen volt, hogy a marxizmus dogmatikusai és programatikusai ezt a politikai, gazdasági és társadalmi rendszert fölállították s agitátorai a tömegekbe bevitték. A szocializmus sem kerülhette el minden emberinek közös sorsát, amit népszerűen az idő morzsoló erejének nevezhetünk s aminek lényege abban áll, hogy a mozgalmak föllendülnek, kulminálnak, aztán fokozatosan visszafejlődnek s valami új lép a helyükbe. De azért ebben a fejlődésben a reakciónak nem lesz öröme, mert amily igaz a marxizmus lassú elavulása, éppoly igaz, hogy a forradalmi szellem a magasabb egésznek, a világsszellemnek egy örök alkotóeleme, amely csak formáit változtatja, de az emberiség történetének folyamán kérlelhetetlen tartóssággal hat.

A harmadik és aktuális ok a gazdasági világválság, amely a közüzemek és biztosító intézetek egyensúlyát végzetesen megbillentette. A szocializmus pedig éppen azt követeli, hogy fokozatosan minden nagyüzemet szocializáljanak és egy általános társadalombiztosítás védelmet nyújtson az élet kedvezőtlen esélyeivel szemben, mint amilyen a betegség, a baleset és a munkátlanság és az elaggottakról is gondoskodás történjék. A közüzemek és a munkanélküliek biztosításának deficitje most olyan terheket ró az állami pénzügyekre, amelyeknek súlya alatt azok roskadoznak s a mostani francia választási kampányban a jobboldal jelöltjeinél gyakran hallottuk azt az érvet, hogy különösen azokban az országokban fordultak rosszra a pénzügyek, melyeknek kormányzatára szocialista pártoknak irányadó befolyása volt s e részben az angol, német és ausztráliai példára hivatkoznak. Mi lenne, kiáltanak fel, válság idején általános szocializálás esetén, midőn minden deficit az állam nyakába szakadna? A tárgyalagos embernek persze nem szabad megfélemlkezni arról, hogy a magánvállalatok is rakásra mennek tönkre s hogyha ezek igen nagyarányúak - úgyhogy összeomlásuk igen sok ember romlását jelentené - rendesen így is az államnak kell segítenie és véreznie, mint azt újabban a német nagybankok és hajózási vállalatok szanalásánál láttuk.

A negyedik ok, amiért a mérsékelt szocialista pártok visszamentek, éppen az, a mi főérdemük, hogy mérsékelték voltak. Mert ha forradalmi pártok - mint aminőnek föltűnik a szociál-

demokrácia is - parlamentáris térre lépnek, akkor előbb-utóbb nekik is számolniuk kell a parlamentáris élet természetével, amely olyan országokban, ahol nem egyetlen pártnak van többsége, abban nyilvánul meg, hogy rokonirányú pártok koalíciókat alkotnak, miközben minden párt követelményeket állít és engedményeket tesz s így kompromisszumos program jön létre. A szélsőségesebb és forradalmi pártok választóközönsége azonban abban, ami parlamentáris paktálás és kompromisszum, bűnös tranzigálást lát, eltántorodást az eredeti elvektől, árulást, melyet a hatalomra jutó szocialista miniszterek azért követnek el, hogy miniszteri tárcákat kaphassanak. Az ilyen gyanúsítás azután aláássa éppen a legkiválóbb vezérek tekintélyét és pozícióját.

Az ötödik és talán legérdekesebb és legújabb keletű ok a jobboldali pártok olyan irányú gyökeres átalakulása, hogy keretükben igen szélsőséges radikalizmus is kitombolhatja magát. Ez a nemzeti alapon álló és a vallásos érzést meg nem tagadó radikalizmus vagy éppen szocializmus. A marxizmus, mikor magát internacionálisnak mondta és a materialista világnézetet tette magáévá, szembekerült az emberi élet két alapérzésével, ami a szocializmus dogmatikusai szerint múlt idők ártalmas maradványa, afféle előítélet, mi szerintünk ellenben két örök emberi motívum. Ezzel a világnézeti állásfoglalásával a szociáldemokrácia tömérdek nacionalista vagy vallásos embert elriasztott magától, akik egyébként radikális gondolkozásúak és szívesen csatlakoznának szélsőséges pártokhoz. Az újfajta szélsőséges jobbpártok most számolnak a tömegek ez újfajta gondolkozásával és a horogkereszt főleg ennek köszöni németországi sikereit.

Újból végigtekintve ezen a keresztmetszeten, azt a prognózist állíthatjuk fel, hogy a szociáldemokrácia nyugati és Közép-Európában lassanként leköszörüli forradalmi jellegét, veszít ugyan feszítőerejéből és szervesen beleilleszkedik a többi történeti pártok közé, melyeket hőskorában olyan fölényesen lesajnált s ebben az alakjában értékes szolgálatokat fog tenni elsősorban az ipari proletariátusnak, amelynek ilyen határozott érdekképviselőre feltétlenül szüksége van. Az ipari proletariátus védelmének nagyvonalú megszervezése volt a szocializmus világtörténelmi érdeme s ez mint pártot is még igen sokáig életben fogja tartani.

A német és a porosz alkotmány válsága

Megjelent a Pesti Napló
1932 szept. 4-i számában

A kodifikált, az úgynevezett chartás alkotmányoknak nem túlságosan nagy a hitelük. Sieyès abbé a francia forradalom folyamán az *írott alkotmányoknak* egész sorát készítette s azok rendre megbuktak. Pedig a közjogászat, a jog-technika, a jogi szimmetria szempontjából jól ki voltak agyalva; de mesterkéltek voltak, valahogy nem jól illettek a francia nép testére és a reális politikai erők valósággal szétfeszítették azokat. Ezen és későbbi kedvezőtlen tapasztalatok inkább a *történeti alkotmányok* felé terelték a népek érdeklődését, amelyek sorában az élen az angol alkotmány áll és amelyeknek csoportjába a magyar alkotmány is tartozik. A történeti alkotmányt nem egyetlen kodifikátor foglalja írásba, nincs is egy kódexszerű alaptörvénybe összesűrítve; hanem idők folyamán, a nemzet mindenkori szükségletei szerint, lassanként fejlődik, idomul és alakul át. Ehhez képest a mi alkotmányunknak 1791-iki, 1848-i, 1867-i és 1920-i mélyreható átalakulásai is egyszerű törvények útján jöttek létre, amelyek nem léptek fel kódexek igényével, amelyek az ezeréves intézményeken csak annyit változtattak, amennyit az adott helyzetben éppen kellett és amelyek külsőleg és megszavazásuk módja tekintetében nem különböztek a legigénytelenebb tartalmú törvénycikkeknek, mondjuk egy vicinálisvasút engedélyezésének létrejöttétől.

Az írott alkotmányok rendszeren a korábbi állam tökéletes összeomlása, forradalmak után keletkeznek s ezért kódex-szerű jellegüknek ellenére is rendszeren *rögtönzések*. Így jött létre az 1918-19-i összeomlás romjain úgy a *Német-birodalomnak*, mint a birodalom egyes államainak s ezek sorában a legnagyobbak: *Poroszországnak* alkotmánya. Most utólag mindig többen látják, hogy ezek az alkotmányok *improvizációk* voltak, telve nem tollhibákkal és egyes elhibázott konkrét rendelkezésekkel, hanem *nagy szerkezeti, konstruktív hibákkal*. Mingyárt megalkotásuk után az aggodalmaskodókat azzal hallgattatták el, hogy elavult gondolkodású emberek, akik az egyetemeken megtanulták a megelőző idők viszonyain leszárt teóriákat és most megterhelve a múlt idők elavult elméleteivel, nem képesek a megváltozott új idők szavát megérteni. Mindezzel szemben a valóság az, hogy amíg a politikai élet normálisan vagy tűrhetően folyik, addig még hibásabb alkotmányok is valahogyan csak funkcionálnak; *de mihelyt az idők kritikusra fordulnak, az alkotmányok szerkezeti hibái átütnek, megboszulják magukat*. Mikor a gazdasági világválság - amelyet a németekre nézve még jobban kiéleztek az elviselhetetlen reparációs fizetések - a német közgazdaságot alapjaiban megingatta és a nyomor a német néplelket felzaklatta, mikor a gazdasági elégedetlenség átcsapott a politikai térre és átalakulva politikai elégedetlenséggé, rendkívüli mértékben kiszélesedett; akkor a német és porosz alkotmány hibái nemcsak nyilvánvalóvá lettek, hanem *az alkotmánynak éppen kritikus időben be nem válása a németekre nézve a válság átélését, a megoldás előkészítését, szóval a kibontakozást nagyon megnehezítette*.

De mik a porosz és a német alkotmánynak azok a szerkezeti hibái, amelyek most megboszulják magukat? A porosz alkotmányban egyáltalában hiányzik az államfő, ami pedig az államnak lényeges szerve. A birodalmi alkotmány pedig egyfelől az amerikai prezidenciális alkotmánynak, másfelől az európai parlamentarizmusnak összeolvasztása, kombinálása, amely két rendszer lényegében ellentétes és nem egyesíthető. Lássuk most a két esetet egyenként!

Az 1793-i francia alkotmányt konventi alkotmánynak nevezik, mert a törvényhozó hatalom szerve: a konvent benne domináló pozíciót foglalt el. A végrehajtó hatalom önállóságát

mondhatni, megsemmisítette, úgyhogy annak szerve a konventnek csak egy bizottsága volt. Majdnem ilyen konventi alkotmány az 1918-19-i forradalomban megszületett *porosz* is, amelynél *az országgyűlés választja a miniszterelnököt*. Csak annyiban enyhébb a dolog, hogy nem az egész kormányt választja a képviselőház, nem egy végrehajtó bizottságot választ, hanem csak annak fejét, aki minisztertársait, az államminisztereket már maga nevezi ki. Államfő Poroszországban nincs.

Concha Győző «Politiká»-jában, amelyet egy egész generáció magyar jogász tanult, - eltérően Montesquieu alapvető felosztásától, aki történeti szemlélet alapján törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat különböztet meg - az állam bölcséleti boncolgatása alapján *államfői*, törvényhozó és végrehajtó hatalmat különböztet meg. Bárminő álláspontra helyezkedünk is a hatalmak megosztásának tana és különösen az egyes hatalmi ágak megkülönböztetése tekintetében, akár elismerjük külön hatalomnak az *államfőit* és a birodalmi, akár nem (mert az nem vitás, hogy külön törvényhozó és külön végrehajtó hatalom van): annyi kétségtelen - és e részben Concha fejtegetései feltétlenül meggyőzőek - hogy az államoknak éppen az ügyek legmagasabb régióiban vannak olyan funkciói, olyan tennivalói, amelyeket *csak államfő láthat el sikeresen és amelyeket más szervre bízni komoly zavarok felidézése nélkül nem is lehet*.

Ha most már a porosz helyzetet ez elé az elméleti háttér elé helyezve szemléljük, akkor nyilvánvaló, hogy addig a porosz alkotmány államfő nélkül is fungálhatott, amíg koalíciók révén kormánytöbbségek voltak összetákolhatók, amelyek azután megválasztották a miniszterelnököket. De amint a múlt választáson a weimari koalíció elvesztette a többséget, a nemzeti szocialisták pedig nem tudtak többségre jutni, akkor a kommunisták beszámításával egy triász állott elő, amelynek három csoportja: weimari koalíció, nemzeti szocialisták és kommunisták nem voltak hajlandók egymással érintkezésbe lépni, koalíciót kötni, tehát *nem lehetett miniszterelnököt választani*. A helyzet holtpontra jutott és az alkotmány csődöt mondott.

Persze az élet azért nem állt meg és követelte a maga jogait. Minthogy pedig magában a porosz alkotmányban a megoldás tekintetében nem volt kádencia, azért az alkotmányban voltaképpen előre nem látott módon, kívülről, a birodalomnak kellett belenyúlania és Hindenburg birodalmi biztost küldött Poroszországra, aki formális ellenállás leküzdése után a végrehajtóhatalom kezelését könnyűszerrel a kezébe vette. Az eset valósággal iskolapéldája annak, hogy egy hiányos alkotmány kritikus időben mint mond csődöt és hogy az írott alkotmánynak, a chartának bizonyos félretolása mellett a dolgok természetes rendje mint vágja a maga útját, mint érvényesül. *Ha Poroszországban államfő lett volna, a miniszterelnök kinevezésének pusztá tényével elmozdíthatta volna a holtpontról a helyzetet és nem lett volna szükség, hogy a birodalom kívülről segítsen*.

És most térjünk át Poroszországról *a birodalomra*!

Az Amerikai Egyesült Államok a magukévá tették Montesquieu tanítását, amely szerint szabadságról csak ott lehet szó, ahol törvényhozás, végrehajtás (kormányzás) és bírászkodás egymástól szét vannak választva és ezt a három különböző tevékenységet három egymással szemben önálló nagy szervezet látja el. Ezt a montesquieu-i elméletet az amerikaiak összekapcsolták a népszuverenitás gondolatával, amely szerint minden hatalom forrása a szuverén nép s ezért mind a három hatalom letéteményeseit a néppel választatják. Így az egész nép választja közvetlen szavazással a képviselőházat, a kongresszust, közvetett választással pedig, az Unió egyes államai útján, a felsőházat, a szenátust. Az összes amerikai állampolgárok választják a köztársasági elnököt, aki nemcsak államfő, hanem a végrehajtóhatalomnak is feje és államtitkárait (európai műszóval: minisztereit) maga szabadon nevezi ki. A bírák behelyezésénél is a választási elv nagymértékben érvényesül. *Minthogy az elnök hatalma éppen olyan közvetlenséggel ered a szuverén amerikai néptől*, aki őt az egész Uniót felverő kampány során

választja, *mint a képviselők és szenátusok mandátumai; azért a törvényhozó és végrehajtó hatalom szervezete mint alkotmányjogilag teljesen egyenrangú és politikailag egyenlőerejű tényezők állanak egymás mellett.* A kormány feje a köztársasági elnök, miniszterelnök nincs. Ehhez képest a kongresszusnak nincs államtitkár (miniszter) buktatási joga, az államtitkárok a kongresszusban nem is jelennek meg és valamely törvényjavaslat elvetésének nincsenek a reszortállamtitkárra nézve politikai következményei. Ez az *amerikai prezidenciális alkotmány* lényege.

A *kontinentális parlamentarizmus* ezzel szemben a végrehajtóhatalom önállóságát nem semmisíti ugyan meg, de azt a parlamenteknek mégis csak alárendeli. Hiszen egy pusztán bizalmatlansági szavazat elég ahhoz, hogy az uralkodó vagy a köztársasági elnök által kinevezett miniszterelnököt lesöpörje.

A németbirodalmi alkotmány az amerikai konstitúcióból átvette a köztársasági elnöknek az egész nép által való választását, vagyis az Unió prezidenciális alkotmányának egyik lényeges részét. A kontinentális parlamentarizmusból pedig azt, hogy a kancellárnak és minisztereinek szükségük van a birodalmi gyűlés többségének bizalmára. E részben annyira mentek, hogy míg Angliában, a parlamentarizmus őshazájában és klasszikus földjén nincsen olyan írott jogszabály, amely szerint a leszavazott kormánynak vissza kell lépnie, addig a német írott alkotmány kifejezett rendelkezése szerint a leszavazott kabinetnek vagy miniszternek helyéről távoznia kell.

De ha a végrehajtóhatalom szervezetét, a kormányt, alkotmányjogilag ennyire le akarták gyengíteni, akkor nem lett volna szabad a birodalmi elnököt az egész német néppel választatni, hanem úgy kellett volna tenni, mint ahogy a *franciák* jártak el, akiknél az elnököt a kamara (képviseelőház) és a szenátus (felsőház) együttes ülésben választja. Mert ha maga a köztársasági elnök is csak a törvényhozóhatalom szervezetétől nyeri a maga megbízatását, akkor csak logikus és természetes, hogy a köztársasági elnök által kinevezett miniszterek is a parlamenttől függnének.

A német alkotmányban az amerikai prezidenciális alkotmány egyes elemei és az európai parlamentarizmus elvei vannak természetellenesen összeházasítva. A heterogén elemek normális viszonyok között valahogyan csak megférnek együtt, de mikor a gazdasági válság átcsapott a politikai térre és a lelkek zűrzavarában többségek a birodalmi gyűlésen sem tudnak többé összeverődni, *érvényesülni kezd a dolgok természetes rendje és a megbénult parlament szemben belső szükségességgel lép mindinkább előtérbe az egész német nép által választott birodalmi elnök.*

Az alkotmányválságnak baljós előjele, hogy a birodalmi gyűlés a törvényhozásra képtelenné válván, a jogalkotást szükségrendeletek kibocsátása útján a birodalmi elnök kénytelen ellátni. De nemcsak a törvényhozás terén nullifikálódott a birodalmi gyűlés, hanem a végrehajtó hatalomra, a kormányra való befolyása is megszűnt. Így már *Brüning* is voltaképpen nem a gyengülő parlament, hanem *Hindenburg bizalmából* került a kancellári székbe. *Papen* pedig nyíltan hirdeti, hogy *a birodalmi elnök hatalmára és erejére támaszkodva ül ott.*

A Papen-kabinetet már *prezidenciális kormánynak* nevezik, ami félig, de csak félig még csupán annyit jelent, hogy a birodalmi elnök bizalmának letéteményese. *Másik felerészben azonban a kormánynak prezidenciális elnevezése már utalás az Egyesült Államok prezidenciális alkotmányára, ahol az egész amerikai nép által választott köztársasági elnöknek kormánya független a parlamenttől.* Ma még az akcióképtelen parlamenttel szemben Hindenburg elnök prezidenciális kormánya: Papen és minisztertársai csak *tényleges függetlenséget* élveznek, de az ellenkező alkotmányjogi norma még életben van. Ha azonban a parlamenti zűrzavar

tovább tart, akkor a *Papen-kormány*nak *prezidenciális elnevezéséből alkotmányrevíziós program* lehet, amely *revízió*nak a *lényege* az *Unió* *prezidenciális alkotmányához való közeledés* lehet.

A fentiekben a *porosz és a birodalmi alkotmány*nak, hogy úgy mondjam, a *patológiáját* igyekeztem adni, de *prognózist állítani* még nem lehet, mert a *prezidenciális alkotmány lényege* a *kormány*nak a *pártoktól való függetlensége*, a *német pártok* pedig - a *beléjük helyezett közbizalom* minden *megtorpanása* ellenére - *nincsenek még annyira legyengülve*, hogy *nullifikálásukba könnyűszerrel beleegyeznének*, ilyen irányú *alkotmánymódosítást* *ellenállás* nélkül *megszavaznának*.

Az állami kapitalizmus előcsarnokában

A német mamutbankok állami szanálása

Megjelent a Pesti Napló
1932 febr. 28-i számában

II. Vilmos uralkodása az óriási méretek kora volt Németországban. Nem hiába használták abban az időben olyan szívesen a «kolosszális» szót. Így, egypár múzeummal nem érték be, hanem közvetlenül a császári palota mellett, a Spree partjain, múzeumszigetet alakítottak ki. A királyi könyvtár részére hatalmas telektömböt, egész kis városrészt szereztek meg, bontottak le és az új olvasóterem átmérőjét éppen akkorára szabták, mint amekkora a római Szent Péter templom kupolájáé. A berlini egyetem számára meg Dahlemben külön egyetemi várost kezdtek építeni. A brémai és a hamburgi hajóstársaságok sűrű vonalrendszert fejlesztettek ki az óceánokon s a német kereskedelmi hajózás hátterében ott épült, készült a világ egyik legnagyobb hadiflottája. A Rajna-mentén és Wesztfáliában hatalmas gyáraknak és kohóknak egymásmellé települése révén ekkor kerekedett ki a világ egyik legnagyobb ipari régiója. Bankfúziók is napirenden voltak s részben pénzüzetek összevonása, részben tőkeemelések útján mamutbankok jöttek létre, melyek fiókjaikkal behálózták a birodalom egész területét. Ez a kor a napjainkban divatos «túlméretezett» kifejezést nem ismerte, ellenkezőleg, a fejlődés menete olyan rohamos volt, hogy ami alapításkor még bőségesen dimenzionáltnak látszott, az hamarosan szűknek bizonyult. Ez a fejlődés természetesnek volt mondható, mert a német népesség rohamos szaporodásán és erős tőkeképződésen alapult.

De azután jött a világháború, az összeomlás, a forradalom, a versaillesi béke, az infláció, s mindez feldúlta a német gazdaságnak békebeli egészséges alapjait. Egyideig a romlás és a fejlődés egy neme még párhuzamosan haladt. Így a világháború szükségessé tette a háborús iparok egyoldalú fejlesztését, ami az összeomlás és a lefegyverzés után, amikor a katonai rendelések megszűntek, zavarokat okozott. Az inflációs idők álkonjunktúrája is lázas, beteges gazdasági alapításokhoz vezetett, amelyek utóbb feleslegesnek, irracionálisnak bizonyultak. De mindez a német gazdasági körök nagyobbik részét nem tette aggodalmaskodóvá, ellenkezőleg, további fejlődés lehetőségében, újabb prosperitás eljövetelében bizakodtak a németek. Úgy vélekedtek, hogy novemberi forradalmukkal likvidálva a sokfejedelműség és az álkormányosság korszakát, weimari alkotmányuk útján valóban demokratikus, szabad intézményekkel ajándékozták meg magukat. Nagy nemzethez méltó optimizmusukban remélték, hogy amint regenerálták a német politikát, azonképpen szanálni és rekonstruálni fogják a német gazdaságot is. Különösen a városok és a gyárak óriási beruházásokat hajtottak végre. Így a német gazdasági életnek rendkívül megnövekedett - amint ma mondani szokás - a volumenje, a terjedelme, ami megfelelő belső tőkeképződés és hosszúlejárátú kölcsönök hiányában, meg a reparációs fizetések nyomása alatt, rövidlejárátú hitelek igénybevételére vitte rá őket is. Ebbe a túlfeszített gazdasági helyzetbe vágott bele a múlt évben az osztrák-német közgazdasági Anschlussnak hirtelen, váratlan bejelentése, amely gazdasági elgondolás mögött Franciaország messzemenő politikai terveket sejtett s ezért ellene politikai indokokból, de gazdasági rendszabályokkal és eszközökkel kíméletlenül reagált, aminek elsősorban az osztrák Kreditanstalt esett áldozatul s ami utóbb júliusban fölborította a német gazdasági helyzetet is. A külföld részéről valószínű run volt ez nemcsak egyes bankok, hanem az egész német közgazdaság ellen. Run gegen Deutschland.

Ezek után az előzmények után természetes, hogy a súlyos következmények főleg Németországban mutatkoztak, bár a kitörő válság rázkódásai a mi közgazdaságunk épületét is megingatták. A helyzetet a németekre különösen veszedelmessé az tette, hogy hiteléletük nagyobbik része csekélyszámú mammutbankban volt koncentrálva s éppen ezek a bankóriások, a német közgazdaság centrális szervei inogtak meg vagy szenvedtek nagy veszteségeket. A birodalmi kormány, szerencsére, nyomban felismerte, hogy e pénzüzetek összeomlása mit jelentene s főleg, hogy mi mindent rántana magával. Ennek meggátlása végett nagystílusú mentőakcióba fogott és hatalmas állami áldozatokat hozott, így a Danat-bank tartozásaiért szavatosságot vállalt, a Dresdner Bankba pedig 300 millió márkát befizetett. De akkor, a fenyegető veszély perceiben, kazuisztikusan kellett eljárni; azt kellett tenni, ami a közvetlen romlás elhárítására alkalmas volt s a rendszeres megoldást, a tervszerű rekonstrukciót későbbre kellett halasztani.

A német sajtó most hozza a bankok átépítésének nagyvonalú tervét, amely egyáltalában a legnagyobb szabású ilyen szanálási műveletek közé tartozik, sőt a maga nemében egyedül áll. Kétségtelenül alkalmas is arra, hogy a német hitelapparátust rehabilitálja. A nyolc sokfiókos német nagybank közül csak kettő marad kívül a rendezés keretén, és pedig a Hypotheken- und Wechselbank és a müncheni Vereinsbank, de ezek voltaképpen jelzálogbankok. A többi hat közül kettőt-kettőt a birodalmi kormány és a jegybank sürgetésére összeolvasztanak s így e négyből a jövőben kettő lesz, a további kettőt pedig, bár különállását ezentúl is fenntartja, átfogó intézkedésekkel szintén rekonstruálják. A német hivatalos lap e hó 22-i számában szükségrendelet jelent meg a «bankvállalatok szanálásáról», amely 250 millió márka további készkiadás eszközzésére, 400 millió márka nyújtására s a kereskedelmi jogtól való eltérésekre (!) is felhatalmazza a kormányt. Az érdekelt hat bank pedig ugyanazon a napon ülést tartott, melyen a szükséges fúziókat, részvényösszevonásokat, leírásokat, meg alap- és tartaléktőkefelemeléseket határozták el. A birodalom kincstári jegyek alakjában nyújtja a banküzemek továbbviteléhez szükséges eszközök jelentékeny részét. A jegybank pedig - a tulajdonában lévő Golddiskontobank közvetítésével - múlt évi bőséges nyereségeinek felhasználásával vesz részt a szükséges tőkék előteremtésében. A hat nagybank együtt kereken egymilliárd márkát ír le vagy tartalékol további veszteségekre. Ellenben 380 millió márka új pénzt von magához, 150 milliót a birodalomtól, további 150 milliót a birodalmi banktól és 80 milliót magánosoktól. Remélik, hogy a négy rekonstruált bank részvényeinek standardárfolyama 115% lesz. Lássuk most már ezeket a pénzüzeteket és jövő sorsukat külön-külön.

A múlt nyár két legnagyobb áldozata s egyúttal a két legnagyobb beteg, a Danat Bank és a Dresdner Bank. A Danat most egyszerűen beolvadt a Dresdner Bankba, miközben 500 millió márka veszteséget kell fedezni, 10 régi részvényt 3 újjá vonnak össze és az államnak óriási áldozatot kell hozni, minek fejében e bank főrészvényesévé válik. Az így szanált Dresdner Banknak 200 millió alap- és 30 millió tartaléktőkéje lesz.

A Kommerzbank 75 millióról 22½ millióra vonja össze régi alaptőkéjét, de azt egyúttal 45 millió márka új részvény kibocsátásával, meg 12½ millió márka Barner Bankverein-részvény átvételével 80 millióra felemeli, tartalékalapját pedig 30 millióra tölti fel, - mindezt közpénzeknek a legmesszebbmenő igénybevételével.

A szász állami bankkal összeköttetésben álló Allgemeine Deutsche Kreditanstalt szintén összevonja részvénytőkéjét, de azt közpénzekből 19 millióra, tartaléktőkéjét pedig 6 millióra emeli s még 10 millió további alappal is ellátják.

Csak a Deutsche Bank igyekszik államsegély nélkül talpraállni, de neki is messzemenő amputációt kell önmagán végrehajtani. Forgalomban lévő 180 millió márka részvényét 5:2 arányban 72 millióra csökkenti, saját tárcájában lévő 105 millió márka értékű részvényéből 33

milliót bevon s a megmaradó 72 milliót újból kibocsátja, miből 36 milliót 115% árfolyamon már sikerült elhelyeznie, a további 36 milliót pedig a közönségnek aláírásra bocsátja. Csak ha ez nem sikerülne, venné át a maradékot a jegybank a Golddiskonto Bank közvetítésével.

Ha egy állam és jegybankja ekkora áldozatokat hoz, akkor azt a mai demokratikus időkben a nemzet színe előtt jól meg kell indokolni. Éppen a rádiót hallgattam, amikor megszólalt *Dietrich* birodalmi pénzügyminiszter hangja, aki a parlamentnél sokkal nagyobb hallgatóközönségnek, az egész német népnek, sőt nyilván a külföldnek is megindokolta a nagy bankrekonstrukciót. Valójában egy nemzet a legsúlyosabb válságot is könnyebben viseli és a legnagyobb áldozatokra is inkább hajlik, ha vannak soraiban férfiak, akiknek tehetségében és vezetőképességében bízunk s vannak tervek, koncepciók, melyeknek megvalósításától enyhülést vár. Már ebből a szempontból is megbecsülhetetlen a német államférfiaknak az az eljárása, hogy a modern technika eszközeinek felhasználásával közvetlenül szólnak nemzetükhöz s intézkedéseik szükségességét igyekeznek a tömegekkel, a legszélesebb néprétegekkel megértetni. *Dietrich* főérve az volt, hogy nem kevesebb, mint 1,500.000 német polgár helyezte el pénzét mint betevő a négy nagybanknál és 300-400.000 adós dolgozik a nagybankoktól kölcsönzött pénzen. Így e bankok megsemmisülése azt jelentette volna, hogy az üzemeket be kellett volna zárni, az alkalmazottakat és munkásokat pedig ki kellett volna az utcára tenni. Különböző az állam és a községek sem tudtak volna kötelességüknek megfelelni, hiszen a háromhetes nyári bankzárlat is 200 millió márka adóelmaradást jelentett az államnak. Így a nagybankok alapos rekonstrukciója *Dietrich* szerint valóságos sorskérdése volt a német gazdaságnak. És valójában erre és még további indoklásokra a legnagyobb mértékben szükség is van, mert súlyosak az aggodalmak, melyek a birodalomnak és a jegybanknak egyetlen érdekkör által ilyen óriási mértékben történt egyoldalú igénybevétele ellen fölmerültek.

Itt van mingyárt a mezőgazdaság s - ami a legveszedelmesebb - a német parasztság növekvő elégedetlensége, amelynek éle nem kis részben a város, a bankok, az ingó vagyon, a mozgó tőke, a nyugati kapitalizmus ellen irányul, melyet az új német állam, a «rendszer», szerintük, egyoldalúan favorizál. A mozgalom Schleswig-Holsteinből indult ki, amely régi paraszti műveltség, szabadság és jómód hazája. Innen átharapódzott Pomerániába és Kelet-Poroszországba s most a nemzeti szocialisták agitációja terjeszti tovább egész Németországban. A parasztmozgalom zászlaja feketesínű, bent fehér ekével és vörös karddal, rúdja végén ki-egyenest kaszával. Módszere pedig a passzív ellenállás a föld és a gazdasági fölszerelés elárverezése alkalmával, a passzív ellenállás a túlfeszített közterhekkel szemben, melyekből az állam szerintük nem a falu népét támogatja és a személyi, társadalmi és gazdasági bojkott mindazokkal szemben, akik magukat a mozgalommal nem azonosítják. A programot dr. *Lütgebrune* harcias könyve: «Újporoszország parasztháborúja» tartalmazza. Ma még az egész dologban több az agitáció és a fenyegetőzés, mint a reális veszedelem s a pénzügyi köröknek kétségtelenül túlzott az ijedtsége, mellyel a mozgalmat szemlélik. De az idej porosz választásokon a pártok ilyen irányú eltolódása feltartóztatlan s a választási kampány során a nagybankoknak nyújtott államsegély a falu népének körében hatásos agitációs eszköz lesz.

Az agráriusokon kívül a nagybankok rekonstrukciójának választott módjával szemben aggodalmaik vannak a decentralistáknak is. A német nép - ellentétben a román nemzetekkel - belső hajlamánál fogva ellensége minden centralizációnak, sőt ezen túlmenve partikularisztikus, sőt időnként egyenesen szeparatistikus. Voltak tervek, amelyek szerint regionálisan felosztották volna a banküzletet s ezzel szemben most azt látják, hogy a fúziók révén még fokozzák a koncentrációt és mindennek Berlinben való összevonását. Különösen Dél-Németországban, hol Bajorországnak és Württembergnek vajmi kevés jutott és Frankfurtban felvetik a kérdést, hogy mi lesz a nehéz helyzetbe jutott vidéki közép- és kisbankokkal. Miután annyi pénzt odaadtak a nagybankoknak, ezeket sülyyedni hagyják?

Persze legsúlyosabbak a politikai természetű aggodalmak. A birodalom és a jegybank a most végrehajtott rekonstrukció után fenmaradó négy nagybank közül háromnak és pedig a Dresdner Banknak, a Kommerzbanknak és az Allgemeine Deutsche Kreditanstaltnak nagyrésztvényese és főhitelezője lesz s ennek következtében valami formában a részvénytársaságok közgyűlésén és igazgatóságában ott fognak ülni az állam és a jegybank képviselői. A német birodalmi kormány parlamentáris pártkormány, a bankok pedig koncentrált tőkeerejükkel és az egész államterületre kiterjedő fiókhálózatukkal - különösen tőkeszegény, hiteléhes korunkban - félelmes politikai erőt is jelentenek. Nem fog-e esetleg egy későbbi kormány e hatalommal pártpolitikai célokra visszaélni - kérdik sokan aggodalmaskodva?

De pártpolitikai megfontolásokon túl nem kezdete-e az, ami most történik, a bankok szocializálásának vagy tetszetősebben szólva a német bankipar nacionalizálásának. A Brüning-kormánynak kétségtelenül nem ez a szándéka. A részéről választott mód kétségtelenül kényszermegoldás, melyet a jelenlegi gazdasági hiperkrízis tett elkerülhetetlenné. De hogy a jövő mit hoz, azt előre nem tudhatjuk. Lehet, hogy a nagybankok üzleti nyereségeikből lassanként visszafizetik az állami betéteket s jobb konjunktúra esetén a tőzsdén el lesznek adhatók vagy egyébként magánkézben el lesznek helyezhetők a birodalom és a jegybank kezébe jutott hatalmas bankrészvénytömbök. De más fejlődés is elképzelhető, mégpedig az állami kapitalizmus útja, amelynek a németek máris az előcsarnokában érzik magukat. Ha időnként - különösen a reparáció nyomása alatt - szinte elviselhetetlenné válik a német nép helyzete, sokan a kommunizmus kitörésétől félnek. Feledik, hogy a németek nem oroszok, nem olyan szolganép, melyet még a forradalom is a cárok igájából csak a proletárdiktátorok újabb igájába tudott átjuttatni. Még magának az 1918-19-iki összeomlásnak közepette is a német szocialista kormány volt elég ereje, hogy vérbefojtsa a Spartacus-mozgalmat. De lassú elfordulás a magánkapitalizmusnak különösen túlhajtott formáitól és fokozatos közelség az állami kapitalizmus felé Németországban igenis elképzelhető, különösen, ha a választásokon a jobb- és baloldali szocialista pártok erősödnének. Ez esetben persze a mostani bankrekonstrukciók, mint megannyi kezdő lépés jelentkeznének az állami kapitalizmus felé.

A távoli szemlélő előtt, akit a német belpolitika pártellentétei hidegen hagynak, el nem vakítanak, annyi nyilvánvaló, hogy a nagybankok szanálására - már csak az általuk kezelt nagyjértékű betét megmentése érdekében is - feltétlen szükség volt; de nagy államférfiúi bölcsességre és ügyességre lesz szükség, hogy politikai utóbajok ne következzenek.

A német-lengyel ellentét, Danzig és a lengyel korridor

Megjelent a Pesti Napló
1932 júl. 10-i számában

A német flotta a múlt hó végén látogatást tett Danzigban, ebben a Németbirodalomtól elszakított és külön állammá tett német városban, mire természetesen erősen föllángolt ott a német nemzeti érzés. A danzigi izzó hangulatról a Pesti Napló hírszolgálat is beszámolt. Első pillanatra úgy látszik, mintha tőlünk messze távol eső dolgokról lenne szó; pedig olyan jelenségek ezek, melyeknek mélyebbható okai bennünket is elég közélről érintenek. Vajjon miért?

A világháború végéig az osztrák-magyar monarchia keretében éltünk s ezenkívül még a hármasszövetségre támaszkodtunk. 1918-ban ez az egész rendszer összeomlott s a trianoni méretekre redukált államnak nemzetközi vonatkozásban is a saját lábán kell megállnia, mint nemzeti királyaink alatt a történeti Magyarországnak. Ebben a helyzetünkben sorsdöntő, hogy legyenek, különösen körülöttünk, baráti népek. Az *angol-szász nemzetek*, elsősorban Nagy-Britannia, de az amerikai Egyesült Államok is sok megértést mutatnak irányunkban, bár kontinentális fekvésünk következtében nagyonis távol esünk e tengeri hatalmak érdekkörétől. Talán, ha Anglia a jövőben egyszer megint nagyobb érdeklődést mutat a Duna-medence iránt, akkor nyerhetünk - mondjuk mint dunai politikai szénállomás - nagyobb jelentőséget az angol politika szempontjából. *Olaszország* szerencsére felismerte, hogy még a trianoni csonkítás után is milyen erő rejlik a magyar fajban, aminek jelentőségét még növeli, hogy Mussolini személyes rokonszenvvel viseltetik irántunk, aminek többször a nemzetközi nyilvánosság előtt is erőteljes gesztusokkal kifejezést adott. E barátság - melynek elmélyítése a Bethlen-kabinet egyik főérdeme - nemzetközi pozíciónknak főerőssége.

Tőlünk nyugatra, északra és keletre két nagy nép lakik, amelyekhez összeszővődött történelmünknek annyi szála fűz, amelyek egyaránt baráti érzésekkel viseltetnek irányunkban, amelyek azonban egymásközt politikai ellenfelekként állanak szemben, - ez a *német* és a *lengyel*. A németek voltak azok, akik a legtöbb vért ontották a török iga alól való felszabadításunk érdekében és akikkel a világháború folyamán is becsületes fegyverközösségben a leroskadásig együtt küzdöttünk, amit magyarok és németek nem fognak elfeledni. A lengyelekkel szintén együtttharcoltunk a félhold ellen és függetlenségi törekvéseink is támogatásra találtak a Visztula partján. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca nem lett volna lehető Lengyelország jóakarata nélkül; 1848-49-iki szabadságharcunkban pedig lengyel tábornokok és csapatok véreztek a magyar öncélúság eszméjéért. Valósággal tragikus ránk nézve, hogy - mikor a nagyvilágon oly kevés barátunk van - éppen azt a két nemzetet, mely baráti érzéssel viseltetik irányunkban, mélyreható érdekellentétek választják el egymástól és hajtják belső szükségességgel ellentétes politikai táborokba.

Hogy a multat szándékosan figyelmen kívül hagyó radikális szemlélet mennyire alkalmatlan főleg külpolitikai kérdések helyes megítélésére, arra meggyőző példa a német-lengyel ellentét, a korridor és a danzigi kérdés, amely csak részben magyarázható meg földrajzi és gazdasági okokból, túlnyomó részében azonban történeti motívumokra vezetendő vissza.

Az egész problémát csak akkor érthetjük meg, ha ismerjük Poroszország keletkezését és kialakulását. A keresztesháborúk idején, az arabokkal a Szentföldön vívott harcok folyamán, három lovagrend keletkezett, úgymint a Johanniták, a Templáriusok és a Német Lovagrend.

Ez utóbbi - mikor a palesztinai pozíció tarthatatlansága szemmel láthatóvá lett - székhelyét a levantei Acconból Velencébe tette át. De azért a rend - alaphivatásához híven - harcolni akart tovább is a hitetlenek ellen; ha a Szentföldön tovább sikerrel nem lehetett, hát Erdélyben a pogány kunok ellen és messze északkeleten a poroszokkal szemben. Erdélyben a Német Lovagrend csakhamar feladta a pozícióját; ellenben poroszországi akciója világtörténelmi következményekkel járt.

Hermann von Salza nagymester megbízásából Hermann von Balk Deutschmeister 1230-ban a lovagrend tagjaival megjelent a Visztula alsó folyásánál, hogy fegyverrel krisztianizálják azokat a nyakas ős poroszokat, akiket a derék ciszterciták az ige hatalmával a kereszténységnek megnyerni nem tudtak. Az 1200-as évek folyamán, majdnem ötvenéves háborúskodás után, a Német Lovagrend meghódította egész Poroszországot. Várakat alapítottak, melyek körül virágzó német városok keletkeztek; a keresztesek tömegeiből pedig sok telepes került ki, akiknek számát még német kivándorlók is gyarapították, úgyhogy az újonnan meghódított ország egy részét német parasztság szállotta meg. Fölépült a nagyszerű Marienburg, amely az észak-keletnek egyik legszebb gótikus műemléke; a poroszok Vajdahunyadja. 1309-ben az akkori nagymester Velencéből ebbe a Marienburgba tette át a rend székhelyét, amelynek kormányzata alatt Poroszország az 1300-as években a virágzásnak tüneményes korszakát élte át.

De az 1400-as évek elején jött a nagy letörés. Nagy Lajos fiatalabb leányát, Hedviget elvette Jagelló Ulászló, a litvánok fejedelme, aki ezen a módon Lengyelország királya lett és összekötötte Litvánia sorsát Lengyelországéval. A Német Lovagrend meg akarta hódítani Litvániának nyugati részét s e révén összeütközésbe került az egyesült lengyel-litván hatalommal. Az 1410. évi tannenbergi csatában a rend döntő vereséget szenvedett; a lovagok színe-java, élén Jungingen nagymesterrel elesett. Hogy a lengyel történetiszemlélet a nemzeti múlt egyik legnagyobb eseményének tekinti a tannenbergi csatát, ezt abból is láthatjuk, hogy Matejko, a lengyelek legnagyobb történelmi festője azt óriási képben örökítette meg, amely a varsói nemzeti képtárnak egyik legszebb darabja. Akkor a rendet a Németbirodalom és Magyarország támogatása megmentette, de belkormányzata is veszített korábbi értékéből; nem tudott kijönni saját rendjeivel és városaival, akik mindinkább Lengyelországhoz húztak. Így újabb háborúságok keletkeztek s a lovagrend újabb vereségek után kénytelen volt 1466-ban megkötni a *második thorni békét*, amely kicsiben a mostani versaillesi békére emlékeztet. Poroszország nyugati része, ahol most a lengyel korridor van, Marienburggal együtt elveszett, közvetlen lengyel uralom alá került; a keleti rész pedig megtartotta ugyan különállását, de a lengyel korona hűbérévé vált. A rend az elveszett székhely, Marienburg pótlására Königsbergben alakított magának újabb fővárost.

Ebben a helyzetben a lovagrend állama félszázadnál tovább még tengődő, senyvedő életet élt; míg azután 1525-ben Albrecht von Hohenzollern, az utolsó nagymester protestánsná vált s területét a lengyel királynak, mint hűbérurának hozzájárulásával világi fejedelemséggé alakította át. Utóbb Frigyes Vilmos porosz nagy választófejedelem idején, Kelet-Poroszország visszanyerte függetlenségét, de *Nyugat-Poroszország 1466-tól Lengyelországnak 1772-iki felosztásáig, vagyis több, mint háromszáz évig lengyel uralom alatt maradt*. Ennek a politikai fejlődésnek megfelelően Kelet-Poroszország túlnyomóan protestáns lett és német; Nyugat-Poroszország ellenben katolikus maradt és lengyellé vált s az összeomlásig a porosz államnak két külön tartománya volt. A világháború elveszte következtében az 1772-től 1919-ig fennállott német uralom megszűnt, Nyugat-Poroszország - úgy, mint 1466-tól 1772-ig volt - újból lengyellé vált és a kontinentális Lengyelországból a Keleti-tengerhez vezető *lengyel korridort* alkotja. Amiként a mindenkori erőviszonyokhoz képest *Elszász-Lotaringia* majd Németországhoz, majd Franciaországhoz tartozott; azonképpen váltakozott *Nyugat-Poroszország* birtoka is Németország és Lengyelország között.

De a német-lengyel ellentét, mely már a történeti tények pusztá előadásából is kiviláglik, a maga tragikus nagyságában akkor tárul elénk, ha a történelempolitikai analízisben mélyebbre hatolva, rávilágítunk *a porosz és a lengyel állam kialakulásának alaptendenciáira*, melyek szinte kilencven fokban vágják, keresztezik egymást.

Poroszország politikai építőmesterei a Hohenzollernek voltak. Országkomplexumuknak magva a brandenburgi választófejedelemség volt Berlin körül. Ehhez a központi fekvésű országhoz a Hohenzollernek a németiség *szélső keletén és szélső nyugatján* szereztek birtokokat. A *keleti* országszerzés a Német Lovagrend államának protestánsná válásával áll kapcsolatban. Albrecht von Hohenzollern utolsó nagymesternek, miután áttérése után megnősült, csak egy fia volt, II. Albrecht Frigyes. A volt nagymester halálakor Distelmeier Lambert, brandenburgi miniszter államművészetének sikerült a Hohenzollernekkel rokoni lengyel udvarnál keresztülvinni, hogy a lengyel király, mint a világivá lett Poroszország hűbérura, a hűbéri adományozásba II. Albrecht Frigyesen kívül a brandenburgi választófejedelmet is belefoglalta. Mikor azután II. Albrecht Frigyes fiutód nélkül halt el, a porosz hercegség a brandenburgi Hohenzollernekre szállott. Ez a dinasztia rokoni viszonyban állott a clevei hercegi családdal is, melynek kihalásakor megkapta a jülich-clevei örökség egy részét is, melynek kihalásakor megkapta a jülich-clevei örökség egy részét is *Nyugat-Németországban*. Ehhez a birtokállományhoz később, a napoleoni háborúk után, a szekularizált rajnavidéki egyházfejedelemségek területei is járultak. Nagy történelmi professzoraim a berlini egyetemen úgy tanították, hogy a Hohenzollern uralkodóknak és a porosz minisztereknek belső szükségességgel arra kellett törekedniök, hogy *a három részből álló államot a közbeeső területek megszerzésével összefüggő egészé tegyék*. Kelet felé Brandenburg és keleti Poroszország közé a *lengyel kézen volt Nyugat-Poroszország* esett; nyugatnak pedig Brandenburg és a rajnavidéki porosz birtokok között *Hannover és Hessen* feküdt. II. Frigyes Lengyelország felosztására főleg az sarkalta, hogy Nyugat-Poroszország megszerzése útján helyreállítsa a közvetlen területi összeköttetést Kelet-Poroszországgal. I. Vilmos pedig, miután Königsgrätznél legyőzte Ausztriát és a hannoveri és hesseni haderőt elsöpörte, Bismarck koncepciója szerint bekebelezvén Poroszországba Hannover és Hessent, megteremtette a közvetlen területi összefüggést *nyugati* tartományaival is. Így jött létre *kelet-nyugati* vonalvezetéssel, *keletnek és nyugatnak irányuló hódítással*, a földgömböt szemlélve *vízszintes vonalban* a porosz állam. Ezért kellett hangsúlyozni, hogy ez a *kelet-nyugati tengely Poroszország kialakulásának a principiuma volt*.

Ezzel szöges ellentétben a *kontinentális lengyelségnek*, - *ha utat akart magának biztosítani a Keleti-tengerhez* - ezt csak *dél-északi*, a földgömbön *függőleges irányban* kereshette. És ezt a célt a lengyel politika kétszer érte el. Először - amint láttuk - a 15. században a második thorni békében, amikor a Német Lovagrendtől elhódította Nyugat-Poroszországot. Másodszor pedig a versaillesi békében, amikor visszakapta Nyugat-Poroszországnak nagyobbik részét, mint *lengyel korridort*, amely politikai földrajzi kifejezés alatt olyan *területsávot* kell érteni, amely valamely szárazföldi államot (ez esetben az új életre keltett Lengyelországot) a tengerrel összeköt. Így metszi éppen *derékszögben a nyugat-keleti, vízszintes porosz államtengelyt a dél-északi, függőleges lengyel politikai axis*. És ebben a *geometriai formulában* benne van a német-lengyel ellentét egész tragikus komolysága.

Sokat beszéltem erről a kérdésről porosz barátaimmal, akik közül nem egy pacifista volt és ellenkezéssel gondolt újabb háborús megoldásokra. De majdnem egyhangúan azt a választ kaptam, hogy Elzász-Lotaringia elvesztésébe, a locarnoi politika érdekében bele tudnak nyugodni; a lengyel korridorba ellenben soha s egy keleti Locarnót elfogadhatatlannak tartanak. Többen arra mutattak rá, hogy Lengyelország az utat a tengerhez - miután Vilnával és környékével Litvánia egy részét úgyszintén elfoglalta - kereshette volna Litvánián és Lettországon át, ahol a Duna mellett a pompás rigai kikötő állott volna rendelkezésére hatalmas gyáraival,

melyek az óriási cári birodalomhoz voltak méretezve s melyek a 2 millió népességgel sem bíró Lettország kis vámterületében sorvadásra vannak kárhóztatva.

Ezzel szemben a lengyelek rámutatnak arra, hogy ezek idegenajkú területek, holott a korridort lengyelajkú népesség lakja, amelyet a német politika, az úgynevezett Hakatizmus akkor, mikor Nyugat-Poroszország még a porosz állam területéhez tartozott, kisajátítással, telepítéssel, a lengyel nyelvnek az iskolából való kiküszöbölésével germanizálni akart és ezért ezt a darab lengyel földet nem hagyhatták meg német kézen. Sőt hozzáfogtak a korridornak közgazdasági kihasználásához azzal, hogy Lengyelország délnyugati csúcsából, a felsősziléziai szénmedencéből *dél-északi irányban új vasúti vonalat vezetnek Kattowitztól Zdunska-Wolán, Hohensalzán és Brombergen át a danzigi és - a gdyniai kikötőhöz*. Danzig szabad állam ugyanis, melynek kikötőjét és vasúti vonalait a versaillesi szerződés szerint Lengyelország szabadon használhatja és amely beletartozik a lengyel vámterületbe, erősen német jellegű és érzelmű, amint a legutóbbi danzigi események is mutatják. Lengyelország ezért - nem akarván egész tengeri kereskedelmét feltenni a német Danzigra - az utóbbi években kiépítette a korridor tengerpartján, tehát lengyel területen a *gdyniai kikötőt*, amely 300 lakossal bíró halászfaluból 44.000 lakossal bíró várossá lett és amelynek forgalma 1926-tól 1931-ig 400.000 tonnáról 5,300.000 tonnára szökött fel. Legújabbán pedig Lengyelország elhatározta, hogy a lengyel államvasutaknak danzigi igazgatóságát, mely 600 embert foglalkoztat, Thornba helyezi át. Mindez természetesen aggasztja a danzigiakat és általában erősíti a lengyel-német ellentétet.

Általában nagy történeti, földrajzi és gazdasági érdekek ütköznek itt össze s nyilván nem pillanatnyi, hanem állandó, organikus ellentétről van szó, ami senkit sem tölt el mélységesebb fájdalommal mint bennünket, magyarokat, akiknek a nagyvilágon oly kevés barátunk van és akik mind a két baráti nemzet fölvirágzását őszintén kívánjuk.

Az olasz-francia ellentét mélyebb okai

Megjelent a Pesti Napló
1932 jún. 26-i számában

Olaszország 1915 május 24-én avatkozott be a világháborúba s azóta ezt az évfordulót rendszeresen megünnepli. Ezúttal a rezsimhez közelálló Gioventu Fascista külön számot adott ki, melyben szembeállítja az Olaszország részéről az antant érdekében hozott óriási áldozatokat az elért sovány eredményekkel. A versaillesi béketárgyalásokon Olaszország túlkeveset, Franciaország túlsokat kapott. A Gioventu Fascista külön számából kifolyólag polémia fejlődött ki a francia és az olasz sajtó között, amely betöltötte a múlt heteket.

E sajtóhadjáratot csak akkor lehet megérteni, ha ismerjük az olasz-francia ellentét multját, kifejlődését, egész mai állását és egyes aktuális vitapontjait. Csak ha a világ vezető nemzetei, a nagyhatalmak között mutatkozó történeti, szerves és éppen azért szinte klasszikusnak mondható ellentéteket ismerjük, akkor lehet tisztább képünk a diplomáciai összhelyzetről.

Olaszország és Franciaország kontroverziáját azért mondhatjuk szervesnek, mert nem a fejlődelmeknek és államférfiaknak személyi meghasonlásából, nem elmérgesedett incidensekből öletszerűen fakadt, hanem a két nemzet ellentétes fejlődéséből, aspirációiból, politikai alapkoncepcióiból.

Olasz szempontból az ellentét okai népesedési és történetiek.

Az olasz népnek rendkívül kedvező a természetes szaporodása. A félsziget lakossága, mely 1816-ban 18,380.000-t tett, 1872-ig 26,800.000-ra, 1911-ig 34,670.000-re, 1921-ig 38,710.000-re s 1931-ig 41,140.000-ig emelkedett; ez év április 30-ig pedig az utolsó év folyamán elérte a, 42,080.000-et. Ez a folyton növekvő emberszám Itália földjén, melynek nincs vasa, kőolaja és fája, nem fér el és most Mussolini egy nagyszerű jogcímen, az olasz anya termékenysége címén követel a világtól, szaporodó nemzete számára, újabb területeket, gyarmatokat, melyeket nem gazdaságilag exploataálni, hanem olaszokkal benépesíteni akar.

De a fasizmus gyökeresen megváltoztatta az olasz nép történeti gondolkozását is; azt a módot, ahogy saját multját szemléli és megítéli, mérlegeli. Korábban az olasz nemzet beállítottsága egyházi, irodalmi és művészeti, szóval túlnyomóan kulturális volt s bár megvolt az ellentét az egyház és az állam között, mégis - már csak azért is, mert a pápa Itáliában székel - az olasz népesség jelentékeny része az egyház felé orientálódott. Az olasz értelmiség pedig a quattrocentóban és cinquecentóban, a humanizmusban és a reneszánszban látta a nemzet nagyságának alapjait; az idegenek e korszak alkotásaiért utazták be a félszigetet; általában Itália, mint a nagy művészi mult országa, kultúratalaja állott a világ szeme előtt.

A fasizmus most ezzel a beállítással öntudatosan szakított. Ma már nem a reneszánsz századainak művészeti nagysága az eszmény, hanem az antik Róma katonai hatalma, szervezőképessége, adminisztrációja, kolosszális közművei, technikai alkotásai, *gyarmatosítási képessége*. A venti settembre - az a nap, amikor 1870-ben Garibaldi a Porta Pián át Rómába benyomult - ma már háttérbe szorul és Róma alapításának évfordulója a nemzeti ünnep, az évfordulója annak, mikor Kr. e. 753-ban Romulus a Palatinuson megvonta az örök város első körvonalait. A fasizmus kezdettől fogva arra törekszik, hogy bizonyos lelki rokonságot teremtsen a mai kor és az antik Róma között. A jelszó az, hogy a nemzeti energiák hatalmas felrázása, a tekintélyi elv, a fegyelem, a fasizmusnak ezek a jellemző vonásai római jellegűek.

Az egész mai ifjúságot az az eszme tölti be, hogy az új Olaszország kétezer év után megint visszanyerte a római köztársaság és császárság fényét és hogy a duce politikája hasonlatos Julius Caesaréhoz és Augustuséhoz. Az egész fasiszmus a rómaiság jegyét viseli s az a szellem táplálja, amely a félsziget népét egy univerzális misszió magaslatára emelte. A fasiszmus úgy áll az olasz tömegek szeme előtt, mint a császári Róma nagy tradíciójának folytatója.

Mussolini Róma alapításának idejének évfordulójára kiásatta Július Caesar fórumának egy részét. Már eddig Corrado Ricci archeológiai vezetése alatt 50.000 köbméter földet emeltek ki s a munkának csak egy negyedét végezték el. Ezen a részben kiásott fórumon Mussolini fölállította Caesarnak a szobrát, melynek alapzatára azt a fölíratot vészték: Tu regere imperio populos Romane mementó! (Római, emlékezzél, hogy az egész világ fölött uralkodtál!) Ez ásatások bemutatása alkalmával Mussolini és kísérete hosszú ideig szemlélte a szobrot s távozásakor emelt kézzel, római módra üdvözölte Caesart; a sajtó pedig ebben a jelenetben szimbólumát látta annak, hogy az antik Róma történetének a fasiszta Olaszország a folytatója.

A régi Róma fokozatosan meghódította, kolonizálta vagy legalább is latinizálta a Földközi-tenger összes partvidékeit. Ebbe a római beltengerbe betört a germán és a szláv népvándorlás, az arab, utóbb a török, szóval a mohamedán hódítás, majd a XIX. században Franciaország és Anglia szereztek partvidékein maguknak gyarmatokat. Olaszország, a Földközi-tenger medencéjének közepén elfoglalt földrajzi helyzetének ellenére csak a XX. században, a világháború előtt tudta a francia Tunisz és az angol Egyiptom között elterülő afrikai partvidéket: Tripoliszt és Cirenaiát, meg a Levantén tizenkét szigetet a törököktől elhódítani, ami *a régi Róma gyarmati birodalmának* kicsiny, különösen gazdaságilag jelentéktelen része.

A népesedési és a történeti motívum most összeszővődik. A fasiszta Olaszország nem akarja többé megengedni, hogy évi nagy népfölöslege kivándoroljon Dél-Amerikába, ahol alacsonyabbrendű spanyol államok uralma alá kerül és kiuzsorázzák; hanem gyarmatokat követel magának lehetőleg a Földközi-tenger medencéjében; követeli vissza *az antik Róma kolóniáinak egy részét*, hogy azokat kivándorlóival benépesítse. Kolóniákat kíván nem gazdasági exploataciónak, hanem *fehér emberrel való benépesítésre*, Európa népesedési tehermentesítésére.

Lényegesen eltérő, sőt homlokegyenest ellenkező a francia koncepció a koloniális kérdésben. Népfölöslegről, amely tömegesen vándorolhatna a gyarmatokba, szó sem lehet. A korábbi századokban kedvező volt ugyan a francia nép szaporodása, aminek következtében a népesség 1784-ben 24,800.000-et tett; de a XVIII. század végétől már lassúbb volt a népszaporodás, mint Európa többi államaiban. Így a francia-német háború után 1872-ben csak 36,100.000 franciát számláltak meg. A népesség 1911-ig csupán 39,600.000-re emelkedett s ekörül járt a világháború kitörésekor is. A háború a tulajdonképpen Franciaországnak 2,100.000-nyi népapadást hozott, úgyhogy Elzász-Lotaringia átcsatolása ellenére is 1921-ben kevesebb lakosa volt, mint 1911-ben. A huszas évek során emelkedett ugyan a lélekszám és 1926-ban elérte a 40,740.000-et, 1931-ben pedig a 41,830.000-et; ám ezt csak részben lehet a természetes szaporodásra visszavezetni, mert jelentékeny volt az idegeneknek, különösen az olaszoknak bevándorlása, úgy hogy a külföldiek száma 1921-től 1926-ig 1,600.000-ről 2,500.000-re szökött fel. És éppen a külföldiek bevándorlása mutatja, hogy kivándorlásra kényszerülő francia népfeleslegek nincsenek s így a franciák arra nem is gondolhatnak, hogy mind az öt világrészre kiterjedő és 10,868.000 négyzetkilométert kitevő rengeteg gyarmatbirodalmukat francia gyarmatosokkal népesítsék be.

Ők koloniális akciójukat egészen más természetű jogcímekre, úgymint *a bennszülött népesség civilizálásának, fölemelésének* művére, továbbá szerzett jogaikra alapítják.

A civilizatórius jogcímet klasszikusan formulázta Paul Reynaud akkori gyarmatügyi miniszter a múlt évi vincennesi gyarmatügyi kiállítás megnyitása alkalmával tartott beszédében. A *benszülötteknek* - mondotta - részt kell venniük a gyarmatügyi műben és annak hasznában. A benszülöttek a mi társaink. Sohase bánjatok velük mint alattvalókkal, hanem mint szövetségeseikkel, volt már Richelieu jelszava, aki éppen úgy, mint Colbert és mint Franciaország többi legnagyobb minisztere gyarmatbarátok voltak.

Mit találtak a franciák *Afrikában*, ahol gyarmati birodalmuk súlypontja van? Razziákat, rab-szolgálatot, éhínséget, járványokat. Ma a sivatagok kalózai azok őrségévé váltak. A francia orvosok nagyszerű erőfeszítéssel megfékeztek az epidémiákat, amelyek már azzal fenyegettek, hogy egész néptörzseket eltörölnek e földrész színéről. Világos tantermekben pedig a francia tanítók a fekete iskolásgyermek szellemét ébresztgetik. Büszkén mondhatta a miniszter, hogy ők hozták a világosságot a korábbi sötétségbe. Egy kiváló francia gyarmatügyi férfiú körutat tett Nyugat-Afrikában s eközben pásztorokkal találkozott, akik üdvözlésére jöttek. Soraikból egy bibliai aggastyán földézte előtte törzsének fájdalmas multját s meztelen testén mutatta a sebhelyeket, melyeket sátrának és javainak védelmében a régi időben kapott. Majd büszkén elővezette nyájait és hálálkodott a közbiztonságért, amely lehetővé tette, hogy azokat szaporítsa.

Ázsiában, nevezetesen Indo-Kínában más a helyzet. Oda is Franciaország hozta a rendet és a békét, de ott már - bár hanyatlóban - egy évezredes civilizációt talált, amely iránt bámulatot és tiszteletet tanúsított. Francia archeológusok újra megtalálták és az őserdő gyilkos öleléséből, amely elborította, kiszabadították az angkori templomot. Ázsia tragédiája abban áll, hogy ott két civilizáció találkozik, amely térben 10.000 kilométer távolságban született meg, időben pedig századok választják el egymástól. A probléma, ami itt megoldásra vár s amin a francia gyarmatügy vezetői dolgoznak, az, hogy összeházasítsák, ami az egyikből hasznavehető, azzal, ami a másikon asszimilációra képes.

A civilizatórius munkában az orvoson és a tanítón kívül nagy szerep jutott a francia adminisztrátor, tiszt és misszionárius számára. A közigazgatási tisztviselő első kötelessége, hogy megismerje a bennszülött lelkületét s evégből - mint valóságos etnológusnak - ismernie kell az erkölcsöket, a szokásokat, eljárásokat, sőt a nyelvet is. Nem annyira nyomást kell gyakorolnia, mint segítenie. Az első adminisztrátorok az admirálisok s a gyarmati hadsereg tisztjei voltak, akik csak azért viseltek háborút, hogy békét teremtsenek, akik új településeket hoztak létre, miközben kímélték az ott talált vallásokat, intézményeket és szokásokat. De ott dolgoznak a francia misszionáriusok is, akik nemcsak a földi javakról, hanem a gyarmatokba menve, hazájukról is lemondanak. Mennyi nagy név, Paulai Szent Vincétől Foucault atyáig, aki vad országok fölött imádságának erejével, példájával és áldozatkészségével uralkodott s áthárította Franciaországra a szeretetet és tiszteletet, amelyet szerzett. Franciaországnak az a titka, - fejezte be idevonatkozó fejtegetéseit a gyarmatügyi miniszter, - hogy szerető, nagylelkű anya, aki gyermekei között csak a nagyobb érdem és tehetség alapján tesz különbséget.

A civilizatórius munkához tartozik az is, hogy Franciaország óriási tőkeerejével képes a gyarmatokban szükséges hatalmas beruházásokra s az ottani hitel igények kielégítésére. A főleg öntözőberendezésekből, utakból és vasutakból álló koloniális közműveket most a *Szaharát átmetsző vasútvonallal* akarják megkoronázni, amely a Földközi tengertől a Niger, sőt a Kongó folyóig, az Egyenlítőig vezetne, amellyel jelentőségre csak az amerikai pacifikus vasút és az orosz szibériai vasút versenyezhet.

Franciaország legnagyobb erőssége azonban szerzett joga: az, hogy birtokon belül van. Európa nemzeteinek egységét a középkorban megbontotta a feudalizmus. Ezt és következményeit az egyes népek különböző időpontokban küzdötték le. Franciaországban ez már az újkor elején

megtörtént, az olaszok ellenben csak a XIX. században szerezték vissza nemzeti egységüket. Midőn szomszédjaik, akik korábban egyesültek, nemzeti energiáik fölöslegével már elmehettek tengerentúli országokba, azalatt az olaszok saját nemzeti egységük megteremtésével voltak elfoglalva. Így a franciák gyarmatok szerzése terén is eléjük vágta, megelőzték őket.

Igen ám, csak hogy az olaszok sincsenek jogi ellenérvek nélkül. Olaszország - mielőtt az antant oldalán a világháborúba beavatkozott - 1915 április 26-án megkötötte a londoni egyezményt, amelyben győzelem esetére kikötéseket tett, területi és gyarmati igényeit a maga számára garantáltatta. Mint Calissa szenátor az olasz első kamara június 1-i ülésében újból hangoztatta, a londoni paktumnak 13. §-a Olaszország gyarmati határainak rektifikálását garantálta arra az esetre, ha a szövetségesek területeket, különösen gyarmatokat hódítanak Németországtól. Ez bekövetkezett és Olaszország azokkal a kisebbbértékű területekkel, melyeket Angliától és különösen Franciaországtól kapott, nincsen megelégedve. És Robert Poulin, a Le Temps gyarmatügyi szakértője és vezércikkírója e lap június 2-iki számában már azon aggodalmaskodik, hogy Olaszország valamelyik nemzetközi areopag, mondjuk a Népszövetség előtt a gyarmatügyi mandátumok újabb és igazságosabb elosztásának kimondását fogja követelni.

Igy áll szemben az olasz és a francia álláspont a gyarmatügyi kérdésben, mert annyira az ellentét még nem fejlődött ki, hogy az olaszok a koloniális revindikáción felül igényelnék Franciaország olaszság lakta részeit: Korzikát és Nizzát.

Persze teljesebbé a kép akkor lesz, ha kissé közelebbről megvilágítjuk a francia és az olasz gyarmatügy fejlődését és mai állását, amire legközelebb majd visszatérek.

Olasz gyarmatosítás Afrikában

Megjelent a Pesti Napló
1932 július 3-i számában

A nemzetek politikáját a népesedés alakulása, különösen szaporodása lényegesen befolyásolja, amint most a fasiszta Olaszország gyarmati politikájának vonalvezetésén világosan láthatjuk. Ezt a történeti igazságot közelebbről megvilágító párhuzamok felállításánál figyelmen kívül hagyjuk az Amerikai Egyesült Államokat, mert ez országban a korábban óriási bevándorlás egészen abnormális fejlődést eredményezett. De a német és a japán számok tanulsága lényegesen megkönnyíti az olasz politika dinamikájának megmagyarázását.

A kilencvenes évek folyamán a berlini egyetemet látogattam. Nagy professzorom, *Wagner Adolf*, a nemzetgazdaságtan ordináriusa, sovén ember volt, telve az 1870-1871 után kifejlődött teuton hatalmi öntudattal. A franciákat nem szerette, kevésre taksálta. Büszkén mutatott rá arra, hogy míg a francia népesség alig növekedett, addig a németek természetes szaporodása 1895-ben 725.790, 1896-ban meg éppen 815.783 főre rúgott. Ehhez képest a Reich lakosságának száma 1890-ben 49.4, 1900-ban 56.3, 1910-ben pedig 64.9 milliót tett, ami évtizedről-évtizedre óriási emelkedés volt. A Németbirodalom erre a népesedési folyamatra építette jogát gyarmatok szerzésére, exportjának növelésére, evégből a világkereskedelemben való fokozottabb részvételéhez s végelemzésben hadiflottájának kiépítéséhez. Szóval az idő a német-francia relációban erősen Németország javára dolgozott s ha a német külpolitika el tudta volna kerülni a világháborút, akkor a birodalom népessége napjainkig valószínűleg elérte volna a 80 milliót; holott a háború, a vereség és a területvesztések következtében 1930-ig 63.2 millióra szállott alá, aminek folytán a német külpolitika expanzivitását el is veszítette.

A japán-kínai konfliktusról a múlt év őszén közzétett cikksorozatomban kifejtettem, hogy Japán lakossága 1873-tól 1930-ig, vagyis valamivel több, mint félszázad alatt, 33.3 millióról 64.4 millióra emelkedett, s hogy ez a fejlődés belső kényszerűséggel szorította rá a fölkelő nap birodalmát a terjeszkedő külpolitikára, előbb Formóza, majd Korea anektálására, most pedig Mandsúria megszállására.

Mult vasárnap rámutattam arra, hogy Olaszország népessége 1872-től 1932 április végéig 26.8 millióról 42 millióra növekedett, aminek szintén óriási a feszítő ereje. És Mussolini nagysága jórészt éppen abban van, hogy klasszikusnak nevezhető egyszerűséggel nézi és látja az olasz nép életerőinek működését és fejlődését, elementáris szükségleteit és alapproblémáit. Mikor 1927-ben fogadott, a fasiszta politika vezérelveiről szólva, vaslogikával kifejtette, hogy az olasz nemzet ereje termékenységeiben, szaporodásában rejlik; de a rohamosan növekedő népesség a félszigetnek aránylag kis földjén hovatovább nem fér el. Ezért termékennyé igyekszik tenni minden talpalatnyi földet és különösen a mocsaras területek lecsapolására veti rá magát. E részben is az antik Róma nyomdokában jár, amely fantasztikus méretű közmunkákat hajtott végre és teleszórta Európa jórészét, sőt Ázsia és Afrika partvidékeit romjaikban is csudálatot keltő közművekkel. Már folyamatban volt akkor a régi ager romanusnak, a középkor folyamán vizenyőssé, maláriássá vált híres Campagnának asszanálása, termékennyé tétele és belső telepítés útján való benépesítése. De a Ducenak különösen kedves közmunkája a pontini mocsarak levezetése, amelyek kereken 50 km hosszúságban és 15 km szélességben Rómától délre, az antik Via Appiától keletre, Látium tengerpartján, Cisternától Terracináig terjednek. Ha Mussolini, óriási elfoglaltságának közepette, jó napot akar magának csinálni,

akkor autón kiszáguld az ott folyó közmunkák megtekintésére, melyet hajt, siettet, hogy a malária karmaiból kiragadott hatalmas területet olasz földművescsaládok között mielőbb kiparcellázhassa. Bár nem ilyen nagyméretű, de lényegükben hasonló közmunkák természetesen egybeütt is folyamatban vannak.

Ám magának Olaszországnak a földjén már fogytán vannak azok a területek, amelyeket a vízi- és a kultúrmérnök hatalmas közmunkák révén termékennyé, településre éretté tehet. Túl a belső telepítésen szükség van tehát a szaporodó népesség elhelyezése céljából gyarmatosító politikára. Olaszország főkolóniája Libia, amely az anyaországgal szemben fekszik a Földközi-tenger szembeeső déli partján. Két alkotóelemből áll, amely közül a nyugatit, a Tunisszal határost, Tripolisznak nevezik, a keletit, az Egyiptommal szomszédost pedig Cirenaikának hívják. Libiát most az olasz népfölösleg és kivándorlás odairányításával olyan nagy tartománnyá akarják átalakítani, melyet olaszok laknak. Bono tábornok, gyarmatügyi miniszter ilyen értelemben mondotta nemrég a kamarában: «A gyarmatok semmiben sem különböznek a nemzettől, egyszerűen Olaszország és pedig java Olaszország». Az olasz gyarmati szakértők szerint nincs komoly akadály annak, hogy - amint az antik Róma uralma alatt - azonképpen most megint újból termékennyé tegyék nemcsak a tenger melléket, hanem a gyarmat fennsíkjait is. E program megvalósítása céljából már legközelebb kezdetképpen ötszáz családot szállítanak Cirenaikába. Szervezési téren pedig az olasz minisztertanács egyik legutolsó ülésén elhatározta, hogy speciális autonóm igazgatást létesítenek, amely monopóliummal fog bírni a Cirenaikába való telepítés terén. Új igazgatási ágat szerveznek egy egyezmény alapján, melyet a gyarmatügyi minisztérium kötött azzal a komiszariátussal, amelynek hatáskörébe tartozik, hogy az év különböző szakaiban és a felmerülő szükségletek szerint a félsziget belső vándorlásait, különösen pedig a mezőgazdasági munkásságát rendezi s melytől most azt várják, hogy a vándor mozgalmakat ezentúl Libia felé is tereli. Elsőbbséget élveznek majd a hadviseltek és azok, akiknek sok kicsiny gyermekük van, hogy a családok az új területeken könnyebben meggyökeresedjenek. Továbbá azon lesznek, hogy ugyanarról a vidékről származó homogén családcsoportokat telepítsenek át, hogy ekként kezdetől fogva társadalmilag összefüggő vidékeket alakítsanak ki. Minden család, a rendelkezésére álló munkaerőkhöz képest, 40-50 hektáros telket kap. A gyarmat kormányzata mindjárt kezdetben megszervezi az összes közszolgálati ágakat. E kivándorlás költségeit az állam viseli, amely ennek ellenében az átengedett telkekre jelzálogot nyer.

És valóban, nagy állami áldozatok árán, a modern technika és mezőgazdasági tudomány vívmányai segítségével, de különösen a fasiszta rezsimet jellemző energia következtében előreláthatólag sikerülni fog az olaszoknak százezreit, sőt talán pár millióját Cirenaikába és Tripoliszba, szóval Libiába áttelepíteni. Persze annak ellenére, hogy Libiának a területe 1,850.000 négyzetkilométer, mégis abból aránylag csak kis rész alkalmas európai ember letelepítésére; a nagyobbik rész, Szahara, homoktenger, sivatag. De még így is a francia sajtóban erős aggodalom tükrözik amiatt, hogy a fasiszta Itália Cirenaika katonai meghódításának befejezte, meg gondos közigazgatási és közgazdasági előkészítés után, módszeres akcióval dob át nagy olasz tömegeket a Földközi-tenger déli partjaira, ahol ekként a francia Tunisz szomszédságában, olasz mezőgazdasági népességből, a munkás olasz parasztságból zárt nyelvterület fog kialakulni, amivel szemben a franciák - kiknek nincs népesedési fölöslegük és koloniális kivándorlásra hajlandó parasztságuk - hasonlót szembe nem állíthatnak.

Általában az egyesült Olaszország gyarmatpolitikája a francia koloniális akcióval való ellentét jegyében fogant és azzal párhuzamosan fejlődött ki. A XIX. század nyolcvanas éveiben, mikor Franciaország hatalmába vette Tuniszt: a Deprestis kabinet külügyminisztere, Mancini rátette a kezét a Vörös-tenger déli kijáratánál a nyugati partsávot alkotó Eritreára. S ez akciónak a folytatásaként Olaszország még megszerezte Afrikának az Indiai óceánba benyúló félszigetén,

Szomáliában a partvidék nagy részét. A huszadik század tízes éveinek elején pedig, amikor Franciaország lebonyolította Marokkó megszállását, Itália hadat üzent Törökországnak s elhódította tőle Afrikában Libiát, az Égei-tengerben pedig a Dodekanesszosznak nevezett tizenkét szigetet s ezenfelül még a nagyobb Rodoszt. Hogy az osztrák-magyar és német külpolitika a világháború előtt mennyire elégtelen volt, annak jellemző bizonyítéka az is, hogy bár a francia imperializmus Algirből átcsapott Afrikának már az olasz Szardiniával és Sziciliával szembenfekvő partvidékre, a nyilván olasz érdekszférába esett Tuniszra, ami az olaszokat vérig sértette; annak ellenére, hogy Olaszország előbb Eritreát és Szomálit, utóbb Libiát és a Dodekanesszoszt Franciaországgal rivalitásban szerezte meg; a francia diplomáciának mégis sikerült Olaszországot a hármasszövetségtől elvonni és az antant oldalára átvezetni. Minden lehetőség a mi kezünkben volt, mégis teljesen elügyetlenkedtük a dolgot. A versaillesi béketárgyalások alkalmával azonban az antant megint mostohán bánt Olaszországgal. A saintgermaini békében csak a leroskadt Ausztriától kaphatta meg Trentinót, Görzöt, Triesztet a tenger mellékel és Isztriát, meg a kis zárai pozíciót, de megtagadtak tőle kettőt. Nem kaphatta meg Dalmáciát s így az Adria nem lehetett újból olasz beltenger, mint a velencei köztársaság idején volt. Továbbá nem adtak neki gyarmatokat, különösen semmi érdemlegeset Afrikában, főleg annak a régi római impériumhoz tartozott Földközi-tengeri partvidékén. Így Olaszország minden háborús erőfeszítése és áldozata ellenére változatlanul fennáll az a diszparitásos állapot, hogy Franciaországnak 10.15 millió négyzetkilométer gyarmatbirodalma van 60 millió lakossal s ezzel szemben Itáliának csupán 2.2 millió négyzetkilométer területe két millió lakossal. Természetes tehát, hogy Olaszországban a világháború után megint belső szükségességgel ugyanaz a hangulat fejlődött ki, mint 1881-ben Tunisz francia megszállása után, amely hangulatot a Gioventu Fascistának az a speciális száma híven tükrözi vissza, amely nemzetközi körökben oly nagy feltűnést keltett és amely arra készítetett, hogy a magyar közönséget az olasz-francia ellentét lényegéről tájékoztassam.

Jugoszlávia nehézségei

Megjelent a Pesti Napló
1932 jún. 19-i számában

Ha a föld mélyében bizonyos folyamatok játszódnak le, akkor annak szintjén a vulkanikus területek mozogni, a tűzhányók dolgozni kezdenek. Nemcsak geológiai, hanem politikai értelemben is vannak vulkanikus területek, ahol veszedelmes mozgalmak indulnak meg akkor, ha a világpolitika feszültsége növekszik. Két ilyen vulkanikus politikai terület: Dél-Amerika és a délszláv föld. Forrongásban van a spanyolul beszélő világ; a spanyol anyaország forradalmát most a chilei követte. Jugoszláv földön pedig Horvátországban rezeg a politikai talaj. A két vulkanikus terület között az a hasonlatosság is mutatkozik, hogy mindkettő diktatúrák bukása után áll. Spanyolországban Primo, Chilében Ibanez diktatúrája vált tarthatatlanná, Jugoszláviában pedig a múlt évben le kellett építeni Zsivkovics tábornok diktatúráját. Diktatúrához, mint végső eszközhöz, rendszerint csak akkor nyúlnak az emberek, ha az alkotmányos út, komoly belső bajok következtében, nem látszik többé járhatónak. Ha pedig tarthatatlanná válik a diktatúra, mielőtt a cél - aminek megvalósítása végett behozták - el van érve, akkor a krízis méginkább kiéleződik. A háború utáni korban csak Mussolini lángelméjének adatott meg az, hogy a diktatúrát egy új alapokon felépített alkotmányos renddé okos átmenettel átváltoztatta. Jugoszlávia kénytelen volt diktatúráját likvidálni anélkül, hogy a délszláv egységet meg tudta volna alkotni.

A helyzet annyira megromlott, hogy - úgy látszik - már a francia szövetséges is aggodalmaskodik és tájékozódni óhajt. Legalább erre mutat az az érdekes cikksorozat, amely a francia külügyminisztériumhoz közelálló Le Temps június 6, 8, 9, 10 és 13-iki számában látott napvilágot. E cikkek a legnagyobb fokban tanulságosak. A franciák különös rokonszenvvel és kíméllettel kezelik kisantantbeli szövetségeseiket; de egymagában az a tény, hogy a cikkek megjelentek, mutatja, hogy a franciák a jugoszláv dolgok alakulására és a legújabb komoly tünetek láttára felfigyeltek.

A mutatkozó dráwantúli nehézségek okát nemcsak a délszláv léleknek a fölgerjedésre való hajlamosságában, hanem époly mértékben még abban is kell keresni, hogy maga a jugoszláv állam és annak alkotmánya nagy fokban mesterséges politikai konstrukció, amit az világít meg legjobban, hogy évezredes történeti és kulturális fejlődéssel való gyökeres szakítás révén jött létre. A világháború végén, az osztrák-magyar monarchia felbomlásakor egyesített népelemeket igazában csak a nyelv közössége kötötte össze, de különben eltérőnek érezték magukat politikai kiformalódás, vallás és művelődés tekintetében, amit a latin és a cirill írás eltérése jellemzően szimbolizál. A horvát és a szlovén részen ott van a katolicizmus, a többszázados nyugati műveltség, a hozzászokás a rendszeres, fejlett közigazgatáshoz, az önkormányzati élet kedvelése, bizonyos fejlettség az ipar, a kereskedelem és a bankügy terén. A szerb oldalon hosszú keleti befolyás, bizánci ortodox vallás, a paraszti elem túlsúlya, harcos tradíciók ápolása.

Csak a világháború végének lelki zavara és a nemzetiségi elvnek wilsoni professzori, doktriner túlhajtása, amely nem érte be az egyes népek egyesítésével, hanem ezen messze túlmenve az etnográfiailag rokon népeket (mint szlovéneket, horvátokat és szerbeket, továbbá a cseheket, tótokat és ruténeket) is igyekezett összekopulálni, csak ezek a rendkívüli körülmények magyarázzák meg, hogy a jugoszláv állam ilyen diszparát alkotóelemekből egyáltalában létrejöhett. Hiszen a világháború elején, amely éppen a jugoszláv kérdés elmérgesedé-

séből indult ki, a szlovénség és horvátság túlnyomó többsége még híven állott a Habsburgok monarchiája mellett. Később nagyranőtt dolgoknak csak gyenge kezdete volt, hogy Trumbics horvát menekült politikus 1915 májusában Londonban jugoszláv bizottságot alakított s hogy ugyanő Pasics szerb miniszterelnökkel 1917 júliusában Corfuban kiáltványt bocsátott ki, amely a szerbeknek, horvátoknak és szlovéneknek egyetlen független nemzeti államban való egyesítése mellett foglalt állást. Ezzel mintegy párhuzamosan történt, hogy az osztrák birodalmi gyűlés délszláv képviselői Ausztria-Magyarország délszlávjainak a Habsburgok uralma alatt külön államban leendő tömörítését követelték, ami a monarchia trialisztikus újjászervezésének eszméjét vitte be a háború idejének belpolitikájába. A monarchia összeomlásakor azután e politikusok nagyobb része a nagyszerb mozgalomhoz csatlakozott.

A háború elvesztésének híre oly váratlanul érte a tájékozatlan magyar közvéleményt, hogy eleinte valóságos kábultságba esett s csak egyes nagyobb események hírére riadt fel, de az események összefüggő fejlődését akkor nagyon kevesen figyelték. Pedig a történelmi nagy események egymást érték s így nem lesz haszon nélkül való, ha legalább utólag végigtekintünk az események egymásutánján. 1918 október 6-án Korosec és Pribicevics vezetése alatt Zágrábban megalakult a szlovén, horvát és szerb nemzeti tanács, mint az osztrák-magyar délszlávok összes pártjainak politikai képviselője. Október 29-én a horvát országgyűlés a viszonyt egyfelől Horvátország, Szlavónia, Dalmácia és Fiume, másfelől Ausztria-Magyarország között felbontottnak jelentette ki. A nemzeti tanács ez országokban, továbbá Krajnában, Boszniában és Hercegovinában átvette a közigazgatás vezetését és november 24-én kimondotta az Ausztria-Magyarországtól elszakadt délszlávok egyesülését a szerb királysággal, amely egyidejűleg Montenegrót is bekebelezte. Az egyesülés művének mintegy megkoronázása volt, midőn december 1-én ünnepélyesen kikiáltották a szerbek, horvátok és szlovének királyságát (SHS állam) a szerb Karagyorgjevics dinasztia alatt. A trianoni és a saintgermaini béke következtében Jugoszlávia még megkapta a Bácska, a Bánát és Stájerország egy részét, de déli Karintia népszavazás alapján osztrák maradt, Isztria és a partvidék pedig Olaszországnak jutott. Olyan nagy volt Ausztria és Magyarország ellen délszlávjainkban az idők folyamán felgyűlt keserűség, hogy az mintegy taszította s oly nagy volt az antant győzelmének sodra, hogy az meg Szerbia felé vonzotta őket s így az egyesülés e mozgalmak lázában szinte automatikusan történt meg. A nehézségek csak a mámor eloszlása és súlyos politikai hibák elkövetése után mutatkoztak.

Az új állam vezető államférfia Pasics, a szerb radikálisok vezére lett, aki *a nagy-szerb centralizmust* képviselte szemben *a horvátok föderalisztikus* elgondolásával s ezt az irányt az 1921 június 28-iki, vagyis szent Vid napi (ezért Vidovdan-nak nevezett) alkotmányban érvényre is emelte. Ebben a téves elindulásban van a későbbi nehézségek kútfeje. A visszahatás nem is késett. Nyomban jelentkezett is a montenegróiaknak, Spanó alatt a bosnyák mohamedánoknak, Korosec alatt a klerikális szlovéneknek és Radics alatt a horvát parasztpártnak föderalisztikus autonomista irányú ellenmozgalma, amelyhez Davidovics és Pribicevics vezetése alatt még neoszerb demokraták is csatlakoztak. A szerb centralizmus ellen és az egyes délszláv néptörzsek autonómiája mellett a legélesebb harcot a horvát parasztpárt vívta, amely a köztársasági eszméhez is közeledett. 1924-ben Pasics feloszlatta a parasztpártot és Radicsot el is fogatta. De a horvátok 1925-iki választási sikerei után a szerb radikálisok kénytelenek voltak velük kiegyezni. Radics elismerte a vidnapi alkotmányt és maga is belépett a kormányba. Ám a béke nem sokáig tartott. Radics már 1926-ban kivonult a kabinetből, 1928-ban pedig a szerb országgyűlésen lelőtték. Az e gyilkosság által elmérgesített válsággal Korosec koalíciós kormánya sem tudott megbírkózni és így Sándor király - az alig egy évtized alatt az elhibázott belpolitika következtében végveszélybe került állam megmentése végett - tiszteletreméltó politikai bátorsággal államcsínyre határozta el magát és

1929 január 6-án hatályon kívül helyezte a vidnapi alkotmányt, feloszlatta az országgyűlést és a politikai pártokat és Zsivkovics tábornokot nevezte ki miniszterelnökké. Ez a katonai diktatúra folytatta Pasics irányát; a legerősebb eszközök igénybevételével igyekezett a szerb elem hegemoniáját biztosítani és a horvátok, szlovének és mohamedánok szeparatizmusát letörni. Ebben a szellemben az államnak korábban föderalisztikus nevét is 1929-ben a centralisztikus hangzású «jugoszláv királyság»-ra változtatták át és az állam területét - a korábbi történeti határok eltörlésével - 9 közigazgatási kerületre osztották fel. Az unifikáció terén erőteljes lépés volt az is, hogy a különböző országrészekben még a régebbi időkből érvényben volt kétféle törvényhozást egységes kódexszel váltották fel.

De a gazdasági világválság annyira felfokozta a jugoszláv malaise-t, hogy a gazdasági feszültség erejét nem látszott ajánlatosnak a diktatúra fenntartása által felidézett politikai feszültséggel még komplikálni és a múlt év második felében visszafelé indultak a fájdalmas úton a katonai diktatúrától az alkotmányosság felé. Kibocsátották az 1931 szeptember 3-iki új alkotmányt, még szeptemberben megtartották az új választásokat és ez év áprilisában a kormány élén Zsivkovics tábornokot Marinkovics váltotta fel. Ez az újabb államszervezési kísérlet azonban rendkívül mesterséges, mert a választójog nem akarja megengedni, hogy a régi pártok, mint a régi ellentétek letéteményesei, új életre keljenek, nem tűr meg nemzetiségi, regionális vagy felekezeti pártokat és csak olyan pártokra engedi meg a szavazást, amelyek az állam egész területének összes kerületeiben egyenként legalább 60 ajánlást nyertek. Az új rendszer ezen az úton a jugoszláv nemzeti egység keretén belül országos világnézeti pártokat kíván életre hívni. E vállalkozás azonban egyértelmű a kör négyszögesítésével, mert minden igazi választás - a dolog megváltoztathatatlan belső természeténél fogva - a nemzet mindenkor politikai gondolkodását tükrözi vissza, s ahol a polgárok politikailag éppen nemzetiségi, regionális vagy felekezeti érzés alapján tömörülnek, ott nem lehet ezt a politikai adottságot a választó jogrend és technika mesterséges eszközeivel nemlétezővé tenni, a választóktól más, az ő megítélésük szerint másodrendű szempontok szerint való tömörülést mintegy kicsikarni.

Hogy ez mennyire így van és hogy Zsivkovics tábornok diktatúrája mennyire eredménytelen maradt, azt világosan láthatjuk abból a nyilatkozatból, melyet a meggyilkolt Radics utóda, dr. Macsek, a horvát parasztpárt mostani vezére tett a Le Temps tudósítója előtt. «Az úgynevezett horvát-szerb egység - mondta Macsek - csak fikció. Igaz, hogy ugyanazt a nyelvet beszéljük, de a nyelv a nemzeti egységnek nem elégséges kritériuma. A norvégeknek és a dánoknak, az angoloknak és az amerikaiaknak azonos a nyelvük és mégsem alkotnak egy nemzetet; sőt miután egyideig egyesülve voltak, megint szétváltak. További kritériumokra van szükség, mint aminő a műveltség és vallás közössége. A mienk különböző s ami még súlyosabb, van külön horvát és külön szerb nemzeti öntudat. Két nemzet van itt, nem pedig egy, annak ellenére, hogy a két ország értelmisége félszázadnál hosszabb ideig azon dolgozott, hogy a kettőből egyet csináljon. Ez a kísérlet kudarcra jutott s mióta a két népet egy országba öntötték össze, távolabb vagyunk az összeolvadástól, mint valaha. Mondhatják, hogy nem vagyok tárgyilagossá, de ezt az eredményt a szerb hegemonia létesítése iránt tett erőfeszítések hozták létre.

Az utóbbi tíz év közös életének folyamán a Belgrádban egymást föl váltott kormányok mindent megmozgattak, hogy eltapossák a horvát nemzeti érzést és hogy a mi horvát királyságunkat *elszerbesítsék*. A diktatúra is ugyanezekbe a hibákba esett és «jugoszlavizmus» a külföld számára kiesztelt szemfényvesztés volt csupán. Világos tehát, hogy mi csak nemzeti, közjogi és politikai egyéniségünk megvédéséért küszködünk. Nem teljes szeparációra törekszünk, de szabadok akarunk lenni, saját területünknek urai kívánunk lenni, urai vérünknek és pénzünknek. Csak ilyen értelemben oldható meg a jugoszláv állam keretében a horvát kérdés. Másképp nem. Ausztria-Magyarország feloszlása után Horvátországot egyszerűen elfoglalták a

szerbek: semmiféle népszavazás nem erősítette meg ezt az annexiót. Az ország nem vett részt az alkotmány megszavazásában. És mikor a horvát képviselők mégis elmentek Belgrádba, akkor leölték őket, ami örökre kizárja a horvát kérdésnek közös parlament útján való megoldását. Az egységet csak a fegyveres erő tartja fenn; a csendőrök és a katonaság elvonulása az egységes állam azonnali végét is jelentené. A legutóbbi választás csak komédia volt. A szavazók részvétele, - a legfőkétebb hatósági nyomás ellenére - szemben a kormány által közrebocsátott statisztikával, csak 15% volt. Az új párt szervezése sem egyéb, mint komédia. Míg kifütyülik a körúton lévő minisztereket, addig Spalato látva, hogy a csendőrség által Zágrábban visszatartott dr. Macsek nem érkezik meg, azt kiáltja: éljen Macsek, éljen a szabad Horvátország.» Valóban súlyos szavak egy nemzet elismert vezérének ajkán. Mutatják azt a mélységes elkeseredést, amely a horvát nép lelkét 14 évvel a tőlünk való elszakadás után betölti.

A nemzetközi korrektség és még egyéb okok is kizárják azt, hogy mi magyarok a jugoszláv állam belügyeibe avatkozzunk, hogy a horvátoknak keserves helyzetükben most segítségükre lehessünk. De nem tilthatja meg nekünk senki azt, hogy a sokszázéves élettársnak, a társ-nemzetnek szenvedését jobbulást kívánó rokonszenvvel ne kísérjük. Helyzetünk a horvátokkal szemben lélektanilag sokban hasonlít az elvált házastársakéhoz. Az asszony elvált és más férjhez ment hozzá. Azután múlik az idő és hírek jönnek, hogy az új férj nem egész jól bánik vele. A nemtelen jellemekben ilyenkor káröröm fakad és bizonyos alatt járó elégtétel érzés. Nemesebb egyének lelkében ellenben felébred az együtt töltött szép napok emléke és fájdalmassá válik az a tudat, hogy az egykori társnak bántalmakat kell elszenvednie. Közben végzi az idő a maga munkáját; elfeledik a sérelmeket, a csetepatékat, amelyek egykor szakításhoz vezettek, de a feledés megkíméli a közös szép emlékeket, amelyeket nem szívesen vetnek ki egyének és nemzetek lelki birtokukból. A magánéletből vett ez a hasonlat fejezi ki talán legvilágosabban azt a lelki hangulatot, amelyben ma a magyarság a horvát nemzet iránt van. A nemzetközi korrektség határain belül rokonszenvvel nézzük küzdelmes életét.

Japán, a terjeszkedő nagyhatalom

Megjelent a Pesti Napló
1931 dec. 6-i számában

Mandsúriában a japán-kínai csetepaték már csatákká fokozódtak s ha ma még valószínű, hogy a legrosszabb el lesz kerülhető, teljesen kizárva még sincs, hogy a csatákat ütközetek, sőt döntő ütközet követi. Mi az az ellenállhatatlan erő, ami a japán nemzetet belső szükségességgel arra ösztönzi, hogy ne érje be szigeteivel, hanem Koreán keresztül átsapjon Mandsúriába, esetleg azon is túl: Mongóliába, át az ázsiai kontinensre, másszóval, hogy expanzív nagyhatalmi politikát űzzön? Földrajzi helyzete és méginkább rohamosan szaporodó népessége.

Ha megnézzük Ázsia térképét, az az érzésünk, hogy Korea egy híd, amely a japán szigeteket az ázsiai szárazfölddel összeköti. Ha a túlnyomó erő a szigetekre gyülemlik fel, akkor a hídon át a japán nemzet nyomul át nyugatnak, ha Oroszország vagy Kína az erősebb, akkor Koreán át Japán van fenyegetve.

Japánnak 1873-ban 33.3, 1893-ban 41.3, 1913-ban 53.3, 1920-ban 56, 1925-ben 59.7 és 1930-ban 64.4 millió lakosa volt, vagyis el lehet mondani, hogy népessége nem egészen 60 év alatt megkétszereződött s ez óriási tömeg ember számára a szigetbirodalomban már nincs elég hely és megélhetési lehetőség. Az ilyen túlnépesedésnek óriási a politikai feszítőereje.

A telivér pacifista előtt minden expanzív nagyhatalmi politika egyaránt ellenszenves. De a történelem mélyebb szemlélete arra tanít bennünket, hogy különbséget tegyünk az üres imperializmus és az életképes nemzetek jogos terjeszkedése között. Szibériának 1897-ben 12,492.365 négyzetkilométer óriási területén mindössze 5,727.090 lakosa volt, vagyis négyzetkilométerenként csupán 0.46. Oroszországnak tehát, hogy feleslegét elhelyezze, a már birtokában volt tömérdek földön bőségesen állott terület rendelkezésére. Pusztá hódítási vágy, üres imperializmus volt ezért, mikor kapzsi kezét Mandsúria, Korea és Mongólia után kinyújtotta, ugyanakkor amikor japánok, olaszok, németek gyarmatokat kerestek. Japán terjeszkedési törekvését még az is fokozta, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Ausztrália szigorú bevándorlási törvényekkel megakadályozta a japán népfeleslegnek még kivándorlás útján való levezetését is.

A szélső keleten Oroszország agresszív fellépésének előfeltétele a szibériai vasút kiépítése volt. Csak ilyen nagyszabású stratégia-vasút létesítése tette lehetővé, hogy a cár hadtesteket vethessen Mandsúriába. A nagy mű kivitelét még III. Sándor cár alatt 1891-ben kezdték meg és szakaszokban hajtották végre. Az Irkutszktól keletre eső transzbajkái szakaszt, amely a kínai határon Mandsúria végállomásáig vezet, 1900-ban nyitották meg. Innen Oroszország csendesóceáni kikötőjéhez: Vladivosztkához kétféle vonalon lehetett eljutni. Északnak orosz területen hatalmas félkörben az Amur folyó balpartján, de ezt csak későbbben építették meg. Délen pedig kínai területen, Mandsúrián keresztül. Tehcsung császár uralkodásának kétségtelenül legjelentékenyebb kínai politikusa, Lihungcsang oroszbarát érzelmű volt. Az ő közbejöttére megengedte Kína, hogy a névlegesen az orosz-kínai bank által alapított kínai keleti vasúttársaság (mindkettő a valóságban orosz kormányvállalat volt) Mandsúria határállomástól Nikolszkojeig Észak-Mandsúriát átszelő vonalat építsen, mely utóbbi állomástól megint rövid orosz szakasz visz tovább Vladivosztkáig. A kínai keleti vasút e fővonalából Karbin állomásánál délnek nagy szárnyvonalat ágaztattak ki Niucsang és Port Arthur kikötőig,

vagyis a Liaotung félsziget déli csúcsáig. Ennek a déli szárnyvonalnak a mente lett az orosz-kínai háború nagy csatáinak színtere s ennek a vasútnak a zónája az, ahonnan a mostani bonyodalmak folyamán a japán csapatok a kínaiak ellen ki-kicsapnak. Lihungcsang azt is megengedte, hogy ezeket a vasúti vonalakat orosz katonaság szállhassa meg. Mikor Oroszország Mandsúriát vasútjaival így behálózta, a kínai bokszerlábadásból származott bonyodalmakat arra használta fel, hogy Kína e melléktartományát megszállja. Bár kiűritését megígérte, azt mindig halogatta, s ezzel Japánban a végletekig fokozta az elkeseredést. Konoye herceg az orosz terjeszkedési politika ellensúlyozására még 1898-ban keletázsiai társulatot alakított, amelynek agitációjához a tokiói egyetem hét nacionalista tanára csatlakozott. A közvélemény ilyen nyomása alatt történt, hogy 1904 február 5-én Kurino japán követ megszakította az orosz kormányval a tárgyalásokat és az egész világ ámulatára elhagyta Pétervárt. Ezután az események drámai lefolyást vettek. Japán félelmes biztonsággal mért csapást csapás után az orosz szárazföldi és tengeri haderőre. Elesett Port Arthur flottájával együtt, elveszett a liaojangi és a mukdeni csata s a végén Csuzimánál megsemmisült a balti flotta is. Oroszország ereje Kelet-Ázsiában meg volt törve s el kellett fogadnia a békeközlítést, melyet Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke felajánlott. Így jött létre 1905 szeptember 5-én a portsmouthi béke. Oroszország Japán számára kénytelen volt átengedni Koreát, mint politikai, katonai és gazdasági érdekszférát; át kellett ruházni a Liaotung félsziget déli részére vonatkozó bérletjogot; vissza kellett bocsátani Mandsúriát Kínának és át kellett Japánnak engedni a kínai keleti vasút déli szárnyából a Port Arthurtól Csangcsunig terjedő vonalat, mely a magvát alkotja annak a délmandsú vasúti hálózatnak, melyet Japán azóta kifejlesztett s melynek zónáját katonailag megszállva tartja. Végül vissza kellett Japánnak adni Szahalin-sziget déli felét.

Japán ekként értékes zsákmánnyal megrakodva megszabadult az orosz vetélytárostól, sőt mikor 1910-ben Knox amerikai külügyi államtitkárnak az a szerencsétlen eszméje támadt, hogy a mandsúriai vasutakat nemzetközivé kell tenni, ez az idegen kezdeményezés a két korábbi vetélytársat összekovácsolta s Oroszország és Japán mandsúriai vonalaik védelmére egységre léptek. Ezzel az 1910. évi egyezményrel Oroszország likvidálta keletázsiai terjeszkedési politikáját s visszazökkent hagyományos balkáni törekvéseinek kerékcseréjébe. Gróf Pourtales pétervári német nagykövet 1910 július 19-én jelentésében találóan írja, hogy ez az orosz-japán egyesség «Oroszország számára Európában lehetővé teszi, hogy frontját nyugatnak fordítsa és itt aktív politikát folytasson. Milyen lesz ez a politika? A balkáni aspirációk politikája, tehát az Aehrenthal gróffal vívott párbaj folytatása.» Gróf Bray belgrádi német ügyvivő pedig fölfigyelt a szerb félhivatalos sajtó cikkeire, melyeket 1910 július 20-iki jelentésében így kivonatol: az orosz-japán egyesség «a balkáni szlávok és különösen Szerbia számára örömdetes esemény, mert lehetővé teszi Oroszország számára, amely erőit hosszú ideig keletázsiai ábrándokra fecsérelte, hogy ezentúl egész figyelmét és erejét ismét Közép-Európára és a Balkánra koncentrálja. Hogy Oroszországnak korábbi ázsiai politikája milyen végzetes visszahatással volt a Balkánon, azt az a magatartás mutatja legvilágosabban, melyet a cári birodalom a boszniai krízis idején tanúsított. A mostani fordulat, mely Oroszországnak Európában szabad kezét enged, a szerbeket a legszebb reményekre jogosítja oly irányban, hogy nemzeti törekvéseik kedvező eredményhez vezetnek.» Tragikus módon mindez valóra is vált. Ma már kétségtelen, hogy az 1910. évi orosz-japán egyezmény egy láncszem volt abban a hosszú lélekzetű diplomáciai akcióban, mellyel a hármas antant a világháborút előkészítette.

De térjünk vissza a keletázsiai eseményekhez! Japán 1910-ben, ugyanabban az évben, melyben egyességet Oroszországgal megkötött, anektálta a hozzá legközelebb eső ázsiai szárazföldi országot: Koreát. Amilyen áldozatteljes, hosszú munka volt e politikai akció előkészítése, olyan egyszerű volt az érett gyümölcs leszakítása. A koreai császár ünnepélyes szerződésben lemondott s átadta országát Japánnak s ennek fejében magának és családjának

méltó életjáradékot kötött ki. A japán Simonosuki és a koreai Fuszán kikötők között a tengeri út alig 200 kilométer. Fuszántól Korea fővárosán át a mandsúriai határon fekvő Antüngig Japán teljesen kiépítette a vasutat, melynek folytatásaként, Kínával vitt nehéz tárgyalás után, utóbb elkészült rendes nyomtávolsággal mandsú területen az Antung-mukdeni összekötő szárny s így a koreai hálózat közvetlenül kapcsolódott az oroszoktól elhódított Port Arthur-Mukden-csan-csuni fővonalhoz, mi Japánnak mérhetetlen gazdasági előnyökön felül azt a hatalmas stratégiai pozíciót adja, melyre támaszkodva hadserege most Mandsúriában domináló szerepet játszik.

Mikor Japán ekként céltudatos, szívós és áldozatos munkával sikerről sikerre haladt, a mai konfliktus másik főszereplője Kína több mint másfélévtizedes belső válságba esett, 1911-ben kiütött a kínai forradalom, melyet 1928-ig tartott hosszú polgárháború követett. Japán a kibontakozást az ázsiai megcsontosodás pangó állapotából akként oldotta meg, hogy ősi dinasztijának hatalmát a soguni intézmény megszüntetésével helyreállította s az így korlátlan uralkodóvá vált mikádó vezette nemzetét előbb az európai reformok, majd fokozatosan a modern alkotmányosság útjára. Ezzel szöges ellentétben a Kínában 1644 óta uralkodó mandsú eredetű Cing dinasztia a maradiság, az elzárkózás politikáját képviselte s így a kínai hazafiakban az a meggyőződés érlelődött ki, hogy Kína modernizálása - az uralkodóház eltávolítása nélkül nem vihető keresztül. 1908-ban meghalt Tehcsung császár. Előzőleg Csihi özvegy császárnéval egyetértőleg fivérének, Csun hercegnek hároméves fiát, Pujit jelölte ki utódául, akit a mostani zavarok folyamán Mukdenbe vittek, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy a nankingi köztársasági kormány ellen alkalmilag kijátsszák. Egy nappal később csodálatos módon meghalt Csihi özvegy császárné is, aki házassága óta 50 év alatt Kína sorsára döntő befolyást gyakorolt. A régens természetesen az atya, Csun herceg lett, az állami ügyek vitelére alkalmatlan ember, aki alatt az egyébként is gyökerét vesztett mandsú dinasztiának el kellett buknia. Csun herceg volt a mandsú ház sírásója. Vele szemben a köztársaságot két férfiú csinálta meg. Az egyik Szunjatszén, Amerikában tanult orvos, aki az Egyesült-Államokban magába szívta a köztársasági intézmények ismeretét és szeretetét. Kossuthhoz és Mazzinihez hasonlítható politikus, ki a déli tartományokban megszervezte a forradalmat. A másik vezető Jüansikai, Csihi elhunyt császárné egyik bizalmi embere. Csun régens 1909-ben sértő módon elbocsátotta és száműzte, majd a forradalom kitörésekor visszahívta és minden hatalmat kezébe tett le. Jüansikai a mandsú dinasztia tagjait 1912 februárjában lemondásra bírta. Szunjatszennel megegyezett s megválasztatta magát az új köztársaság elnökévé. Köztársasági érzései azonban nyilván nem állottak valami erős lábon, mert 1915 végén saját magát kiáltatta ki császárrá, ami azonban nem ment simán, a forradalom lángja újra felcsapott, s Jüansikai közben 1916 nyarán meghalt, még későbbi 12 évig tartó polgárháborúban hagyva hátra a szerencsétlen Kínát.

A szabadság és a köztársaság doktrinér hívei följajognak, ha egy-egy elmaradt ország elúzi uralkodóját és európai mintára alkotmányt hoz be. A történelem ezzel szemben azt mutatja, hogy miként a természetben, azonképpen a politikában sincsenek ugrások. Mucsuhito és utódai felülről és fokozatosan vezették be a reformokat Japánba. Szunjatszén előkészítés és átmenet nélkül boldogította Kínát a köztársasággal s az eredmény 16 évi forradalom és polgárháború lett, amely idő alatt Japánnal szemben komoly ellenállás kifejtésére teljességgel képtelen volt.

Vér, arany és diplomácia Távol-Keleten

Megjelent a Pesti Napló
1931 dec. 8-i számában

Rendkívül jellemző és tanulságos a Népszövetségi Tanácsnak mostani párizsi szessziója, mely már hetek óta folyik s a japán-kínai konfliktus applanálásának van szentelve. Bizony a dolgok nem úgy folynak, mint ez intézmény atyja, Wilson elképzelte. A népeknek ez a legfőbb areopágja nem hozott és nem hozhatott a nagy konfliktus lényegét eldöntő ítéletet; hanem a háború után annyiszor kipellengérezett «titkos diplomácia» dolgozik ismét, és pedig gőzerővel. A Népszövetség munkájával párhuzamosan munkában van az érdekelt hatalmak diplomáciája s erős nyomást gyakorol úgy Nankingban, mint Tokióban. Sőt, Párizsban is az akció súlypontja nem a formális üléseken van, hanem bizalmas magánbeszélgetéseken. Szemmel látható, hogy a népszövetségi tagok, amelyek egyben hatalmak is, sőt részben Kelet-Ázsiában érdekelt hatalmak, Japánnal, a nagyhatalommal viszonyukat elrontani nem akarják. Csak ennek az utóbbi szempontnak tudható be, hogy a Népszövetség úgyszólván rákényszerítette Kínát, nyugodjék bele, hogy a japán csapatoknak Mandsúriából való visszavonására határidőt nem tűznek ki, a kínai csapatoknak ellenben ki kell vonulniok déli Mandsúriából. Kétségtelen, hogy ez báró Sideháva japán külügyminiszternek, Yosizáva párizsi japán nagykövetnek és Macsudeira londoni japán nagykövetnek, akit a Népszövetségi Tanács ülészakájának tartamára szintén Párizsba küldtek, bizonyos sikere. De azért a japán nacionalistáknak a mandusúriai ügy fejlődésében nem sok öröme telhetik. Japán a világháború alatt keletázsiai vezető hatalommá küzdött fel magát, de azóta állandóan a hatalmak, különösen az Egyesült Államok nyomásával küszködik s a Népszövetség pusztá léte is már nagy kolonc számára, mert óriási katonai túlsúlyát nem tudja kifejteni igényeinek érvényesítésére a keletázsiai kontinensen. A keletázsiai kérdésnek a világháborútól a mai napig tartó ezt a legutolsó fázisát igyekszem ismertetni.

A világháború, a kínai polgárháború és az orosz forradalom hármas ténye a japán expanzió számára rendkívül kedvező helyzetet teremtett. A világháború lefoglalta a hatalmakat s a végén az Amerikai Egyesült Államokat is. A kínai forradalom és az azt követő polgárháború ellenállásra képtelen, tehetetlen embertömeggé fokozta le Kínát, a japán terjeszkedési vágy közvetlen célját. A kezdet nehézségeivel küszködő Szovjetország pedig elvesztette a cárok birodalmának agresszív erejét. Angliával kötött szövetsége belesodorta ugyan Japánt is a világháborúba de az ő küzdelme a központi hatalmakkal csak pár hétig 1914 november 7-ig tartott, amely napon Csingtau német vár elesett, amellyel az egész kiaucaui német bérlet-terület is kezébe került s könnyűszerrel elfoglalhatta a csendesóceáni német szigeteket is. Németország után Kínára került a sor, amelytől Japán az 1915 január 28-iki híres 21 pontban többek között értékes előjogokat követelt Mandsúriában és Santung-félszigeten (Santung a Csili-öböl bejáratánál délen szemben fekszik a már az orosz háború során japán érdekszférába került Liaotung-félszigettel). Kína vonakodott e pontokat elfogadni, de kemény ultimátumot kapott s ennek nyomása alatt kénytelen volt az 1915 május 25-iki szerződést megkötni, mely kikényszerített szerződés érvényessége most egyik pontja a konfliktusnak. E diplomáciai akcióval kapcsolatban japán csapatok meg is szállták a Santung-félszigetet. Oroszország összeomlása szintén további lehetőségeket nyitott meg a japán terjeszkedés számára. Így Japán 1918 áprilisában csapatokat szállított partra Vladivosztokban, sőt előrenyomult a Mandsúria, Mongólia és a Bajkál-tó közötti úgynevezett transzbajkái orosz területre is, hol Szemenov tábornok japán oltalom alatt «a távoli Kelet köztársasága» néven átmenetileg külön

államot alakított. A világháború befejezésekor a versaillesi szerződésben a német zsákmányból Japánnak is jutott; megkapta az általa előbb már megszállott Mariana, Karolina és Marshall-szigetcsoporthat, amely szigetbirodalmát a Csendes-óceánban az anyaszigetektől és Formózától délkeletnek némileg kikerekítette, s megkapta a korábbi kiaucaui német bérleményt is.

Ekkor állott Japán hatalmának csúcspontján. De nemsokára jött a nagy diplomáciai fordulat, jött az Amerikai Egyesült Államoknak ellenakciója, ami 1921-1922 telén Japán számára hasonló külpolitikai helyzetet teremtett, mint aminő 1895-ben a győztes japán-kínai háború után állott elő. Az 1895-iki béketárgyalások alkalmával a franciáktól és németektől támogatott Oroszország ütötte el Japánt szárazföldi hódítmányaitól, 1921-22-ben pedig az Angliától támogatott Egyesült Államok diplomáciai nyomása vezetett hasonló, Japánra nézve kedvezőtlen eredményre. Harding, az Egyesült Államok elnöke Washingtonba leszerelési értekezletet hívott össze, mely 1921 november 11-től 1922 február 6-ig ülésezett s melynek politikai téren egyik legjelentékenyebb akciója az volt, hogy az egymáshoz erősen közeledett két angolszász nagyhatalom: Anglia és az Egyesült Államok visszaszorították Japánt. Anglia voltaképpen elejtette korábbi szövetségesét s az angol-japán szövetség helyébe egy négyes szerződés lépett, mely a Csendes-óceánban Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország és Japán szigeti birtokállományát kölcsönösen garantálta. A kilences szerződés, melyre a kínaiak a mostani konfliktusban hivatkoznak, megerősítette a nyitott kapu politikáját Kínában. Ebben a kedvezőtlen diplomáciai helyzetben Japán kénytelen volt a kiaucaui bérleményt visszaadni Kínának és csapatait kivonnia Santung-félszigetről, keleti Szibériából és a Szahalin-sziget északi részéből.

A győztes orosz háború s még inkább az orosz forradalom óta a cárok birodalma helyett az Amerikai Egyesült Államok lettek Japán nagy vetélytársa. A hatalmas északamerikai köztársaságnak nagyszerű pozíciót főleg az ad, hogy két óceán uralja: a Csendes és az Atlanti. Európa a világháború után nem volt képes magát sem politikailag, sem gazdaságilag észszerűen újjászervezni s ha ezen belátható időn belül segíteni nem tudunk, a világtörténelem súlypontja áttérrelődhet a földteke másik oldalára. De nemcsak a kontinenseknek, - a tengereknek jelentősége is változik, eltolódik. Az ókorban minden a Közép-tengeren és annak partvidékén játszódott le. Az újkor domináló tengere az Atlanti-óceán. Ha azonban Európa kiejti kezéből a vezetőserepet, az Atlanti-óceán is veszíthet jelentőségéből s a tengerek primátusa lassankint áttérrelődhet a Csendes-óceánra, a földgömb legnagyobb tengerére s az azt szegélyező amerikai, ázsiai és ausztráliai partvidékre. A technika vívmányai megszorították a térlekiüzdés eszközeit (repülőgép, rádió), az orvosi tudomány haladása, a közegészségügy fejlődése előmozdítja a népszaporodást, így a népek volumenje is megnagyobbodik. Az emberiség életének méretei folyton növekednek s így a világtörténelem gényuszának mindig nagyobb színpadokra, mindig nagyobb területekre van szüksége, hogy az emberiség magát kiélhesse. Ehhez képest a Csendes-óceán jelentősége is nöttön nő. A nagy víz két oldalán Tokió farkasszemét néz Los Angeleszel, Yokohama San Franciscóval. Az igaz, hogy Tokió 4,880.000 és Yokohama 518.902 lakosával szemben Los Angeles 1,260.000 és San Francisco 576.000 lelket tevő népessége egymagában nem tudná tartani az egyensúlyt. De 1914-ben elkészült Közép-Amerika átmetszésével a Panama-csatorna, mely lehetővé teszi az Egyesült Államoknak, hogy flottájukat (Dél-Amerika megkerülése nélkül) átdobhassák a Csendes-óceánba. A Panama-csatorna az Egyesült Államok stratégiai pozícióját Japánnal szemben módfelett megerősítette s ez a washingtoni leszerelési konferencián már erősen éreztette is hatását.

Az 1921-23-iki washingtoni balsiker után óriási természeti csapás érte Japánt. 1923 szeptember 1-én földrengés rombadöntötte Tokiót és Yokohamát, százezrek pusztultak el s óriási volt az anyagi kár. Ez természetesen évekre megbénította külpolitikai téren is.

Japán - amint láttuk - fegyverrel a kezében győztesen megküzdött a császári Kínával és a császári Oroszországgal, de alulmaradt a nagy amerikai köztársasággal folytatott diplomáciai mérkőzésben, 1928 óta pedig egyre növekvő nehézségeket teremt számára a köztársasági Kína, amely abban az évben nagyjában helyreállította a forradalmak és a polgárháborúk idején megbomlott egységét.

Szunjatszen, a kínai forradalom atyja, külföldi bolyongásai idején, 1907-ben Japánban «Testvériség» név alatt titkos társaságot alapított, mely mint kínai nemzeti párt 1911-ben, az első forradalom kitörésekor magához ragadta a vezetést és 1912-ben felvette a Kuómintang nevet. Jüansikai köztársasági elnök erélyes egyéniségével szemben a párt nem tudott ugyan boldogulni s az 1913-iki második kínai forradalomban alulmaradt, de szervezete nem bomlott fel s továbbra is tényező maradt. Kína akkor nem volt érett az alkotmányosságra, az alkotmányozó nemzetgyűlés bajainak közepette tábornokok, marsallok ragadták magukhoz a hatalmat, akik egymás között is torzsalkodtak, hadakoztak. Mandsúriában, a japán-kínai konfliktus fő színterén, ezekben a zavaros időkben, midőn egyes tartományok autonóm különállásra tettek szert, 1916 óta Csancsolin, a japánok védence lett az úr. Közben Borodin orosz tanácsadó a szovjetrendszer mintájára és kommunista elemek bevonásával erős fegyelem jegyében újjászervezte a Kuómintangot; de mindez döntő jelentőséget nem nyert volna, ha Szunjatszen 1925-iki halála után a vezérségért kitört nagy tülekedésben előtérbe nem lép Csiangcsungcseng erőteljes egyénisége, aki 1927-ben szakított Borodinnal s az ennek befolyása alatt álló vuhani vészkormányral és Nankingban ellenkormányt alakított. A döntő befolyású nagy tény azután az volt, hogy Csiangcsungcseng 1928-iki északi hadjáratával elsöpörte az Észak-Kínában a hatalmat gyakorló tábornokokat s ezzel helyreállította Kína egységét a Kuómintang jegyében álló nankingi kormány alatt. E háborúság idején 1928 június 4-én Csancsolin, Mandsúria kiskirálya merényletnek esett áldozatul s fia Japán tiltakozása ellenére alávetette magát Nankingnak és a Kuómintangnak.

Mandsúriának ez a visszakebelezése a kínai egységbe a közvetlen oka és kútforrása a mai japán-kínai konfliktusnak. A zavarok idején Mandsúria külső melléktartománya volt Kínának. Fővárosában, Mukdenben Csancsolin tényleg függetlenséget élvezett. Hogy magát tisztázatlan, bizonytalan helyzetében tarthassa, fölöttébb engedékeny volt a japánokkal szemben, akiknek támogatására rá is volt utalva. Így Japán a gyenge mukdeni tartományi kormánynál mindent könnyűszerrel eligazíthatott. Gyökeresen megváltozott azonban a helyzet 1928 decemberében, amióta Mandsúria három megyéjévé vált a nankingi kormánynak, amelynek az a fő programja, hogy visszaállítsa Kína politikai és gazdasági egységét és függetlenségét. Másszóval, ez az új Kína szabadulni akar az idegenektől, azok külön jogaitól s helyre akarja állítani a kínai élet teljességét. Ettől a vezérgondolattól inspirálva a Kuómintang Kínája nem akarja többé elismerni azokat a szerződéseket sem, melyeket Japán a gyenge császári és forradalmi kormányoktól kicsikart. 1918 óta Japánnak Mandsúria vitás kérdéseiben többé nem Mukdennel, hanem Nankinggal van dolga, ami ezeknek a súrlódásoknak immár nemzetközi jelleget ad, holott Csancsolin idején a dolgokat a tartományi élet keretében házilag intézték el.

Ezzel a kínai állásponttal szemben Japán rámutat arra, hogy Mandsúriát 1898-tól 1904-ig Oroszország tényleg kivette Kína gyenge kezeiből s az 1904-5-iki orosz-japán háborúban japán katonák százezrei vértettek, hogy a cár birodalmának kezéből Mandsúriát kiragadják és Kínának visszahódítsák. A nagy tusában győztesen maradt Japánnak az 1905-iki portsmouthi békében Oroszország többek között átengedte bérleti jogát Port Arthurrá és a Liaotung-félsziget déli végére (Kvantung és Dalny), átengedte továbbá az általa épített kínai keleti vasút déli szárnyát Port Arthurtól Mukdenen át föl Csangcsungig. Kína pedig diplomáciai tárgyalások után, melyek egy évnél tovább tartottak, a maga részéről is hozzájárult mindezeknek a jogoknak Oroszországról Japánra való átruházásához, sőt utóbb, 1915-ben a délmandsú vasút

koncessziós időtartamát, ami Oroszország számára csak 25 évben volt megállapítva, Japán javára 99 esztendőre emelte fel. Japán, az így kimunkált pozíció alapján, óriási beruházásokat tett Mandsúriában. Solf volt tokiói német nagykövet, aki a japán viszonyokat hosszú helyszíni megfigyelés alapján közvetlenül ismeri s kinek érdekesítő felvilágosításait e cikksorozatban bőségesen fel is használtam, azt mondotta, hogy a japán beruházások Mandsúriában elérték a 3 milliárd márkát. Valójában a Kuómintang újdonsült, naiv kínai sovinizmusa kell ahhoz, hogy valaki elhiggye, hogy a japán nagyhatalom feladja, helyesebben tovább fejleszteni ne akarja az orosz háborúban véren szerzett és utóbb pénzzel kiépített mandsúriai pozícióját. Ebben van a lényege a japán-kínai konfliktusnak, amely a gyakorlati életben az egyes érdekellentétek hosszú sorában nyilvánul meg külsőleg.

Ilyen részkonfliktus dűl a bevándorlási politika terén. Mandsúria ősnépessége nem lehetett valami sűrű, sőt idők folyamán kivándorlások következtében még inkább megritkult. A XVIII. század közepétől erősebbé vált a kínai bevándorlás, amely 1925 óta, különösen a szemben fekvő Santung félszigetről, újabb lendületet vett. Ezzel a népmozgalommal szemben Japán a koreai bevándorlást támogatja. Az 1910. évi annexió óta Kórea a japán birodalom kiegészítő része s azóta az a jelszó, hogy a rokon japán és koreai nemzet összehordása folytán a kettőből majd voltaképpen egy új nemzet keletkezik. Elég az hozzá, hogy mivel az enyhébb tengeri klímához szokott japánok a mandsúriai szárazföldi, féligmeddig szibériai klímát nehezen bírják s inkább csak a kikötőkben helyezkednek el, a japán expanzió Mandsúriába, mint mezőgazdasági telepéseket, a koreai testvéreket küldi, kiknek a száma az év elején Mandsúriában már elérte a 900.000-et. A kínai hatóságok csak az esetben szeretnék számukra az ingatlanszerzést megengedni, ha kínai állampolgárrá válnak. Ezzel szemben a japán álláspont az, hogy a kóreaiak szerezhessenek földeket, de emellett tarthassák meg korábbi japán honpolgárságukat.

A bevándorlási kérdés mellett a másik nagy vitakomplexum a vasúti kérdés. A délmandsú vasútnak orosz kézből kínai kényszerű hozzájárulással japán kézbe való átmenetéről már szoltottam. Rendkívül érdekes amit Jean Escarra, a párizsi egyetem jogtanára, Kína és a nemzetközi jog című munkájában e vállalatról ír. Szerinte a délmandsú vasút Japán kínai politikájának leglényegesebb alkotóeleme. Nemcsak vasúti vállalat ez, hanem sajátos politikai, ökonomiai szervezet, amely bányakoncessziókat, hajózási jogosítványokat, katonai, pénzügyi, igazságügyi, rendőri és iskolai intézményeket, laboratóriumokat, sőt városokat is magában foglal. A részvénytársaságnak, melyet a japánok az orosz háború után 1906-ban alapítottak, főjellemvonása voltaképpen az, hogy teljesen alá van vetve a japán kormány kontrolljának. E vasúti zóna jogi helyzetére és természetére is áthidalhatatlan a japán és kínai álláspont ellentéte. A japánok szerint a mandsúriai japán közigazgatási rendszer nemzetközi szempontból szerződések útján szerzett jogok gyakorlása, a japán birodalom egyes alkotó elemei közötti belső vonatkozások szempontjából azonban az egyetemes japán közigazgatási rendszernek csupán egyik egyszerű része. Japán ekként egy vasút segítségével, melynek zónáját hadseregével őrzi, Mandsúriában megdönthetetlen pozíciót teremtett. Mellesleg mondva, ez a japán zóna Mandsúriában 112.000 négyzetkilométert tesz, amihez még további 26.000 km² agglomerált terület járul. (A trianoni Magyarország területe 92.833 km².) Nézzük most már ezzel a tényleges állapottal szemben a kínai álláspontot. Oroszország, melynek helyébe Japán lépett, a koncessziót 1906-ban 25 évre kapta, ami tehát most 1931-ben járna le. Igaz ugyan, hogy 1915-ben Kína ezt az időt Japán számára 99 évre emelte fel, de a Kuómintang most azt vitatja, hogy ez az 1915-ben erőszakkal kicsikart szerződés érvénytelen - ami végelemzésben azt a követelést jelenti, hogy Japán adjon vissza jóformán mindent Mandsúriában. Valójában merész aspiráció, különösen mikor az elmúlt hónapokban azt láttuk, hogy csekélyebb japán haderők tízszeres kínai túlerőket valósággal elsöpörtek.

A szerződések szerint Kínának nem szabadna a délmandsú vasúttal konkurrens párhuzamos vonalakat építeni s ilyent mégis létrehozta és pedig a hulutaói kikötőbe, melyet szintén azért épít ki a kínai kormány, hogy a közeli japán Dalnynek versenyt támasszon. Ezeknek az előzményeknek ismerete kell ahhoz, hogy megértsük, mit jelentett, mikor a múlt hó végén Honjő tábornok japán főparancsnok zászlóaljai a mukden-pekingi vasúti vonal mentén éppen Hulutaó (más néven Kincsu) ellen előrenyomultak.

Erre újból megmozdult az Egyesült Államok diplomáciája s nagykövete Tokióban bizalmas tárgyalásokat folytatott a japán külügyminiszterrel. Ezek nyomán a sajtóban olyan hírek keltek szárnyra, mintha Stimson amerikai külügyminiszter a hírlapírók fogadása alkalmával úgy nyilatkozott volna, hogy Japán a hulutaói előnyomulás felett sajnálkozását fejezte volna ki, e részben a jövőre nézve megnyugtató ígéretet tett, különben pedig ezek a mindenfelé mutakozó előretörések azt sejtetik, hogy a japán hadsereg megbolondult. E híresztelés felkeltette a japán érzékenységet - éppen mivel a japánok az utolsó évtized külpolitikai sikertelenségeit amerikai részről jött diplomáciai ellenhatásra vezetik vissza. Ezenfelül a két háborúban győztes hadsereg becsülete, a busidó érintve látszott. A japán külügyminisztérium hangja egyszerre szárazzá és metszővé vált. Japán nem mentegetődzött és nem is ígért, mondta a hivatalos kommuniké. «Miért mennydörög Stimson úr, mint a Tokióba érkezett táviratok jelentik? Ha egy ember az ő pozíciójában ilyen kritikus pillanatban elveszti a fejét, annak súlyosak lehetnek a következményei. Stimson úr állítólag azt mondta, hogy a japán hadsereg Mandsúriában megbolondult. Ez a kijelentés nagyon merész s fel kell tenni a kérdést, hogy Stimson tisztában volt-e szavai értelmével, mielőtt kimondotta azokat». Ha egy nagyhatalom külügyminisztériuma így beszél egy másik nagyhatalom külügyminiszteréről, akkor a helyzet elég komoly. Szerencsére kisült, hogy a hírlapírók az amerikai külügyminiszter szavait félreértették s az incidens kölcsönös sajnálkozás kifejezésével befejezést nyert. Egy ujsághírből kiinduló incidensnek ilyen elmérgesedése azonban egy pillanatra reflektorfényt vetett a háttérben lappangó világpolitikai ellentétekre.

Az Egyesült-Államok és a keletázsiai konfliktus

Megjelent a Pesti Napló
1932 febr. 7-i számában

A minap politikai baráti körben beható vita fejlődött ki a kérdés felett, hogy kedvező vagy kedvezőtlen lenne-e a mi kis magyar sorsunkra, ha az Unió a keletázsiai konfliktusba beavatkoznék. Volt, aki a közvetlen hatást nézte, amely az amerikai verseny időleges csökkenése következtében a búzaárak valószínű emelkedésében nyilvánulna meg. Más a további következményeket fejtegette s azon aggódott, hogyha Amerika háborúba sodródna, ez tőkét nagymértékben igénybe venné vagy legalább is lekötne s így nem jöhetvén a hiteléhez Európa segítségére, a hitelválság s ezzel általában a gazdasági válság még jobban kiéleződne. Volt, aki a gazdasági kihatásokon túl, a dolog nagypolitikai oldalát világította meg s azt emelte ki, hogy Amerika jóidőre elfordulna az európai ügyektől és Angliának, mint ázsiai és ausztráliai főérdekeltnek figyelme szintén a távoli Keletre terelődne s így a kontinentális Európa magára maradna szörnyű bajaival és ki nem egyenlített ellentéteivel, ami alig válnék Magyarország javára.

Minthogy a távoli keleti kérdésnek föltárulása és elmérgesedése s ebben főleg Amerika állásfoglalása mireánk is, bár közvetve, de erősen kihat, a magyar publicisztikának - minden belső nyomoruságunk ellenére is - kötelessége, hogy a japán-amerikai feszültségnek nálunk eddig kevésbé figyelemmel kísért geneziséét és mélyebb okait kifejtse.

Mi az, ami az Egyesült-Államokat a japán-kínai konfliktus kitörése óta állandóan izgatja és feszültségben tartja? Azok a területi és gazdasági érdekei, melyekkel Kelet-Ázsiában bír.

Hogyan lehetnek az Uniónak Amerikán kívül területi érdekei, miként egyeztethető ez össze a Monroe-elmélettel? Valóban világtörténeti esemény volt az, mikor Monroe elnök az amerikai törvényhozáshoz 1823 december 2-án intézett üzenetében azt a kettős elvet állította fel, hogy az európai hatalmaknak az amerikai kontinensen nincs beavatkozási joguk, amint hogy az Egyesült-Államok is tartózkodnak az európai ügyekbe való avatkozástól, továbbá, hogy európai hatalmaknak tilos foglalás vagy szerződés útján amerikai területet szerezni, amit úgy szokás rövid formulába összefoglalni, hogy «Amerika az amerikaiaké». Ezt az elvet az Unió abban a részében, mely minden európai befolyást Amerikából féltékenyen kizár, most is teljes épségben fenntartja, egyébként azonban a doktrína a XIX. század végén jelentékeny változáson ment át. A nagy fordulatot idegen földrészekkel szemben, az áttérést az imperialista külpolitikára Mac Kinley elnöksége hozta meg.

Ez a messzetelektől politika a Hawai-szigetek megszerzésével kezdődött, melyek a Csendes-óceán közepén, Amerika és Ázsia között, félvízen fekszenek. E szigetcsoporthoz 1893-ban monarchiából köztársasággá alakult át s hosszabb előkészítés után egyik párt - Japán ellenakciójának dacára - keresztülvitte Hawai csatlakozását az Egyesült-Államokhoz, melyek 1898 augusztusában kitűzték ott sokcsillagos zászlójukat.

Ez azonban csak gyenge kezdet volt, maga a nagy akció Spanyolország gyarmatainak megszerzésében állott. Ennek mi - akik az eseményeket akkor figyelemmel kísértük - inkább csak egyik és pedig nyugati oldalát láttuk s ha utólag visszagondolunk, rendesen az jut eszünkbe, hogy Kuba-szigetén a forradalmat még Weiler spanyol tábornok vaskeze sem tudta elnyomni, hogy Amerika rokonszenvezett a fölkelőkkel és a Maine páncélos hajót küldte a havannai kikötőbe, ahol az 1898 elején felrobbant, mire kitört a spanyol-amerikai háború, amelynek

során Spanyolország elveszítette hajdan óriási gyarmatbirodalmának utolsó maradványait is. Ez volt az eseményeknek az a része, melyet az európai szemek leginkább láttak. De a távolabbi jövő s különösen a mai helyzet szempontjából jóval fontosabb volt az, ami Keleten, a Csendes-óceánban játszódott le. Ázsia keleti partjai mentén északon a Kamcsatka félszigettől, délen a Malakka-félszigetig a szigetcsoportok valóságos sávja vonul el, mely a Kurilokból, a tulajdonképpeni Japánt alkotó szigetláncból, a Riukiu-szigetektől, Formózából, a Filippi-szigetcsoportból s délen a nagy hollandi szigetektől (Borneo, Celebes, Jáva, Szumatra stb.) áll. E hosszú szigetsáv Formózáig japán területet alkot s fent Japán, lent pedig a holland birtokok között tengődve éledgeltek a spanyol kézen volt Filippi-szigetek, ahol a lehetetlen spanyol gyarmatügyi kormányzattal szemben szintén nagy elégedetlenség és forrongás mutatkozott. Jellemző, hogy a spanyol-amerikai háború nem nyugaton, hanem itt a Filippi-szigeteken kezdődött. Dewey admirális 1898 május 1-én megjelent a manilai öbölben, ott Caviténél megsemmisítette az öreg hajókból álló spanyol flottát, támogatást nyújtott a fölkelőknek s már augusztusban a spanyolokat megadásra kényszerítette. Az 1898 december 10-iki párizsi békében azután az Egyesült-Államok a Filippi-szigeteket 20 millió dollár fizetése ellenében végleg megszerezték. Így vetette meg lábát az Unió területszerzés révén a keletázsiai kontinenst szegélyező szigetsávon a japán és a hollandi birtokok között és így jutott a Hawai- és a Filippi-szigetek megszerzése révén külsőleg is kifejezésre az a hatalmas fordulat, mely az Unió külpolitikájában Mac Kinley elnöksége alatt bekövetkezett.

A Monroe-elv - legalább ázsiai vonatkozásban - már ekkor át lett törve s az Unió, immár saját ottani birtokaira támaszkodva, nagyszabású keletázsiai politikába kezdett. Ez Mac Kinley utóda, Roosevelttel bontakozott ki a maga teljességében. Valóban, ha Á-t mondtak, akkor B-t és C-t is kellett mondani s a B nagy hadiflotta létesítése, a C pedig a Panama-csatorna megépítése lett. De amint valamely hatalom aktív külpolitikába kezd, annak megvannak elkerülhetetlen és pedig rendesen igen drága következményei. Az Unió és keletázsiai gyarmatai közötti összeköttetés biztosítása végett flotta-támpontokat kellett kiépíteni és pedig a Hawai-szigetcsoporton Pearl Harbourn, a Filippi-szigeteken pedig Manilát és a Szubig-öbölben Olongapot.

De Roosevelttel elnökségének nagy gesztusa keletázsiai politikájában az Unió atlanti flottájának átküldése volt a Csendes-óceánba 1907-ben. Alig két évvel előbb semmisítette meg Togo Csuzimánál az orosz tengeri haderőt, a győztes háború következtében megnövekedett Japán hatalmi érzése, a mikádó birodalma nagyhatalommá lett, követei nagykövetté léptek elő. Mindennek ellensúlyozására, az Unió keletázsiai presztizsének fenntartásáért nagy erőt kellett tehát mutatni. És valóban az Egyesült-Államok flottájának ez a csendesóceáni szereplése, amely világúttal volt egybekötve, oly nagy teljesítmény volt, hogy esemény maradt a tengerészeti történetében. 1907 decemberében indultak el Hampton Roads-ból. A Panama-csatorna akkor még nem volt meg, Dél-Amerikát körül kellett hát hajózni s ez óriási kerülővel jutottak el 1908 májusában San-Franciscóba, ahol magukhoz vették az Unió csendesóceáni hajóhadát s folytatták útjukat a Hawai-szigeteken, az ausztráliai kikötőkön át a Filippi-szigetek fővárosába, Manilába. Onnan átrándultak Japánba és a francia Indokínába. Majd Manilából december végén indultak haza s Hampton Roadsba 1909 februárjában érkeztek vissza. Az egész út 45.000 tengeri mérföldet tett, több, mint 400.000 tonna szenet fogyasztottak, a költségek pedig mintegy 20 millió dollárra rúgtak. Az Egyesült-Államok hatalmához mindenképpen méltó volt az az impozáns mód, ahogy erejüket keletázsiai pozíciójuk alátámasztása céljából ott megmutatták.

Ha egy világhatalom névjegyét ilyen osztentatív módon leadja, akkor az így beharangozott politikának természetesen folytatása is van. Már magában az a tény is jellemző, hogy Roosevelttel utóda, Taft, előzőleg a Filippi-szigetek kormányzója volt. De Taft elnök külügyminiszterének,

Knoxnak, keletázsiai nagy vasúti akciója már nem volt szerencsés. Knox szerette volna nemzetközivé tenni a mandsúriai vasúti hálózatot, melynek déli része Japán, északi része pedig orosz kézen volt. De akciójával azt érte el, hogy a korábbi két ellenfél, Oroszország és Japán vele szemben összefogtak s kezdeményezését visszautasították. Ez az epizód természetesen hozzájárult az Unió és Japán közötti ellentét kimélyüléséhez, amelyet az Amerikába irányuló japán bevándorlás akadályozása is táplált.

A következő elnöknek, Wilsonnak figyelmét az európai bonyodalmak, majd a világháború kötötték le s tényleg az ő fegyveres intervenciója döntötte el a nagy tusát a központi hatalmak ellen. Mac Kinley elnök területeket szerezve avatkozott bele az ázsiai ügyekbe, Wilson elnök pedig fegyveresen az európaiakba. Az Unió nagyhatalomból világhatalommá vált, amely kinőtt a Monroe-elméletnek abból az egyik feléből, hogy Amerika nem avatkozik bele más földrészek ügyeibe és bonyodalmaiba. Viszont fokozott mértékben áll a Monroe-elvnek az a másik fele, hogy európai és más földrészbeli hatalmak amerikai dolgokba nem folyhatnak be. Különösen a világháború végén az Egyesült-Államok egész erejét európai akciója kötvén le, Kelet-Ázsiában Japán egyidőre szabadon terjeszkedhetett.

De Wilson utóda, Harding elnök ismét felvette a Mac Kinley-Roosevelt-Taft-féle keletázsiai politika szálait s 1921-22 telére konferenciát hívott össze Washingtonba, melyet az Unió külügyminisztere, Hughes vezetett. Ekkor már nemcsak az amerikai flotta volt erősen kiépülve, hanem készen állott a Panama-csatorna is, mely az Egyesült-Államok tengerészeti stratégiai pozícióját rendkívüli mértékben megerősítette. Most már nem kellett Dél-Amerikát körülhajózni, hogy az Unió atlanti flottája átjuthasson a Csendes-óceánba úgy, amint azt még Rooseveltt flottájának tenni kellett. Japán a távoli Kelet és a Csendes-óceán problémáinak rendezésénél nagy nyomás alá került, amely meg is látszik a washingtoni konferencia paktumain. Többek között *a kilenchatalom egyezménye* volt az, amely garantálta Kína területi és közigazgatási integritását és újból kimondotta Kínára nézve a «nyitott kapu» politikáját s mely egyezményre a mostani konfliktusban Kína Japán ellen folyvást hivatkozik.

A japán külpolitika célja immár négy évtizeden át következetesen az, hogy magának Kínában domináló pozíciót biztosítson. A hegemonia Kínában a forrón óhajtott cél, mely a nippon ambíciókat fűti. Ennek elérésére három győztes háború során bőségesen ontotta véré a fölkelő nap országa és 1894-95-ben a kínaiakkal szemben, 1904-5-ben az oroszokkal, 1914-15-ben pedig Németországgal szemben maradtak győztesek a mikádó hadseregei. De győzelmének gyümölcsét Japán igazában egyik alkalommal sem élvezhette. Már kezében volt a győzelem díja s mindannyiszor utólag elűtötték tőle. 1895-ben a szimonoszeki béketárgyalások során főleg Oroszország volt az, amely Japánt Mandsúria kiadására szorította, hogy utóbb saját maga szállja meg. A nippon diplomácia fogcsikorgatva engedett, a nemzet pedig halálosan meggyűlölte Oroszországot, tíz évig csöndben és tervszerűen készült a revánsra s a végén leterítette a gyűlölt cári Oroszországot, amely a párviadal után, melyben alul maradt, Japánnal együtt igyekezett haladni. Az 1904-5-iki háború után, mikor megint békekötésre került a sor, Rooseveltt elnök interveniált és ezúttal már az Egyesült-Államok nyomása alatt kényszerül Japán feltételeit mérsékelni. Mikor pedig a világháború során és után Japán Kelet-Ázsiában ismét domináló pozícióba jutott, megint Harding elnök volt az, aki a washingtoni konferencián hatalmas diplomáciai nyomással visszaszorította. Ennek következtében a japán nép érzelmeiben jelentős eltolódás állott be. Míg a század fordulóján Oroszországban látta a született ellenfelet, addig az utolsó negyedszázadban a japán politikai ellenszenv mindinkább az Unió ellen fordult. Ez teszi a mai helyzetet néplélektani szempontból annyira kényessé.

A nagypolitikai ellentétéhez még közgazdaságiak is járulnak. Amerika a dollároknak, Japán a yeneknek milliárdjait ruházta be Kínában elsősorban vasutakba, azután bányákba, kohókba és

gyári vállalkozásokba és most ezek a dollárok és yenek úgy küzdenek egymással szemben, mint a beteg vérében a bacillusok és a szérum.

Kétségtelenül nehezíti a helyzetet a japán katonai párt befolyása is, ami egyébként az előzmények után természetes. Az 1864-i dán, az 1866-i osztrák és az 1870-71-i francia győztes háborúk után Németországban módfelett megnőtt a vezérkar befolyása s ugyanez következett be a kínai, az orosz és a német győztes háborúk után Japánban is. A mikádó hadserege telve van önérzettel és tettvágygal s a katonai körök az eseményekből kiérezhető nyomást gyakorolnak a japán külügyi hivatalra, sőt a miniszterelnökre is, ami nem könnyíti meg a konfliktus békés megoldását.

Viszont Amerikában a közvélemény észlelhető háborús hangolása mérgesítheti el a helyzetet. Az Unió igazi demokrácia, ahol a közvélemény az államhatalom mikénti vitelére és a külpolitika vonalvezetésére közvetlen és döntő befolyást gyakorol. Ha tehát az amerikai sajtó szenzációéhes és a Kelet-Ázsiában érdekelt gazdasági körök által befolyásolható része - az amerikaiak természetes igazságérzetére és Kína iránti részvételére apellálva - nagyszabású alarm-kampányt kezdene, mint a világháború idején a központi hatalmak ellen, akkor a háborús közhangulat áttörhetné a megfontoltság gátjait.

Egész sajtóságos módon növeli még a feszültséget a két nemzetnek eltérő jelleme. Amerika a diplomáciában a nyilvános nagy gesztusok hazája, amely a belföldi közvéleményre teendő mentől mélyebb hatás szempontjából is megfogalmazott erőteljes deklarációkkal dolgozik. Ezzel szemben a japán lélek keletien zárkózott a titokzatosságig és a nippon egy darabig még akkor is mosolyog, mikor önérzete már vérig van sértve. Pedig a japán busidó hihetetlenül érzékeny. Két ennyire különböző mentalitású és metodikával bíró nép nehezen tud egymással negociálni és általában nehezen tudja egymást megérteni.

Innét van az, hogy Európa aggodalommal néz a washingtoni és tokiói külügyi hivatalok felé, aggodalommal lesi, nem esik-e valami irreparabilis szó vagy többé jóvá nem tehető gesztus. De a gazdasági világválságban vergődő föld helyzete oly súlyos, hogy ennek hatással kell lenni az elsősorban felelős államférfiakra. Reméljük hát, hogy a világ mostani külügyminiszter-együttese jobban a helyén lesz, mint azok a szerencsétlen külügyminiszterek voltak, akik 18 évvel ezelőtt a világháború kitörését képtelenek voltak megakadályozni.

VÁROS ÉS FALU

Szavak, számok és tények

Megjelent a Pesti Napló
1931 márc. 29-i számában

A politizáló emberfajtának egészen különös típusa az utólagos jós. Elég sokan vannak, akik a maguk előrelátását azzal akarják bizonygatni, hogy fejtegetéseiket így kezdik: «Amint én azt nektek már régen megmondottam...» Hát igen, a jóslás a politikában is hálátlan mesterség és kockázatos vállalkozás. De az ország azért adja a vezető államférfiak kezébe a maga egész hatalmi apparátusát, hogy így képessé tegye őket a viszonyok megismerésére és különösen a fejlődési és hanyatlási tendenciának idejében való meglátására. Minthogy a kultuszminisztérium a lefolyt évtizedben az országnak majdnem minden számottevő helységében építkezett és ezeket az építkezéseket rendszeresen személyesen megtekintettem, a hivatalos jelentéseken kívül módomban állott igen sok helyet közvetlen tapasztalat alapján is megismerni. Ezekből az értesülési forrásokból szűrtem le három megállapítást, amely nem lesz ismeretlen azoknak, akik megtisztelték engem azzal, hogy cikkeimet az utolsó négy esztendőben e lap hasábjain elolvasták. Olvasóim lehetnek tehát koronatanuim abban a tekintetben, hogy nem vagyok afféle utólagos jós, amikor hangsúlyozom, hogy három igazságot régen láttam.

Féltem attól, hogy Budapest környékének népessége veszedelmes arányokban duzzad fel tovább és így a közgazdasági Budapest egy olyan embertömeggé dagad, amely nem áll helyes arányban a maradékerszág népességével.

Ismételten adtam aggodalmaimnak kifejezést abban a tekintetben, hogy vidéki városainkban, különösen ha az állam beruházási tevékenységét csökkentti vagy éppen szünetelteti, katasztrofális hanyatlás fog mutatkozni.

Kiemeltem, hogy a három vidéki egyetem hatalmas városfejlesztő tényező lesz, amely székhelyét nagy erővel sodorja előre nemcsak a városias jelleg kifejlődése, hanem a népesedési és gazdasági fejlődés terén is.

Vessük most már össze ezeket a cikkeimben szinte refrénszerűen visszatérő állításokat az 1930-i népszámlálás adataival, amelyeket Kovács Alajos, Központi Statisztikai Hivatalunk tudós elnöke «A népszámlálás előzetes eredményei» című előadásában és azok táblázatos mellékleteiben közzétett.

A magyar nemzet természetes szaporodása a lefolyt évtizedben 768.150 főt tett, amiből a külföldre irányult kivándorlás elvont tőlünk 73.479 embert, úgyhogy a lefolyt évtized tényleges szaporodása 694.671 főt tett. Ez a nagy embertömeg azonban nem maradt meg régi lakóhelyén, hanem olyan fokú belső vándorlások mutatkoztak, mint azelőtt sohasem.

«Saját helységükben megélni nem tudó és munkát kereső emberek tömegei túlnyomólag a főváros felé gravitálnak, - írja Kovács Alajos. - Magának Pest vármegyének 94.200 és Budapest fővárosnak 75.300, együttesen 169.500 főre rúgott a bevándorlási többlete. Ha pedig Pest megyéből kiválasztjuk először azokat a városokat és községeket (21), amelyek Nagy-Budapest magvát képezik, továbbá azt az úgynevezett második övezetet, amely még Budapest hatása alatt áll (47 község és város), kiderül, hogy Pest megyének ez a része maga 130.400 főnyi embertömeget vonzott magához ebben az évtizedben. Ezt az összeget hozzáadva a Budapestre tódult 75.300 főnyi lélekszámhoz, kiszámíthatjuk, hogy Nagy-Budapest és környéke maga 209.700 embert nyelt el az egész ország tízévi vándormozgalmából.» Ha sorba

állítjuk a városokat, tényleges szaporodásuk százalékos sorában a hét első helyet *Pestszent-lőrinc, Sashalom, Csepel, Pesterzsébet, Budafok, Pestújhely* és *Vecses* foglalja el s csak azután következnek a többi jobban kifejlődött helyek. Ha tisztán számszerűen nézzük az ország ötödik városát, *Pesterzsébetet*, 67.871 főnyi lakosságával vagy *Újpestet*, a hatodik várost 67.374 főnyi népével, avagy *Kispestet* a hetedik helyen, amely 64.547 főt számlál, akkor talán örvendhetünk azon, hogy így megnövekedett a több mint 60.000 fővel bíró közösségeink száma. De ha megnézzük ezeket az extenzív településeket, ahol a közművek létesítése a legnagyobb nehézségekbe ütközik s ahol a városi jelleg kimunkálása terén mutatkozó nagy igényekkel szemben a lakosság szegénysége, adózási erejének csekélyisége áll, akkor mindjárt másként fest a helyzet és elkomorodik a kép. Nagy-Budapest 1,420.548 lelket tévő népességéből igazán jól ellátva csak magának a közigazgatási Budapestnek egymillió lakosa van, a többi 400.000 agglomerálódott ugyan, de igazi városias jelleg kifejlődése nélkül csoportosult fejletlenebb elővárosokba. Megállapíthatom tehát, hogy nem voltam utólagos jó, mert mindezt előre láttam, igyekeztem is ellene erőmhez képest küzdeni. A kultusztárca egyébként Pest környékén a lefolyt évtizedekben a népiskolai tantermek rendkívül nagy számát létesítette s bár pár évvel ezelőtt rendbehoztuk a népoktatási ügyet, a legjobb korokban levő embereknek további rohamos bevándorlása minden számítást halomra döntött és már megint rendkívül nagy további tanteremépítésre lenne szükség. De itt az iskolaakció nincs egészen homlok-térben, a lényeg olyan közigazgatási szervezésforma megtalálása, amely a főváros környékének adminisztrálására és fejlesztésére speciálisan alkalmas. *Preszly Elemér*, Pest vármegye nagyérdemű főispánja többször említette, hogy a Párizs körüli Szajna-megye mintájára talán egy *Duna-megyét* kellene alkotni, egy sajátos szervezettel, amely a megye és a város között áll s amelynek hivatása lenne, hogy ebbe a Budapest körül rendszer nélkül kifejlődő új világba egységes vezető gondolatokat vigyen be. Különben a nép további összecsoportosulásával, amellyel félek, hogy számolni kell, a bajok rohamosan nőni fognak. Hiszen egészen tragikusan hangzanak a magyar statisztika vezetőjének szavai, amidőn levonja belső vándorlásaink végső következményeit. «A belső vándorlások adatai élénk képét adják annak a gazdasági és társadalmi nyugtalanságnak, amely ezt az egész háború utáni évtizedet jellemzi. Soha ilyen tömegek nem mozdultak el lakóhelyükről, mint ebben az évtizedben és most azok is, akik egyébként kivándoroltak volna, az ország más részében próbálnak elhelyezkedést nyerni. Több százezer főre rúg az a tömeg, amely ebben az évtizedben törvényhatósága területét elhagyta és még jóval több százezer azoknak a száma, akik egy-egy vármegye területén változtatták lakóhelyüket. Az összeszorított határú országban mint egy megzavart méhkasban nyüzsög a nép és keresi az elhelyezkedést.»

Aki közvetlenül hasznos állami beruházásoknak csak azt tekinti, amit Budapest és közvetlen környékén építenek és különösen gyártanak, az jól gondolja meg, hogy a munkaalkalmaknak az immár 1,400.000-es közgazdasági Budapesten való kumulálása a munkanélküliség lázától gyötört vidékekről további tömegeket vonna majd ide, ami a belső politikai nyugtalanságnál katasztrofális hatással lehet, mert a forradalmi mozgalmak, tapasztalás szerint, a nagy városoknak periferiáján összetömörült és szűkös viszonyok között élő rétegekből indulnak ki.

Második tétel az volt, hogy el lehetünk készülve vidéki városaink katasztrófájára. Nem kevesebb, mint tizenhat ilyen közületünknek a lakossága hanyatlott. Ott van *Hódmezővásárhely* visszaesése. A megyei székhelyek közül hanyatlott *Sátoraljaújhely, Makó, Esztergom és Zalaegerszeg*. Fájdalmas *Nagykörös* népének fogyása. *Kalocsa, Dunaföldvár* és *Paks* visszafejlődése arra mutat, hogy ott a Dunánál is nehéz a helyzet. A *Hajdúság, Jászság* és *Kunság* városaiban is bajok mutatkoznak. De a tizenhat fogyó városon kívül hosszú sora van a stagnáló közösségeknek. Sőt még *Kecskemét* sem tudta természetes szaporodását megtartani, annak egy része elvándorolt onnan. Ez a hanyatlási folyamat nem könyvelhető el tisztán a

mezőgazdasági válság számlájára és hogyha nem állunk elő egy *tervszerű vidéki fejlesztési politikával*, a megindult hanyatlás zuhanássá fajulhat. Ezért kongatom már régen a vészharangot és ennek a helyzetnek tiszta felismerése vezette gróf *Bethlen* István miniszterelnököt, amikor hozzájárult ahhoz a kéréshez, hogy alakítsunk az egységes pártban is egy *városi bizottságot*.

A pangás e sorozatos képével szemben világító kivételt alkot a *három egyetemi város*. Nézzük fejlődésüket egyenként.

Szeged körül általános a hanyatlás. *Hódmezővásárhely* lakossága 746-tal és *Makóé* 1327-tel fogyott. *Kiskunfélegyháza* csak 1407, *Szentes* csupán 498, *Csongrád* mindössze 127, *Kiskúndorozsma* pedig 451 elenyésző szaporodást tud csak felmutatni. Egész *Csongrád vármegyének* szaporodása szintén csak 6125, vagyis 4.3 százalék, szemben a 8.7%-os országos átlaggal. Ekként az egész távolabbi környék visszafejlődött vagy stagnált. *Magának Szegednek* lakossága ellenben 123.565-ről 11.566 szaporodással 135.131-re emelkedett.

Debrecennek helyzete részben könnyebb, mert Nagyvárad elvesztése következtében túlnyomólag oda gravitál most Bihar megyének megmaradt része. Lakossága 103.186-ről 14.224 emelkedéssel 117.410 főre szökött fel.

De legjellemzőbb a harmadik egyetemi városnak, *Pécsnek* az örvendetes előretörése. Pedig gazdasági területéből nemcsak Szlavónia vészett el, hanem még Baranya megyének a Duna és Dráva közötti szöge is. És *Pécs* népessége mégis 47.556-ról 14.245 fővel 61.801-re szökött, ami kereken 30%-os emelkedést jelent egyetlen évtizedben.

Mindhárom városban *Somogyi*, *Vásáry* és *Nendtvich* polgármesterek tervszerűen és öntudatosan vezetik a rájuk bízott közösségeket és eszményi munkatársaknak bizonyultak az egyetemeknek páratlanul nehéz viszonyok közt történt felvirágoztatásában. Isten meg is áldotta becsületes törekvéseiket. Az egyetemeknek a pusztán tanításon túlmenő városfejlesztő és közgazdasági jelentősége sok vita anyagát alkotta. Előállottak komoly és léha érvekkel vegyesen. De az efféle szavakkal eldönteni nem lehet, az utolsó szót mindig a tényeknek brutális kapacitáló ereje mondja ki s annyi üldöztetés után, amit éppen e címen elszenvedni kellett, most nyugodt lelkiismerettel jelentem be nemzetemnek, hogy vidéki városaink széleskörű romlása idején legalább három várost előre lehetett sodorni a fejlődés útján, amelyek népe különben szintén Budapest környékét szaporította volna.

Különösen *Nyíregyházán*, *Szolnokon*, *Baján*, *Komáromban*, *Miskolcon* mutatkozik még szép fejlődés és sok lehetőség.

Népesedési politikánk

Megjelent a Pesti Napló
1931 ápr. 12-i számában

E hét szerdáján az Országos Nemzeti Klubban tartott előadásomban - de már korábban is e lap hasábjain - kifejtettem, hogy ha népszaporodásunk eddigi ütemét meg tudjuk tartani, ha az egyke tovább nem terjed és a kivándorlás újra el nem harapódzik, akkor a harmincas évek folyamán mintegy 800.000-rel szaporodik majd Csonkamagyarország népessége *s elérheti a 9,500.000 lelket*. Hol helyezkedhetik el ez a népesség? Ez az a kérdés, amellyel Magyarország népesedési politikájának már most behatóan foglalkoznia kell. A gazdasági politikát előtérbe tolja a világválság, szociálpolitikáról beszélni újabban divatos lett, mert a szociálpolitika éppen a szocializmusban vagy a kommunizmusban rejlő veszedelmek miatt a XIX. század végének és a XX. század első három tizedének igen aktuális feladatköre. A gazdasági és szociálpolitika azonban a közérdeklődésben némileg háttérbe szorította a népesedési politikát, pedig éppen népesedési kérdésekkel függ össze az egész magyar sors és különösen a magyar tragikum.

Hirlapi cikk keretében nem lehet annak a kérdésnek tárgyalásával foglalkozni, igaz-e, hogy majdnem eredendő hibánk, amely összefügg Magyarország megszületésével, hogy a honfoglaláskor már aránylag kevés volt a Duna-Tisza vidékét meghódított magyarok száma. Bajos lenne azt is számíttatni, hogy mit pusztított el itt magyar életben a tatárjárás, sőt azon túlmenve azt vitatni, hogy a XIII. századbéli nagy népesedési katasztrófáknak mi a kihatása a XX. század demográfiai viszonyaira. De abból azután már mint tényből indulhatunk ki, hogy a 160 éves török uralom az Alföldet és a Dunántúl délkeleti részét népesedésileg valósággal letarolta. Így majdnem tabula rasa keletkezett, amelyen a régi Ausztria telepítésekkel ellenünk új világot akart teremteni és délről betelepítette a szerbeket, nyugatról pedig német gyarmatosokat hozott. Szerencsére svábjainkból, ha nyelvüket meg is tartották, jó hazafiak lettek. A szerb telepítés ellenben végzetesnek bizonyult, mert ezért veszítettük el Baranyának délkeleti csúcsát, a Bácskát és a Bánságot.

De a történeti erők mellett *ellenünk dolgoztak a természeti erők is*. Az Alföld soká mocsár-tenger volt, amelyben a népesség csak a magasabb fekvésű helyeken fejlődhetett. Jellemző, hogy a Tisza mellett Szolnok és Szeged kivételével nincs egyetlen nagyobb város sem s hogy Szeged közelségét a Tiszához 1879-ben keservesen megfizette. A többi város, mint Hódmezővásárhely és Sentes, mind beljebb fekszenek, mert az alföldi folyó szabályozatlansága következtében a partjaira való építkezés állandó árvízveszedelmet jelentett.

Népesedési viszonyainkat mélyen befolyásolta a török után *a neoacquistica commissio* működése, amely bizottság a török földbirtokosok, a spáhik által elhagyott és elnéptelenedett területeket a török előtti idők régi birtokosai leszármazottjainak visszaadogatta, de emellett persze különös előszeretettel juttatott a magyar földből óriási területeket idegeneknek is. *A neoacquistica bizottság működésére nyúlnak vissza a mai latifundiumok*.

Földrajzból és történelemből igyekeztem röviden felvázolni annyit, amennyi a magyar népesedési politika legfőbb problémáinak megértéséhez szükséges.

Megismétlem a kérdést, hogy előretekintő népesedési politika alapján *hol remélhetjük a harmincas évek 800.000 főre várt népszaporodásának elhelyezését?*

Be fog következni, de nem lehet célunk, hogy a főváros elővárosai és faluöve nincstelen elemek ideözönlése következtében tovább duzzadjanak. Valószínű, hogy még ellenrendszabályok esetén is Nagy-Budapest népessége jóval másfélmillió fölé fog emelkedni.

A Dunántúl a múlt évtizedben 243.000 főnyi természetes szaporodásából elvándorlás következtében leadott több mint 126.000 embert, úgyhogy ennek a nagy darab magyar földnek egész népnövekvése csak valamivel volt több mint 117.000 lélek. Mi okozta ezt a kedvezőtlen fejlődési folyamatot? A latifundiumokon kívül kétségtelenül az, hogy a Dunántúl gazdasági összeköttetése volt a legerősebb Ausztriával, különösen az akkor kétmillió lakosú Béccsel és Stájerországgal. Az összeomlás és a külön vámterület létesülése nemcsak Nyugat-Magyarország elvesztését, Moson, Sopron és Vas megyék megcsönkulását vonta maga után, hanem régi gazdasági összefüggések hirtelen és erőszakos átvágását is. Hozzájárult ehhez a Muraköznek elvesztése, amely Nagykanizsára volt katasztrofális és a Dráva-Duna-szög elcsatolása, ami Baranya megyét és Pécsét sebezte. Ezenfelül kevésbé emlegették azt a földrajziényt, hogy a Balaton a Dunántúlt kellős közepén kettévágja, egy északnyugati és egy délkeleti részre bontja és ennek következtében nem is fejlődhetett ki a Dunántúl közepén egy olyan metropolis, amelyet a Dunántúl fővárosának lehetne nevezni olyan értelemben, mint ahogy például Szegednek és Debrecennek mind dominálőbb lesz a helyzete az Alföldön. A Dunántúl földrajzi konfigurációja vaskényszerrel hozta magával azt, hogy *a perifériákon alakultak ki a városok*. Budáról elindulva a Dunavonalon ott van Esztergom, Komárom és Győr; azután a nyugati határon Sopron, Szombathely és Kanizsa, tovább keletnek Pécs, azután felfelé Szekszárd. Erős elforgácsolódás, amely még Pécsnek és Győrnek is nehézzé teszi az életét. Kétségtelenül annál nagyobb érdem, hogy Pécs népessége Nendtvich Andor polgármester bölcs vezetése alatt a polgárság munkájával és az egyetem támogatásával 47.500-ról 30%-os szaporodással kevés híján 62.000-re tudott előretörni. De ez sajnos, elég magában álló kivétel, mert Győr 1.9%-os csekély szaporodásával 50.036 lakosról csak 50.977 főre tudott emelkedni, ami a stagnálással egyértelmű. Ha nem akarjuk, hogy a Dunántúl a harmincas években klasszikus kivándorló területté legyen, vagy hogy, mint a huszas években, természetes szaporodását belső vándorlásokkal veszítse el, *akkor kell, hogy támadjanak férfiak, akik a dunántúli gondolatot nem tervezgetésben, hanem cselekvően veszik a kezükbe, hiszen maga a balatoni probléma előbbrevitele egy tettrekész magyar embernek lehetne méltó életcélja*. Éppen ma látott napvilágot a hír, hogy Belgrád lakossága a most megtartott népszámlálás szerint 241.000 főre szökött fel. Ha meggondoljuk, hogy Belgrádnak 1890-ben csupán 54.000, a világháború előtt 90.000, sőt még 1921-ben is 111.740 lakosa volt, akkor lehet csak igazán értékelni, hogy mit jelent a 241.000 lélekszám elérése. Belgrád, amely a világháborúban sokat szenvedett, a Párizs körüli békék következtében területben hatalmasan megnövekedett. Igaz, hogy a jugoszláv államterület északkeleti részében elég excentrikusan fekszik, de fővárosi mivolta mégis igen erős városképző tényező. Azonkívül a környék bekapcsolásával Nagy-Belgrád koncepcióját valósították meg és a fejlődés egy része éppen bekebelezésekre esik.

Szomorú lenne, ha kicsinyes akadályok miatt mi a jugoszláv határon innét nem tudnók megcsinálni Nagy-Szegedet, amely csak az összeépült részek bevonásával, tehát minden erőltetés nélkül több mint 168.000 lelket számláló valódi nagy komunitássá alakulna ki. Nem is lenne jó, ha Belgrád fejlődésével Budapestnek kellene versenyeznie. Ehhez a mi székesfővárosunk túlrégi és túlnagy egysége a világvárosi hálózatnak. A kívánatos állapot az lenne, ha népesedésileg a versenyt Belgráddal a szerb határon egy másik magyar nagyváros tarthatná.

De Belgrád fejlődésére való tekintettel nagyon örvendetes Pécs előretörésén kívül a közbeeső Baja valódi várossá alakulása is. *Vojnics* Ferenc polgármester az ő városát nemcsak nagyon szereti, de becsületesen meg is dolgozott érte. A megyei székhellyé lett Baja 23%-os fejlődést mutat s lakossága 22.700-ról 28.000-re szökött fel. A dunai Baja és a tiszai Szeged több

tekintetben érdekközösségbe is léptek, amely mind a két duna-tiszaközi város fejlődésére igen kedvező hatással lehet. De Vojnics Ferenc hatalmas munkatársra talált a város képviselőjében, Walko Lajosban, aki nemcsak pártfogásával, hanem közgazdasági tanácsaival is hozzájárult a város öröndetes felvirágoztatásához.

Figyelemmel Pécs, Baja és Szeged fejlődésére, örömmel állapíthatjuk meg, hogy a *déli határon a megcsönkítés ellenére sem állunk rosszul*.

Ha vidéki városaink oly fájdalmas pangásának idején még öröndetes képet akarunk látni, akkor fel kell mennünk északkeletre, ahol ott látjuk *Debrecent*, az ország harmadik városát, amely egyetemi város *Vásáry* István polgármester céltudatos vezetése mellett 13.8%-os tényleges szaporodást ért el és nem kevesebb, mint 7047 bevándorlót tudott magához vonzani s így felvette egy részét Hajdú megye belső elvándorlásának, amely a megye 22.300 főt tevő természetes szaporodásából 12.231 lelket adott le.

Még kedvezőbb a fejlődés ott az északkeleti sarokban Debrecen felett. *Nyíregyházán*, amelynek népessége 43.340-ről 18.3%-os rendkívül magas tényleges szaporodással több mint 51.000-re ugrott fel. Nyíregyháza fejlődésének egyik lényeges előfeltétele volt, hogy a városi székhelyét vesztett Szatmár megye 18.6%-os és Szabolcs megye 20.4%-os óriási természetes szaporodásával hatalmas tápláló területet jelent s belső vándorlások révén közel 20.000 lelket adott le, amiből Nyíregyháza tekintélyes természetes szaporodásán felül 3300 bevándorlót magához tudott vonzani.

Nagyon nehéz városfejlesztést megindítani, még nehezebb városok hanyatlását feltartóztatni, szerencsére már könnyebb a megindult városfejlődést tervszerű városi politikával előmozdítani. A Hajdú és Bihar megyére támaszkodó Debrecen, meg a Szabolcs és Szatmár megyék központja, Nyíregyháza olyan lendületbe jöttek, hogy hálás feladata lenne a magyar népesezési politikának is olyan további fejlesztésük, hogy a harmincas évek népesezési feleslegének egy részét fel tudják venni s hogy így azok a kedvező természetes szaporodást mutató vármegyék népesezésüket otthon, vagy legalább városi központjaikban meg is tudják tartani.

Gyönyörű probléma Miskolc is. Bár természetes szaporodása nem volt kedvező, közel 2000 bevándorlót mégis magához tudott vonzani és ma már 61½ ezer lakossal erősen városias jellegű kereskedelmi gócpont, amelynek agglomerált népessége is van: a vele összeépült Hejőcsaba és Diósgyőr beolvasztása esetén népessége 88.600 főre rúgna és közvetlen Szeged és Debrecen után az ország negyedik városává lenne. Nagy-Budapest közigazgatási egyesítése nem látszik célszerű megoldásnak, azt a főváros maga is indokoltan ellenzi. Ellenben Nagy-Szeged és Nagy-Miskolc megalkotása két olyan hálás feladat, amelyet a harmincas évek városi politikájának meg kell oldania.

Már régebb idő óta aggodalommal tölt el az ország negyedik városának, *Kecskemétnek* helyzete, mert ez a nagy mezőgazdasági városunk a mezőgazdasági válságot erősen sínyli. Odavaló barátaim már ismételten adtak vészjeleket és tényleg a város 11%-os kedvező természetes szaporodásából több mint 1600 lelket elvándorlás révén leadott, úgyhogy Kecskemét nemcsak vonzóerőt nem gyakorolt a környékre, hanem a lefolyt évtizedben veszteséggel dolgozott. Innét van az, hogy 73.000 főről csak 79.500-ra; emelkedett és az annyira óhajtott 80.000-es lélekszámot sem tudta elérni. Legújabban igyekeztem is iskolavárosi mivoltát újabb középfokú intézmények támogatásával kidomborítani. Pangásról szerencsére még nincs szó, csak a fejlődés ütemének meglassúbbodásáról. Magyar férfú ambíciójának méltó tárgya lehetne, hogy Kecskemét fejlődését megint a régi lendületbe hozza.

Nagy szeretettel dolgoztam régi kedves kerületemnek, Maradék-Komáromnak a fejlesztésén, amiben megértő munkatársam volt *Alapi* Gáspár polgármester. Báró *Korányi* Frigyesről

vettem át a kerületet, aki a kedves kis komunitástól nehezen vált meg. A városhoz rettenetes volt a sors, hiszen a trianoni béke kettévágta és még közműveinek központja is odaát maradt a hídon túl, a város elcsatolt részében. Iskolái alig voltak, a népiskola V-VI. osztályát egy kis villa üvegverandáján tanították. A maradék-várost kis iskolagócponttá fejlesztettük, amire vasúti vonalai predesztinálják és a földreformkor a komáromi házhelyeket az ősönnyi úton, az ősönnyieket pedig a komáromi úton adattuk ki, úgyhogy a két helység összeépülőben van. Komárom 27%-os fejlődést mutat, tekintélyes természetes szaporodásán felül 1000 bevándorlót tudott magához vonzani és a jövő népszámlálásig megcsonkítása ellenére is belép a 10.000-es komunitások, vagyis a városok sorába. Ószönnyel való egyesítésére is lassanként már gondolni lehet.

Az életképes vidéki városoknak újból vonzóerőt kell gyakorolniuk azoknak a vármegyéknek népességére, amelyeknek központjai, fel kell venniök a környékbeli falvak elvándorló népesedési feleslegét s ezenfelül nagyvonalú alföldi akciónak ki kell használnia azokat a hatalmas fejlődési lehetőségeket, amelyek abban a sík földben rejlenek és azokat az őserőket, amelyek a keleti magyarság gyermekeit betöltik. Felfogásom szerint a magyar népesedési politikának e nagy feladatai századunk harmincas éveinek nagy céljai. Semmire nincs nagyobb szükség, mint gazdasági politikára; maradjon divatos közöttünk a szociálpolitika is, de azért mégse feledkezzünk meg a népesedési politikáról, mert ha szomszédaink gyorsabb ütemben fejlődnek, mint mi, ha nálunk elapad a természetes szaporodás s tizedeli sorainkat a külföldre irányuló kivándorlás, akkor ne kiáltsuk többé, hogy «Nem, nem, soha!» és ne énekeljük, hogy «Hiszek Magyarország feltámadásában!»

A magyar városi politika

Megjelent a Pesti Napló
1931 febr. 22-i számában

A városi kérdésekkel való beható foglalkozásra nálunk különösen szükség van, mert alig van ország, ahol a városi probléma megnyugtató megoldása nehezebb lenne, mint éppen minálunk. E nehézségek egyik főoka a közművek kérdése. Minthogy viszont a városias jelleg egyik fő ismertető jele éppen a közművek létezése, azért az itt mutatkozó nehézség egymagában is nagyon alkalmas arra, hogy bemutassuk azokat a rendkívüli akadályokat, amelyekkel a magyar városi politikának küszködnie kell.

Ebben a mi Magyarországonkban alig van kérdés, amelynek megértéséhez ne kellene az előzményeket, a múltat ismerni. Az alföldi városok mai helyzetét is csak történeti visszapillantással lehet megvilágítani. A török kiűzése után volt terület az Alföldön nagy bőségben. Ez a nagy darab föld el volt néptelenedve és tele volt mocsarakkal. Megindult a fejlődés s az alföldi nagyobb városok, ahova a török időben a népesség összesereglett, emberrajokat bocsátottak ki. Más vidékekről is folyt áttelepülés az Alföldre, hiszen volt bőven tér a terjeszkedésre. Azután József nádor, Széchenyi és Vásárhelyi Pál mérnök megkezdte és Kvassay Jenő befejezte a Tisza-szabályozást, amelyet éppen Kvassay joggal nevezhetett második honfoglalásnak, akkora területeket hódítottak el a vizek birodalmától, amelyet korábban hasznavehetlenné és veszedelmessé tett a mocsár és a betyár. Megint volt bőven tér a terjeszkedésre.

És csudálatos módon éppen ez a térbőség ártott meg alföldi városainknak. Minthogy duskáltak a területekben, túlnagyok az utak és az utcák, lazán egymás mellé épültek a házak, sőt mintha még ez a laza, de mégis csak beltelki egymásmellettiség is túl intenzív lett volna, kimentek a tanyára, ahol azután az egyes házak igazán messze vannak egymástól. Így alföldi városaink már tízezer lakosukkal akkora területen épültek, amelyen nyugaton milliós nagy városok emelkednek. Sokan, akik rousseau-i szemmel nézik a vidéket és bizonyos naív természet-szeretettel azt képzelik, hogy idilli életet találni odakint, azok szeretik szembeállítani a sokemeletes városi bérkaszárnnyát az egészséges falusi földszintes házzal. A dolog azonban korántsem áll így, mint ahogy a népszínművek látogatói a városban elgondolják. Ujabban a bérkaszárnnyakat sem zsúfolják már össze szűk utcákba, viszont még a legutóbbi házhely-akció során is meg volt engedve, hogy Alföldünk vizenyős talaján a földszintes házak valóban földszintesek legyenek olyan értelemben, hogy azokat bizony odaépítették pince nélkül egyszerűen a föld színére. Innét van az, hogy alföldi lakásviszonyaink olyan kedvezőtlenek és hogy valóságos nemzeti betegség lett nálunk a tuberkulózis, amely számára valóságos bacilluskultúra a földszintes ház földje, vagy nedves padlója. A sok földszintes ház nemcsak akadálya annak, hogy alföldi közösségeink városias jelleget nyerjenek, hanem többnyire egészségtelen is és amellettt vidéki városaink nehézségeinek fő kútforrása. Mert ahol nagyobb belsőségen legfeljebb egyemeletes házak állanak, ott óriási kiterjedése van a városnak és a közművek létesítése ilyen nagy területen olyan költségeket okoz, amelyeknek viselésére sem az egyesek, sem a város mint egész alig képes.

Tavaly, amikor Berlinben jártam, közigazdák és műszaki emberek azt mondták nekem, hogy nincs helyesebb pénzbefektetés, mint a városi közművek, mert az azokból folyó jövedelem biztos és a városok fejlődésével folyvást emelkedik. És tényleg így van ez, ahol a város belső területe intenzíven épült. De ha jó burkolatot akarunk adni széles, hosszú alföldi utcáinknak, vízvezeték és csatornázást akarunk csinálni, akkor óriási területeket kell ilyen közművekkel

ellátunk s a különféle kövezési, vízvezetési és csatornázási járulékok szinte elviselhetetlen terhet rónak az egyesekre és az ilyen túlterhelés esetleg a magángazdaságok hanyatlásának és a város pangásának lehet oka.

De nézzük az érem másik oldalát. Ahol nincsenek közművek, ott nincsenek meg a városi élet minimális kényelmei sem és nem bírja ki ott az életet a modern ember, aki megszokta a fürdőszobát és a vízvezetékekkel egybekötött más kényelmeket és berendezéseket, a tisztaságot és a bűztelenséget, aki az őszi és a tavaszi sáros időben is sétálni akar, szóval aki európai életet akar élni. És ezeknek a dolgoknak a hiánya a magyarázata részben annak, hogy a statisztikai hivatalhoz különösen megyei városainkból befutó népszámlálási adatok jelentékeny része bizony szomorú: a város nemcsak nem gyakorolt vonzóerőt a környék falusi népességére, de még a saját természetes szaporodását sem tudta megtartani. A viszonyok primitivitása valószínűleg kikergeti, elűzi az ilyen városból azokat, akik kissé magasabbfokú életet akarnak élni.

Mit kell szenvednie ennek a történetileg kifejlődött összeütközésnek nyomása alatt vidéki városaink polgármestereinek, ezt csak a jó Isten és ők maguk tudják megmondani. Míg nincsenek közművek, igen sokan, különösen a városoknak sajátképeni népessége, az igazi városi lakosság, az értelmiség, az iparosság, a kereskedelem követeli azokat. Ha pedig megvannak a közművek és ezekkel együtt az adósság és fizetni kell a járulékokat és más közterheket, akkor megint mindenki tele van szemrehányással és panasszal.

És így lett nagy probléma az, ami felett a magyar városi politikával csak elméleti alapon foglalkozó könnyedén siklik át és én azt hiszem, hogy alig van a magyar belpolitikai életnek problémája, amely több nehézséget rejt magában, mint éppen városaink égető kérdései.

Új Budapest, - új vidék

Megjelent a Pesti Napló
1931 febr. 1-i számában

A mult ősszel, amikor a belügyminisztériumban sorra véve törvényhatósági és megyei városainkat, sőt a legnépesebb községeket is, a polgármesterek bevonásával előkészítettük ennek a télnek s főleg a tavasznak inségmunkáit, igen eltérő, vegyes tapasztalatokat tettünk abban a tekintetben, hogy vannak-e jól átgondolt városfejlesztési programmok, amelyekbe természetesen bele kellett illeszkedniök az inségmunkáknak és az azokból kialakuló létesítményeknek is. Voltak városok, amelyeknek vezetői egészen világosan meg tudták mondani, hogy milyen irányban akarják öntudatosan továbbfejleszteni a reájuk bízott komunitást, de voltak olyan helyek is, amelyeknek vezetői csak a bajokat tárták fel és hangsúlyozták, csak a munkátlanok számát és sanyarú helyzetét hozták fel anélkül, hogy meg tudták volna mondani, hogy városuk kialakulását miként gondolják és hogy e célból minő munkálatokra lenne szükség. Egy messzebbre tekintő terv szerint a városi politikának számolnia kell a komunitás földrajzi helyzetével, történeti multjával, lakosainak hajlamaival, a közlekedési viszonyokkal s azzal, hogy mezőgazdaság, ipar vagy kereskedelem állnak-e inkább az előtérben s melyiknek fejlesztésére vannak meg a legtöbb eredménnyel kecsegtető lehetőségek. Itt a városszeretet önmagában nem elég, városismeretre is szükség van, mert csak az imént felsorolt tényezőknek beható tudása mellett állítható fel olyan sajátos városfejlesztési program, amely egy elmosódott jellegű helységből határozott városegyéniséget munkálhat ki.

Amikor szót emeltem Budapest extenzív fejlesztése ellen, amikor kiemeltem, hogy a vidék nincstelenjeinek további felcsődítése s az elővárosok és előfalvak népességének további felduzzasztása újabb erőt a fővárosnak nem adhat, ellenben a szociális veszedelmeket mód felett megnöveli, akkor ezzel korántsem akartam állást foglalni fővárosunknak olyan természetű továbbfejlesztése ellen, amely a mondott káros következményekkel nem jár, amely nem vezet a vidék elnéptelenítéséhez s vidéki városaink elsorvasztásához.

Ha most már nézzük Budapest természetes kincseit, földrajzi helyzetét és történetét, akkor látjuk csak igazán, hogy mennyire tartalmas a Budapest-fürdőváros koncepció. Nálunk, ahol igen sok szép eszmét azzal temettek el, hogy túl sokat beszéltek róla s a rendelkezésre álló energiamennyiséget ilyen felesleges szóbeszéddel kimerítették, amikor már nem maradt erő magára a cselekvésre, - nálunk, úgy érzem, hogy elsősorban azoknak van joguk valami nagyobb folyamatos akcióhoz hozzászólni, akik azon a téren már cselekedtek és így a végzett munka jogán szólhatnak a problémához. A margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok ügyét nemcsak azért karoltam fel nyomatékkal, mert a világreklációkban is olyan sikeres vízisportnak arra szüksége és joga volt, hanem azért is, mert ennek a műnek létrehozásával a fürdővárosi zónában, amely a Margitszigetből és a budai hegyek aljából áll, létrejött egy olyan nagy egység, amely már számot tesz Budapest fürdővárosi mivoltának kiépítésében.

Amikor 1686-ban Budát a törököktől visszafoglaltuk, ez az oszmán birodalom városai között a tizedik helyen állott. Elsőnek tekintették a törökök a három fővárost, Konstantinápolyt, Drinápolyt és Brüsszát, azután vették a három szent helyet, Mekkát, Medinát és Jeruzsálemet, majd Kairót, Damaszkuszt és Bagdadot s e kilenc város után helyezték Vég-Budavárát. A visszavételkor 23 mecset mellett 9 meleg fürdő állott fenn s ma is örömmel mutogatjuk az idegeneknek, hogy a Rudas-fürdő gyönyörű kupoláját az egyik budai pasa építtette. Amit előttünk olyan fürdőző népek, mint a rómaiak és a törökök kihasználtak, azzal a természeti

kinccsel mi soká nem tudtunk mit kezdeni. Míg a parlamenti harcok hangos szavú vitézeinek hírnevétől visszhangzott az ország, addig ma már talán csak szakkörökben tudnak Zsigmondy Vilmos bányamérnökről, aki mint hazafi is megtette a kötelességét, mert 1848 után bilincsekbe verve ült Olmützben, de ezenfelül 1867-ben megfürta a margitszigeti szökőforrást és 1868-tól kezdve 10 éven át elkészítette a Városligetben az artézi-kutat és ezzel gazdagabbá tette azt a természeti kincset, ami a budai hegyek alján már ős időktől rendelkezésünkre állt.

Zsigmondy azután az Istenben nyugvó öreg József főhercegben nagy mecénásra talált, aki a kiváló magyar bányamérnökön kívül igénybe vette annak a kornak legnagyobb magyar építészét, Ybl Miklóst és azzal együtt megalkotta a Margitszigetet, a felső szigetnek fürdőházával, amelyet ma már voltaképpen műemlékké kellene deklarálni. Ezekben a férfiakban, a magyar főhercegben és két munkatársában: a bányamérnökben és az építőművészben volt stílus és tudtak abban az időben merész kezdeményezéssel nagyot alkotni.

Azután megint megakadt a dolog mindaddig, míg az idősebbik Wekerle, kit József nádoron és Széchenyin kívül Budapest méltán nevezhetne conditor urbisnak, újból fel nem ragadta a fürdőváros gondolatát és nem hatott a fővárosra olyan irányban, hogy nyomban építse ki a Gellért-fürdőt és másodsorban vegye tervbe a Rudasfürdő kiképzését.

József főherceg Margitszigete, továbbá a főváros Gellért- és Széchenyi-fürdője a nagy etapok Budapest-fürdőváros kiépítésében, amelyhez most legutóbb a főváros, a Közmunkatanács és a kultuszminisztérium közös munkája, a Nemzeti Úszócsarnok járult.

József Ferenc főherceg, a Margitsziget-alapító unokája ős jogon szintén felkarolta ezt a kérdést és akciója nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egész probléma a világháború utáni pangás és a mostani gazdasági csüggedés idején is napirenden maradt, ő is, mikép nagyatyja, jó építőművészt vett maga mellé munkatársnak, Alpár Ignácot, aki a kiegyezés korának egyik legjobb építész. Ő a Citadella kiképzésével akarta a fürdővárosi gondolat kimunkálásának újabb periódusát kezdeni. Bár a művészeti megoldásnak sok megkapó részlete volt, mégsem tudtam a sorrend kérdésében vele egyetérteni, mert ahhoz, hogy itt fürdőváros létesüljön, elsősorban fürdőkre és ezekkel kapcsolatban szoros értelemben vett fürdőszállodákra van szükség; ne felejtjük ugyanis el, hogy budai hévvizeink közül a Sósfürdő, a Rudas- és a Rácfürdő, a Király- és a Császárfürdő, meg a Római-fürdő vagy egyáltalán nem vagy meg nem felelő módon vannak kiépítve és így először klasszikus hévvizeinkből a szó modern értelmében vett fürdőket kell csinálnunk.

A Gellértfürdő nagyon szép, de talán túlpompás építkezés. Tornyokra és kupolákra efféléknél nincs szükség s kétségtelen, hogy itt az építész diadalmaskodott a balneológus, az orvosi és fürdőügyi szakember felett. Hiába, aki ilyennek előkészítésébe belefog, annak ismernie kell a külföldi hasonló nagy fürdőhelyek legmodernebb és legcélszerűbb létesítményeit. Milyen szerencse volt, hogy a Nemzeti Úszócsarnok építésénél mint szakember rendelkezésünkre állt Hajós Alfréd, aki a szellemi olimpiászon díjat nyert egy eszményi fedett uszoda tervével s így egyszerű eszközökkel olyant tudott nekünk építeni, amely egész Európa érdeklődését felkeltette s csak tegnap kaptam Arlotta olasz követ levelét, amelyben Olaszország számára a margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok terveinek megküldését kéri. Éppen ezekben a dolgokban ez a siker titka, mert korántsem a kiadott összeg nagysága biztosítja, hogy valami értékes alkotás jöjjön létre, hanem az, hogy az egész kérdés alapos ismerete mellett elsőrendű szakember foglalkozzék a tervezéssel és hogy a kivitel gondos és gazdaságos legyen.

Budapest szerencsés sajátos helyzetében kétféle fürdőtípusra van szükség, másra a betegek és másra a szórakozók érdekében. Minden kísérlet, amely ezt a két igényt össze akarja kapcsolni, szükségképpen kudarcot vall, mert a beteg csendet, nyugalmat, gyógyberendezéseket, diétás

kosztot és bizony olcsó árakat is kíván, a szórakozási okból fürdőző ellenben a medencén kívül zenét, táncot és bőséges asztalt óhajt. Olyan ellentétek, mint a tűz és víz! Gondoljunk csak az olyan komoly betegre, aki korán nyugovóra tér, ellenben lent zenélnek s a későbbben hazatérők a folyosón beszélgetnek és szobájuk ajtaját csapkodják. Az effélék át nem gondolásán véreznek el nálunk a dolgok. A fürdőhelyeknek bizonyos fokozatait láthatjuk. Vannak helyek, amelyeket csak nyáron lehet igénybe venni, ezeknél óriásiak a nehézségek, amint azt a Balaton körül vehetjük észre, mert voltaképpen két hónap alatt kellene a befektetések kamatát megkeresni, ami majdnem lehetetlen, mivel túl magas árakhoz vezet. Azután jönnek az olyan szerencsés nagy városok, mint Aachen és Wiesbaden, amelyeknek lakossága meghaladja a 150 ezert, ahol a fürdőzés már a városi élet kellemességeivel egyesül s ezért az egész éven át folytatódó üzem lehetséges. De olyan milliós város, mint amilyen Budapest, alig akad széles e világon, ahol egyfelől megvannak a világváros összes szórakozási lehetőségei, másfelől pedig eszményi fürdőügyi lehetőségek. Éppen a lehetőségeknek ez a kettős iránya teszi szükségessé, hogy mi a betegek és a szórakozók fürdőit gondosan elkülönítsük.

Ezért az Alpár Ignác barátomtól javaslatba hozott citadellai megoldástól eltérő sorrendet javasoltam. Jobb szeretném, ha az akciót inkább egy üdülő- és egy gyógyfürdő létesítésével lehetne megkezdeni.

Persze, itt is nagy akadály az a tervszerűtlenség, ami a multakban Budapest városrendezése terén mutatkozott, úgy hogy a fürdőváros szempontjából döntő jelentőségű budai északi oldalon malmok és téglagyárak rontják a tájképi szépséget és rontják el füstjükkel a különben kitűnő dunai és hegyi levegőt. Sokszor mélyen elszomorít, hogy legjobb külföldi barátaim sem tudják elnyomni azt a megjegyzést, hogy egyáltalában józan és művelt emberek voltak-e azok, akik megengedték, hogy a gyárak északon épüljenek, itt, ahol a szelek iránya észak-déli és nem délen, éppen ott a Csepelsziget felé, ahol most a nagyszerű kikötőt ipari kikötővel kapcsolatban megépítettük. A malomipar Trianon után, sajnos nem tartozik jövedelmező iparágaink közé, így remélem, hogy ezek a budai dunaparti malmok és téglagyárak majd eltűnnek onnét s akkor lehet Budapesten olyan fürdőkultúrát csinálni, amely ritkítja párját a világon.

Akkor majd talán olyanok is, akik ma költséges külföldi fürdőhelyekre járnak, nem az idegenbe viszik a pénzüket, hanem eljönnek nyaralni a budai fürdővárosba és az ehhez csatlakozó budai hegyvidékre. Ilyen módon szabad Budapestre vonni a vidék népét, de nem úgy, hogy a szegénységet az elővárosokba csődítjük, az intelligenciát budapesti vásárlásokra akarjuk édesgetni, amely téren annak idején a zónatarifa a vidéki kereskedelem és kisipar pusztulásához vezetett és nem úgy, hogy adórendszerünkkel és közlekedési politikánkkal az anyagi erőt kiszivattyúzzuk a vidékből, passzívvá tesszük vidéki városaink és megyéink kereskedelmi és fizetési mérlegét és ráadásul még csodálkozunk is rajta, hogy miért vannak gazdasági bajok a vidéken, miért jajgatnak az emberek államsegélyért és miért mutatkozik ott egy bizonyos zsugorodás, aminek okvetlenül gátat kell vetni. Mert azt ne felejtsük el, hogy Budapest közgazdasági és kulturális lámpái nem elég erősek ahhoz, hogy Magyarország egész területét gazdasági és művelődési sugarakkal megvilágítsák és vidéki gócpontok, vidéki erős fényforrások kifejlesztése nélkül különösen a perifériákon nagy lesz a közgazdasági és kulturális éjszaka.

Két tér

Egy kis városesztétikai tanulmány

Megjelent a Pesti Napló
1932 ápr. 3-i számában

Hosszú, hideg tél után olyan szerényekké lettünk, hogy már nem is várunk napsugárra, beérjük kissé lanyhább áprilisi szellő pusztá lengésével s Budapest népe máris siet a mi páratlan Dunapartunkra, hogy egy kis tavaszt szívjon magába. A képviselőházból jövet találkoztam egy ismerőssel, aki résztvett a szegedi társas kiránduláson s még a tiszaparti város és a «Márkus-tér» friss benyomása alatt állott. Sétaközben eljutottunk az Erzsébet-hídhöz, amelynek környéke nagyot változott, mióta lerombolták a régi piarista-háztömböt s egy abba beékelve volt sarokházat. Nyilván azért láttak végre hozzá a bontás munkájához, mert harmincnégy hosszú év után, változatosság kedvéért, további elhatározásig legalább egyelőre az a szándék, hogy ott állítják fel az Erzsébet-szobrot. Szabaddá kellett hát a teret tenni.

Sétatársammal megállapítottuk, hogy a feladat megoldása nem lesz egészen egyszerű. Olyan zűrzavaros volt ott korábban a helyzet, hogy szakértő mérnökembereken kívül csak igen kevesen tudták elképzelni, hogy bontás után milyen lesz ott a térség alaprajza és képe s főleg, hogy miként fognak alakulni a nívóviszonyok. Ma már mindenki láthatja a szomorú valóságot a maga teljességében.

Az Eskü-út és az Erzsébet-híd pesti feljárójának tervezésekor nyilván az volt a szándék, hogy a most munkábavett északi oldalt is majd úgy feltöltik, mint ahogy már régen feltöltötték a déli részt az osztálysorsjáték palotája előtt. Ezért új építkezések alkalmával a nívót úgy adták meg, hogy a házak a tervezett feltöltés végrehajtásáig valósággal kiállnak a földből. Ilyen helyzetben van a galambutcai oldalon Hüttl Dezső műegyetemi professzor alkotása, a piaristák új palotája, meg az a hatemeletes óriási bérház, melyet a Piarista-utca és a Petőfi-tér sarkán pár évvel ezelőtt építettek s mely hegyes orrával úgy emelkedik ki a földből, mint viharban egy nagy óceánjáró gőzhajó a tenger hullámaiból. Tisztán városrendezési szempontból tekintve a dolgot, a teendő igen egyszerűnek látszik - végre kell hajtani a Fővárosi Közmunkák Tanácsánál kétségtelenül meglévő eredeti terveket. Elvégre terveket nem azért készítenek, hogy megvalósítás közben - mikor a munkának már jóval több, mint a fele el van végezve - befejezés előtt elejtsék azokat.

Szerencsétlenségre, a dolognak nemcsak műszaki, hanem pénzügyi oldala is van. Ennek mérlegelése végett lássuk nagyjából az elvégzésre váró munkákat. Fel kellene szedni minden útburkolatot és fel kellene dúlni a Petőfi-teret majdnem a Régi posta-utca vonaláig, aminek természetesen a csatornák, meg a földalatti gáz- és villanyvezetékek is áldozatul esnének. Támfallal teljesen körül kellene venni a régi belvárosi plébánia-templomot s kényelmes lépcsőrendszerrel biztosítani a hívek hozzájárulását az istenházához. Támfalakat kellene továbbá emelni a Ferenc József-rakparton a Duna felé is. Azután fel kellene mindent tölteni az Erzsébet-híd járdájának magasságáig. Akinek egy kis jártassága van földmunkák és köbméterek becslésében, az hozzávetőlegesen kiszámíthatja, hogy délről északnak az Eskü-úttól a Régi posta-utcaig és nyugatról keletre a Ferenc József-rakparttól a Mária Valéria-utcaig, sőt részben a Galamb-utcaig terjedő rész megemelése mibe kerülne. Azután újra meg kellene építeni a csatornarendszert és le kellene fektetni a gáz- és villanyvezetéseket. Az átmenetileg lebontandó Petőfi-szobrot újra fel kellene állítani s felállításra vár természetesen az Erzsébet-

szobor is. Úgy a Petőfi-tér, mint az Erzsébet-szobor körül kialakuló liget parkozásra várna. Szinte látom magam előtt báró Korányi Frigyes és Lamotte tisztelt barátaimat, mikor e munkálatok költségvetését nekik prezentálják. Ha most már e térrendezési költségekhez hozzáadjuk azokat az összegeket, amelyekbe a piaristák épülettömbje és a Piarista-utca déli végén - homlokzatával a templom és a híd felé néző - három bérpalota került: akkor mindez több, mint a kétszeresét teszi annak, amibe a szegedi Szent Márk-tér létrehozása került.

De tegyük fel, hogy valamely emberfölötti szuggesztív erővel bíró férfiúnak, mondjuk egy újabb Szvengálinak sikerülne Korányi báró és Lamotte tanácsnok ellenállását megtörni és végrehajtották az imént körvonalozott összes munkálatokat, melyeknek felsorolásával olvasóimat meg kellett gyötörnöm, ez esetben vajjon minő kép tárulna elénk városesztétikai szempontból? Ajánlom különösen minden jó budapestinek meg szegedi polgártársaimnak, de általában minden magyar embernek, akit útja a fővárosba vezet, - tartson helyszíni szemlét s adjon meg saját maga a választ az imént feltett kérdésre. Aztán - ha kivételesen van egy kis pénzecskéje - látogasson el Szegedre; hiszen most, hogy külföldi kényutakra nem jut idegen valuta, a vándorlási kedvet, az utazási szenvedélyt különben is csak belföldi kóborlással lehet kielégíteni. Kérem azt is, hogy amint az igazi Velencében ciceronét szoktak maguk mellé venni az utasok, fogadjanak el pár percre vezetőnek most engem a két téren.

Pesten a föltöltések végrehajtása után elsőben is ott látnánk a belvárosi plébánia-templomot minden oldalról eltemetve, többméteres gödörben. Igaz, hogy a nagyvárosok nívója mindenütt emelkedik és ennek következtében másutt is látható hasonló helyzet; de ott is csúnya, elhibázott és városrendezési, városművészeti leleményesség hiányára vall. Ám a külföldön különösen óvakodtak attól, hogy hasonló helyzetet exponált helyen teremtsenek, ahol olyan óriási a távlat, a rálátás, mint éppen a pesti Dunaparton. Az ilyen szerencsétlen állapot szinte automatikusan váltja ki a lebontás gondolatát, aminek megvalósítása éppen Pesten végzetes lenne, hiszen a Dunának keleti partján a középkorból más műemlékünk nem is maradt s elhordása esetén azt gondolhatná az idegen turista, hogy mi is olyan előzmény nélküli város vagyunk, mint a gyorsan nagyranőtt amerikai közösségek. De a gót műemlék lebontása maró szatíráként hatna, mert a Kossuth Lajos-utcat azért törték meg az Apponyi-térnél és hajlították el kissé délnek a folytatását képező Eskü-utat, hogy megmentse a templomot. Ha tehát utóbb mégis a bontásra határoznánk magunkat, az út már görbe maradna és mégsem lenne templomunk.

Ha sétánkat az új téren folytatjuk, a keleti oldalon szemünket örömmel legeltetjük a piaristák épületén, amelynek keretében Hüttl tanár az utcaátboltozást mesterien oldotta meg. Mellesleg szólva, hasonló megoldás ellen, melyet Pogány Móric építőművész tervezett Szeged számára, sikerült mesterséges közhangulatot csinálni - a kialakuló gyönyörű szegedi városkép nem kis kárára.

De itt, sajnos, szemlénknek még nincs vége; elérkezünk a tér északi oldalához, ahol három bérház áll, melyek a mostani bontás előtt a Piarista-utca végét alkották s a most elhordott épületektől korábban nem voltak láthatók. Bárcsak ne lennének ma sem! Kezdem azzal a házzal, mely a Petőfi-tér és a Piarista-utca sarkán mered az égnek. Hatemeletes s minthogy közel egyemelet magas rámpán áll, hétemeletesnek mondható. Természetesen nem felhőkarcoló a szó amerikai értelmében. Még nem is afféle «Hochhaus», amivé a németek redukálták az amerikai típust. De éppen elég magas ahhoz, hogy kimondhatatlan zavart okozzon. Elsőben is tönkretette a Petőfi-térre néző görög templomot, amely északról és délről hozzácsatlakozó két szárnyával a kiegyezés korát megelőző Pestnek egyik érdekes és tiszteletre méltó épülete volt. A sarokház most nem is a templommal, - arra büszkén csak lenéz - hanem annak karcsú tornyaival versenyez sikeresen. Így a Duna-sor egységes képe megbomlott s a

korzóról jövet a szemünkbe szökik, hogy a görög épülettömb fölött hatalmas tűzfal ágaskodik. De forduljunk be a térre! A városkép ezen az oldalon meg sokkal nyugtalanabb. A közel hétmeletes sarokház tőszomszédságában szerény háromemeletes ház húzódik meg, melynek főpárkánya veszedelmes versenytársának a derekáig ér csak fel. Azután a Galamb-utca sarkán megint hatalmas bérház következik, amely fölrántja a vonalat, de csak azért, hogy az utca másik oldalán azután egészen leszálljon, le ahhoz az aranyos, egyemeletes rokokó-palotácskához, mely már féligmeddig el van temetve, de még így is a 18. századbeli Pestnek egyik legértékesebb hagyománya. Minthogy a kibontott új tér északkeleten lezáró sarkán fekszik s a házóriások mellett elenyészik, valószínűleg áldozatul fog esni. Nekünk is voltak Szegeden ilyen problémáink, mint itt a gót plébánia-templom és a rokokó-palotácska; de mi nem a csákányhoz nyúltunk, hanem a templomterünkön aszimmetrikusan álló gót csonkatornyot keresztelőkápolnává alakítottuk át s most olyan szép szerényen húzódik ott meg, mint Olaszország nagy székesegyházai mellett egy-egy ősrégi battisterió.

A kibontott téren csak a fentvázolt helyzet lenne elérhető még abban az esetben is, ha az állam és a város meghozná azokat az óriás pénzáldozatokat, amelyekre szükség lenne, ha az Erzsébet-híd pesti északi oldalát is olyan nivóra hoznák, mint aminőn a déli van, vagyis a szükséges feltöltést s az ezzel járó egyéb munkákat elvégeznénk. Ez a mostani pénzügyi helyzetben kizártnak látszik s így nem marad más hátra, mint legalább egyelőre az eredeti szabályozási terv elejtése s valamely kényszermegoldás keresése. Szerencsére e városrendezési operációra - mert a műtétek egész sorára lesz szükség - legjobb szakembereinket kérték fel, akik a szegedi tér kialakításánál munkatársaim voltak. De elvégre csodát ők sem művelhetnek! Beszélnek a hétmeletes sarokház két felső emeletének lehordásáról. Szükség lesz rámpákra is, mert egyes házak a tervezett, de legalább most kivitelre nem kerülő új nivóra épültek s így kiállnak a földből. Különösen nehéz feladat lesz a Kígyó-utcából a piaristák épülettömbjének hatalmas boltívein át az új térre vezető útvonalon mutatkozó nivókülönbszet leküzdése s a dunai oldalon most mutatkozó undok lejtő kiküszöbölése. Az egyes részletkérdéseket külön-külön majd több-kevesebb sikerrel meg lehet oldani. Semmiféle palliatív szerrel sem lesz azonban elleplezhető az a valódi összhelyzet, hogy itt egy óriási méretű városrendezési tervet a munka kétharmadrészének lebonyolítása után elejtettek s hogy az Erzsébet-híd környéke egy városrendezési torzó.

Maga a tér pedig egyike lesz Budapest legcsunyább tereinek, sőt világreklációban is egyik legszerencsétlenebb városszabályozási elgondolás, amely már eddig is óriási költségeket emésztett meg. És e csúnya tér közepén ott ül majd a gyönyörű asszony, a világ egyik legszebb asszonya. Milyen fájdalmas ellentét! De harmadszázaddal halála után végre megkövetelheti magyarjaitól Erzsébet királyné, hogy szobrát Budapesten felállítsák, aki a komor Deák Ferencnek a kiegyezés megkötésében bájos segítőtársa volt. Mert Erzsébet királyné nélkül bajosan ment volna a kiegyezés, 1867 nélkül pedig nem létesülhetett volna a milliós Budapest.

Miközben Szegedről hazatért sétatársammal mindezt megnéztük és megbeszéltük, megint beborult, a Duna felől hideg szél kerekedett, a tavaszi hangulatnak egyszerre vége lett és én - lelkemben mélységes fájdalommal - még egy pillantást vetettem az óriási áldozatok után befejezetlenül maradó pesti térre s gondoltam ott a Tisza partján egy másik szép térre, amelynek zseniális építője, Rerrich Béla nincs többé s melyért kishíja, hogy meg nem köveztek engem.

Róma és Párizs

A legújabb városszabályozások.

Megjelent a Pesti Napló
1932 júl. 24-i számában

Városrendezési és városépítési téren az utóbbi időben két nagy esemény ragadta meg az európai közvélemény érdeklődését. Boncompagni-Ludovisi herceg, Róma kormányzója bemutatta Mussolininek az örök város új szabályozási tervét, amelyet a legkülönbözőbb irányú szakemberekből alakított speciális bizottság gondos munka után összeállított s amely az érvényesített szempontok nagyszerűségénél fogva szinte egyedüláll. Franciaországban pedig közzétették a Párizs környékének rendezéséről szóló törvényt (loi sur l'aménagement de la région parisienne), amely e régió számára különleges szervezetet teremt s elrendeli, hogy egy éven belül ez óriási terület számára el kell készíteni a szabályozási tervet. Még növelte e kettős esemény jelentőségét, hogy nyomon követte a multévi berlini városépítési kiállítást, amelyen a németek a náluk szokásos rendszerességgel beszámoltak arról, hogy a német városok modern kialakítása és tökéletesítése terén a világháború után, századunk 20-as éveiben mit tettek s közben milyen városrendezési és városépítési elvek és szempontok vezették őket. A németek Städtebau-ja és a franciák urbanisme-je ekként valósággal divatba-jött; a fasiszta Itáliának pedig elejétől fogva egyik legkedvesebb gondolata és legfőbb törekvése, egyfelől hogy az antik Rómát, különösen pedig az imperátorok fórumait és más emlékeit feltárják, másfelől, hogy a két és félezeréves babérjain az utolsó másfél század alatt kissé el-szunnyadt tiberisparti metropolisból egy fejlődő nagyhatalomhoz minden vonatkozásban méltó, eleven, világvárosi jelleggel bíró fővárost alakítsanak ki.

Közös vonása mindezeknek a szabályozásoknak az, hogy a városok belsejéből minden irányba kivezető autótutakat igyekeznek nyitni, melyek lehetővé teszik, hogy a lakosságnak legalább egy része az üzleti zónából, a cityből lakását a környék legegészségesebb, kies, erdős, tavas vagy folyómenti részébe helyezze át. Ez a higiénikus és közlekedési szempontból vezetett fejlődés voltaképpen az angoloktól indult ki, akiknél igen régi a szabad természet kultusza. Tudjuk, hogy London és a többi nagyváros jobbmódú népessége kint lakik a környéken s csak dolgainak végzésére napközben jár be. Így kialakult a «zoning» gondolata, mely elkülöníti a hivatali, üzleti és ipari városrészekről a lakó-, a villanegyedeket, ahol nem létesíthetők a levegőt megrontó, a táj szépségét eltorzító telepek. Amit az angolok a faj természetes hajlaimnak engedve a gyakorlatban szinte öntudatlanul megvalósítottak, abból a németek rendszert, tudományt csináltak, sőt azt nagy öntudatossággal továbbfejlesztve, a természetet, különösen pedig a friss levegőt a városokon átvezetett park- vagy éppen erdősáv útján igyekeznek a városok belterületére bevinni. Az ekként kifejlődött városrendezési és városépítési elvek természetesen érvényesülnek az új római és párizsi koncepcióknál is, de mindkét helyen más és más helyi körülmények egészen egyéni szint adnak e munkálatoknak. *Rómában az antik emlékek* további feltárása szükséges, ami a városrendezésnek részben ásatások jellegét adja. Ezenfelül ott van a *tenger közelsége*, aminek jóformán akkor jutottak a tudatára a modern rómaiak, amikor Mussolini a mindössze 22 km-es Róma-Marina di Ostia autótutat, a Via Cristoforo Colombot megépítette s a tyrrhéni tenger partján, az osztiai plázson létrejött a pompás Stabilimento Balneare Roma, a többkilométeres strand-út: a Viale della Marina di Roma, a tömör villa és gyenge gyermekek számára a nagy Ospizio Marino.

Párizsban pedig délnyugaton, nyugaton és északnyugaton ottvannak a királyság régi kastélyai körül létesült nagyszerű parkok a hozzájuk tartozó erdőkkel. Délről észak felé haladva ott van Meudon és Versailles, majd a Szajna festői kanyarulata mellett, az azokat kísérő domb-sorokon St. Cloud, Marly, St. Germain és Maisons-Laffite s most ezeket a XIV. Lajos és a művészettörténelem révén világhírű helyeket az új Grand Paris keretében erősebben akarják hangsúlyozni s azokat nemcsak az idegenforgalom, hanem a párizsi lakosság javára is igyekeznek könnyen hozzáférhetővé és rendszeresen élvezhetővé tenni. Róma kivételével - ahol az ásatások miatt s az egészségtelen házcsoporthoz elköltöztetése céljából a belterületen is dolgozni kell - a legmodernebb elgondolások, már csak a *kisajátítások* *horribilis költségeire* való tekintettel is bent, *magában a városi magban kevesebb munkát terveznek* s mind e városrendezéseknek az a különös jellege, hogy *a súlypontot a környék, a banlieu, a régió hozzáférhetővé tételére és kialakítására helyezik*. Így jártak el különben Amszterdamban is, ahol költségkímélés okából nemcsak a régi várost hagyták érintetlenül, hanem az építészetiileg oly szerencsétlen átmeneti korban létesült városrészeket is s a modern városépítés ezeken kívül éli ki magát.

Még növeli e szabályozások jelentőségét az, hogy a kontinentális Európának két milliós városáról, egymással versengő nagyhatalmak fővárosáról van szó, ahol természetes, hogy olaszok és franciák, mint vezető kulturnemzetek, valami egészen rendkívülit akarnak alkotni.

Róma esetét az is komplikálja, hogy a város fejlődése rendkívül gyorsütemű. Most nem szólva részletesebben arról, hogy Beloch becslése szerint az antik Róma népessége a Krisztus utáni I. és II. században 1 millió lehetett; abból indulunk ki, hogy az egyesített Olaszország 1870-ben a pápaságtól 210.000 lakossal bíró Rómát vett át. A parlamentáris Olaszország alatt ez a szám 1911-ig 508.000-re emelkedett, vagyis a lakosság 40 év alatt több, mint megkétszereződött. De az igazi növekedést a fasizmus hozta meg, amennyiben Róma népessége - amely 1921-ben 623.000 lelket számlált - 1931-ig, tehát egyetlen évtized alatt 999.964-re szökött fel. Ilyen fejlődés mellett nem csoda, hogy az 1909-ben elfogadott piano regolatorét meghaladták az események s mivel az olaszoknak számolniuk kellett azzal, hogy - ha a római népesség szaporodása eddigi ütemét megtartja - akkor néhány évtized múlva elérheti a 2 milliót, azért az 1909-iki helyébe lépett 1931-iki szabályozási terv már tényleg ekkora népesség befogadására alkalmas széles kereteket állít fel.

A modern római városépítők három egymást követő Rómáról beszélnek. Az első a régi Róma 1870-ig, amikor a város a pápaság világi birtokából átment az egyesült Olaszországéba. A második az a Róma, amely 1870 és a fasizmusnak 1922-i hatalomrajutása között eltelt félszázad folyamán létesült. A harmadik Róma pedig az, amelynek naggyátételén Mussolini most fáradozik. Minden kor rendesen az azt közvetlenül megelőzővel szemben szokott első-sorban kritikailag állástfoglalni; ez pedig itt a második Róma építésének ideje, amikor divat volt hosszú, egyenes, szűkebb, egyhangú utcák építése, amelyeknek mentén nagy szabályos bérkaszárnnyák állottak. Ilyen a beépített Esquilinus-domb, a Ludovisi-negyed és az Angyalvár mögött elterülő rétségen, a Prati di Castellón létrejött városrész. Szemére lobbantják a kornak, hogy kíméletlen parcellázásainak áldozatul esett Róma egyik főekessége, a történeti nemzet-ségek több villája, ami alatt nem az épületet értik, mint nálunk - amit ők casinónak hívnak - hanem a körülötte elterülő monumentális parkokat. Így éppen a Ludovisi-negyed is villafel-darabolás folytán jött létre s belőle a háztengerben csak a casino maradt meg árván, egyedül. De azzal is vádolják a második Róma városépítőit, hogy túl az utcákon és a tereken, nem számoltak a magasabb egésszel: a tájékkal. A Prati di Castello-negyed háttéréül például három nagyszerű dísz kínálkozott: a Szent Péter-templom kupolája, az Angyalvár és a Monte Mario s ezt a három közeli grandiózus és erősen római motívumot a házsorok ügyetlen vezetésével elfödtek, ahelyett, hogy az utcákat éppen rájuk vezették, rájuk nyitották volna.

A *harmadik Róma*, a *Roma novissima* megtervezésénél - a legmodernebb városrendezési elveknek megfelelően - természetesen nagy szerepet játszik az Aurélián császár által épített *körfalon kívül eső terület*, szóval itt is a *környék*, ahol a *zoning* gondolata érvényesül. Az *ipari zóna* délnyugaton, a tenger felé, a Tiberis jobbpartján alakul ki. A *lakó zóna* ellenben keleten épül tovább azon az emelkedő területen, amely az albánói hegyek felé vezet. Nagy érdekessége és különlegessége lesz a római szabályozásnak az *archeológiai zóna* di rispetto, amely a város középpontjából, a Capitóliumtól indul ki és kisszögű éket alkotva, kifelé mindinkább szélesedve, felöleli a forumokat, a Palatinust, a Colosseumot s a körfalhoz a Scipiók sírjánál érkezik el, hogy azután a Via Appia mentén, ahol annyi az érdekes síremlék, két kilométer széles sávra alakuljon, amelyen belül konzerválják az egyebütt eltűnő campagnei festői képet, melyet metszetekből jól ismer az egész világ. De emellett vannak lebontásra kiszemelt régiók is, mert amennyire kíméli Mussolini az abszolút értékűt és konzerválni akarja Róma építészeti jellegét, époly kevéssé kegyelmez egészségtelen házcsoporthoz, szigeteknek, csak azért, mert egyébként festőiek.

Míg a második Róma főútvonalai - Haussmann párizsi avenue-it utánozva - *nyílegyenese*k, addig a most létesülő belterületi két nagy útvonal *festőien megtört* s átvágja a kiásott antik Róma romjait, hogy azok - mint holt rész - ne maradjanak kívül az eleven nagyvárosi forgalmon. Mindkettő a Capitóliumtól, I. Viktor Emánuel emléktől indul ki. A *nyugati, a tengeri út* a Capitólium megkerülésével, a tarpéi szikla lábánál elhaladva, kivezet a Tiberis partjára s jórészt ott haladva, Cestius piramisánál éri el a Porta Ostiensét, ahol az új nagy osztiai út kezdődik, mely a beltelki útnak közvetlen folytatása. A *keleti, a dombvidéki út*, a Via dei Colli pedig Constantin bazilikája mögött és a Colosseum mellett elhaladva, a Porta San Giovannihoz és a Porta Maggiorehoz visz, ahonnan délkeletnek és keletnek mennek tovább a környék útjai az új lakónegyedekbe.

Valójában nagyszerű elgondolás, amely *kíméli Róma monumentális multját* és bámulatosan *hozzásimul Róma földrajzi helyzetéhez* a tenger és a dombvidék között.

Míg Róma dinamikus, rohamosan szaporodó, de aránylag kisebb világváros, addig *Párizs* óriási, de újabban lassúbb ütemben fejlődő test. Statisztikailag megfogni elég bajos, mert az a 20 arrondissement, amely a közigazgatási Párizst alkotja, az ott agglomerált népességnek csak egy részét, (1926-ban) 2,871.000 embert ölel fel. Igaz ugyan, hogy Párizs St. Denis-vel és Sceaux-val együtt a département de la Seine-t, a Szajna megyét alkotja, amelynek 1931-ben 4,934.000 volt a népessége, de még ez sem foglalja teljesen magában azt a földrajzi egységet, amit Párizs a valóságban alkot s melynek népességét 7 millióra becsülik. Ezért a Párizs régiójának rendezéséről alkotott új törvény a Szajna megyén kívül kiterjed a Seine et Oise département egészére, Seine et Marne és Oise départementeknek pedig egy részére.

Párizs az előkészületek terén még nincs annyira, mint Róma, mert az új törvény az általa közigazgatásilag most megteremtett *párizsi régió*, mint jogi személy, mint köztestület részére még csak a szervezetet teremtette meg s a szabályozásnak csupán főbb elveit állította fel, de magának az új városrendezési tervnek elkészítését csak elrendeli s így ma inkább tendenciákról, tervezgetésekről és törekvésekről beszélhetünk. Maga az állam a terv elkészítésére 5 millió frankot szán, amiből a modern városfelvételeknél oly nagy jelentőségre szert tett légifelvételek 1 milliót emésztenek föl. Az ilyen rendkívüli felkészültséggel létrejövő regionális terv azután irányadó lesz a területére eső községek szabályozására, meg a parcellázásokra s éppen azért az első feladat a Párizsból kiinduló nagy autóútvonalaknak - Nagy-Párizs e csontszerkezetének - megállapítása, melyekhez természetesen csatlakoznia kell a községek út- és utcahálózatának. Az előzetes tervek szerint 5 ilyen főútvonal lesz, úgymint Meaux-n át Strassburgba s tovább Közép-Európába; Fontainebleau át Nizzának, a Közép-

tengerhez; Chartres-n át Biarritzba és a spanyol határhoz; Poissyn és Nantesen át a La Manche-hoz és Beauvais-n át Liliebe s tovább a belga határhoz.

A zoning elve itt is érvényesül. Figyelemmel arra, hogy a domináló szelek nyugat felől fújnak, az *ipari zóna* északkeletre kerül, hogy ekként a füstöt és kormot a várostól távoldartsák. A *lakó zónát*, mely villa- és kertvárosok beláthatatlan sorából alakul, délnyugaton, nyugaton és északnyugaton képezik ki s ezt a részt már előre elnevezték Paris Résidantielnek. Idevágóan találóan mondja Léandre Vaillat, e kérdések alapos ismerője, hogy amiként annakidején III. Napoleon megajándékozta Párizst a boulognei erdővel, amely - mint városliget - megfelelt a főváros akkori nagyságának és a kocsiközlekedés ütemének; azonképen most a harmadik köztársaság a Versailles-től Marly-n és Saint Germain-en át Maisons-Lafitte-ig terjedő 5700 hektáros park- és erdőterületből létesítsen Nagy-Párizs számára és az autóközlekedés gyorsabb üteméhez szabott még nagyobb városkertet.

Ekként Párizs régiójában, Párizs környékén is óriási munkák megindulása előtt állunk.

A modern városrendezési törekvésekre jellemző, hogy *Nagy-Berlin* megalkotása is közlekedési és park-, kert-, városerdőlétesítési és fenntartási törekvésekből indult ki. Még a világháború előtt, az 1911 július 19-iki Zweckverbandgesetz-cel magából Berlinből, továbbá a szomszédos Charlottenburg, Schöneberg, Rixdorf, Wilmersdorf, Lichtenberg és Spandau városokból, meg Treptow és Nieder-Barnim vidéki kerületekből (Landkreis) megalkották Nagy-Berlint az 1910-iki népszámlálás szerint 3,947.300 lakossal, melynek hatásköre voltaképen csak (az államvasút kivételével) a vasúti közlekedési intézményekhez való viszony szabályozása, meg nagyobb, be nem építhető területek, mint erdők, parkok, játszó-, és sportterek szerzése és fenntartása. A szervezet, éppen kiépíthetlensége és elégtelen hatásköre következtében, nem vált be s a németek azért mindjárt a háború után egy második törvénnyel elhatározó lépést tettek előre és a 7 városból és 2 vidéki kerületből álló lazaszervezetű célközületet egységes községgé fejlesztették tovább. Az 1920 április 27-iki törvény elvette az egyes kommunális önállóságát és egész Berlint 20 közigazgatási kerületre osztotta, amelynek 1931 elején 4,338.823 lakosa volt. Így jött létre két törvénnyel: az 1911-ikivel és az 1920-ikivel egyetlen évtized alatt a közel 4½ millió lakossal bíró Nagy-Berlin, mint egységes város, amelyben az elmúlt évtizedben különösen a szociálpolitika terén, lakótelepek, Siedelungok alapítása útján rengeteg történt.

E mellett a nagyarányú szervezkedés mellett milyen szomorúan hat a mi legújabb fővárosi törvényünk (1930. évi XVIII. t.-c. 3. §-a «Terület»), amely mindössze annyit rendel el, hogy *Budapest* területéhez kell csatolni Csepel község határából az állami kikötő területét és Budakeszi község határából azt az erdőrészt, amely a székesfőváros tulajdona. Budapest 1931-iki statisztikai és közigazgatási évkönyvéből most megtudtuk, hogy a csepeli állami kikötő bekebelezése 755, a budakeszi erdőé pedig 658 lelket hozott. A grand Paris és a Gross-Berlin koncepciójával szemben ezt Kis-Budapest városi politikájának lehetne nevezni s így nem is csoda, hogy a budapesti agglomerációnak 1,420.000 főig történt felduzzadása ellenére is maga Budapest (a környék nélkül) az 1 millió lakost alig tudta összehozni s 1,004.980 népességével a legutolsó lesz a milliós, vagyis a világvárosok sorában.

Pedig a lakosságban megvan a természetes tendencia egy Nagy-Budapest kialakítására. Nálunk azt a szerepet, melyet Rómában az albánói hegyek tájának, Párizsban pedig a nyugati, szajnamenti dombvidéknek szántak, a *budai hegyvidék* kitünően betöltheti és tényleg a világháború után itt villanegyedek és kertvárosok fejlődtek annak ellenére, hogy felsőbb irányítás ilyen értelemben nem volt s hogy a közlekedés nagy kérdései éppen e vidéken vannak a legkevésbé megoldva. A *pesti* oldalon fekvő *elővárosok* s a hozzájuk csatlakozó *községöv* pedig a vidék népét vonta magához. Budapestnek és közvetlen környékének népszaporodása - írja

Kovács Alajos az 1930. évi népszámlálásról adott tájékoztatásában - ezúttal sokkal nagyobb részt foglalt el az általános népnövekedésből, mint régebben. Saját falujokban megélni nem tudó és munkát kereső emberek tömegei túlnyomólag a főváros felé gravitálnak.

Ha Pest megyéből kiválasztjuk azt a 21 várost és községet, amely a budapesti agglomeráció magvát képezi, továbbá a 47 községből és városból álló második övezetet, akkor kiderül, hogy Pest megyének ez a része maga 134.400 főnyi embertömeget vonzott magához a 20-as években. Ezt az összeget hozzáadva a Budapestre tódult 75.300 emberhez, kiszámíthatjuk, hogy Nagy-Budapest és régiója maga 209.700 embert nyelt el a vidék népfölöslegéből. Nagy szám ez a kerekben 210.000 akkor, ha meggondoljuk, hogy az ország népességének egész szaporodása 695.000 volt. Ennyi embernek ilyen rohamos összeözlése az egészségügyi, szociális és kulturális problémák egész sorát szüli meg, amelyek lényegükben nagyvárosi természetűek s csak *a világvárosok körül* szükségképpen kialakuló «környék», *népes régió* sajátos és komplex természetének teljes félreismerése mellett lehet megkövetelni azt, hogy a polgármesterek és előljáróságok, meg a képviselőtestületek ezekkel a feladatokkal megbirkózzanak. És ennek a mind sűrűbben lakott *budapesti régió*nak rendezése céljából szervezési téren átfogó intézkedés mégsem történt. Ha nem volt erőnk Nagy-Berlin mintájára, mint egy-egy községet megalkotni *Nagy-Budapestet*; legalább a francia Szajna département példájára alakítottunk volna egy *Duna-megyét*. Pest környékén az állam által magukra hagyott városok és községek provinciális életet kénytelenek tengetni; *vidéki városaink és népesebb községeink* pedig jórészen *mérnökileg fel sincsenek véve*, ami a szabályozási tervek kidolgozásának előfeltétele. Közben természetesen ment és megy az építkezés sok helyen minden rendszer nélkül, megnehezítve a jövő szabályozást és rendszeres fejlődést. A fölmérés ekként szinte önként kínálkozik szellemi inségmunka gyanánt elhelyezkedés nélkül vergődő fiatal mérnökeink számára.

Ma, amikor pénzügyi helyzetünk beruházó tevékenységet nem enged meg, ilyen *előkészítő és szervező munkával* - ami sok esetben racionalizálást és megtakarítást is jelent - vihetjük előre pangó dolgainkat.

Az Alföld problémái

Megjelent a Pesti Napló
1932 aug. 28-i számában

A huszas évek folyamán egész *alföldi irodalom* fejlődött ki. Nem olyan értelemben, hogy a felföldi és különösen az erdélyi írók példáját követve az alföldi írók is tömörültek és kifejezésre hozták volna az alföldi lelket, azt, ami az általános magyarból specifikusan alföldi. Ezt még csak tervezzük és e cél megvalósítása végett ezután szervezkedünk. A huszas években kifejlődött alföldi irodalom a nagy magyar rónával és problémáival publicisztikai modorban főleg *gazdasági és műszaki* téren foglalkozott.

Nem is csoda! Hiszen a trianoni csonkítás következtében egészen átalakult az ország földrajzi összetétele, fizikális szerkezete. Korábban az Alföld a közepe volt ugyan a történeti Magyarországnak, de ott volt mellette a fővároson és a Dunántúlon kívül a Felvidék, Erdély, a Bánát, a Bácska, Horvát-Szlavonország és Fiume. Így a mainál sokkal nagyobb országban az Alföldnek viszonylagos jelentősége kisebb volt. *Trianon következtében azonban az országrészeknek egymáshoz való aránya rendkívül eltolódott.* Csonka-Magyarország 93.000 km² területéből több, mint 42.000 esik az Alföldre. De Maradék-Magyarországon ez az országrész nemcsak területileg lép előtérbe, hanem népesedésileg is. A 8,684.000 össznépességből 3,860.000 jut az Alföldnek. Röviden, az *Alföld az országnak a legnagyobb és legnépesebb alkotórésze s ennek következtében problémái elsőrendű nemzeti kérdésekké fokozódtak fel*, amelyek valósággal kihívták az érdeklődést. Így az Alföld megnövekedett jelentőségéből belső szükséggel, organikusan következett a vele foglalkozó irodalom kifejlődése.

Ez az irodalmi előkészítés megkönnyíti az *Országos Alföldi Bizottságnak* a működését is, amely arra törekszik, hogy a közvitatkozások során kikristályosodott alföldi követeléseket a gyakorlati megoldás útjaira vezesse. Bárminő hasznos tehát az Alföld ügyére az alföldi irodalom kifejlődése már csak azért is, mert erre az eddig elhanyagolt nagy darab magyar földre ráirányította a közfigyelem fényszóróját; mindamellett *két tévedést* vitt be a köztudatba, amelyeknek elterjedése az Alföld érdekében szükséges munka körül *sok zavart* okozhat.

Az egyik az, mintha a *tanyarendszer* kialakulása valóságos nemzeti szerencsétlenség lenne elannyira, hogy az államhatalomnak a tanyásoknak községekbe való tömörítésére kellene hatnia.

A másik tévedés pedig az, hogy az Alföldön végzett *vízrendezési munkálatok* károsnak bizonyultak, mert az Alföld éghajlatának kedvezőtlen elváltozásához, a szárazság elhatalmasodásához s ezenfelül a szikesek terjedéséhez vezettek.

Nálunk, ahol nagyobb nemzeti akciók és alkotások merész megtámadása úgyszólván olcsó helyeslésre talál, különösen aggodalmas ilyen gondolatok beledobása a köztudatba. A szóbanlévő két esetben annyival is inkább, mert a *tanyarendszer* nagy nemzeti tény, amelynek megváltoztatása fölülmúlja erőinket s így azt, mint adottságot, el kell fogadnunk s vele számolnunk kell. A *Tisza-szabályozás* pedig és a velejárt vízimunkálatok, egyszóval a *Tisza az Alföldnek centrális problémája*, amelynek rendezését Vásárhelyi Pál kiváló utóda, Kvassay Jenő méltán nevezhette «második honfoglalás»-nak. Ha az Alföld bajain segíteni akarunk, akkor nem szabad a vízimunkák hitelét lerontani, azokat a közvélemény szemében diszkreditálni, hanem ellenkezőleg oda kell törekedni, hogy a *vizek rendezését a vizek hasznosítása: csatornázás, belvízi hajózás, öntözés és vízierők fakasztása* kövesse. Jól mondja Kvassay Jenő

utóda, Sajó Elemér, hogy ha a tiszavidéki vízrendezés második honfoglalás volt, akkor a vizek hasznosítása majd *«harmadik honfoglalás»* lesz. Mert igaza van Vargha Kálmánnak, mikor szüntelen hangoztatja, hogy az Alföldön van *televény föld és ragyogó napsugár* elég, de e kettőhöz még egy harmadik tényező is kell: a víz, hogy a nagy magyar rónából igazán Kánaán legyen.

Minthogy a tanyarendszer és a Tisza, kapcsolatban a vízimunkálatokkal, az alföldi problémának két legfontosabb ága, azért ebben a cikkemben a tanyavilággal és egy másik cikkemben a vízimunkálatokkal foglalkozom.*

A XIX. században Magyarországon népesedési téren két tény dominált: a milliós fővárosnak kialakítása és az alföldi tanyavilág kialakulása. Budapestnek világvárossá fejlesztése a magyar belpolitikának öntudatos akciója volt. A tanyavilág ellenben mondhatni a népnek a hatóságokkal való állandó küzdelme mellett fejlődött ki. Kecskeméten hallottam, hogy amikor mindig többen és többen költöztek ki a tanyára, az akkori törvényhatósági bizottság azt határozta, hogy le kell dönteni a kéményeket és be kell törni az ablakokat, hogy a gazda a melegebb évszakban, a mezei munkák idején kint maradhasson ugyan tanyáján, de fűtés nélkül és lyukas ablakkal a telet ott már ne bírja ki. Ha ilyen, valóban drákói rendszabályok ellenére is tömegesen költözött ki a belterületről a széles határba a magyar földműves, akkor nyilvánvaló, hogy itt a magyar népnek természetes hajlamával van dolgunk, hogy a tanyavilág kialakulása történeti multunkból, az alföldi birtokviszonyokból és birtokeloszlásból belső szükségességgel következett. Egy nemzet kebelében ilyen szinte elemi erővel kifejlődő mozgalommal szembeszállni rendkívül veszedelmes. Mert esetleges ilyirányú akció nemcsak biztos kudarccal végződne, de ezenfelül még növekednék a falusi népnek az idegenkedése a hatóságokkal, sőt általában az intelligenciával szemben, ami a nálunk járó külföldieknek is feltűnik és amely idegenkedést mai belpolitikai helyzetünk egyik legfájdalmasabb pontjának kell tartani. Éppen a néppel közvetlenül érintkező hivatalos szerveknek a háború folyamán sokat kellett sorozni, rekvirálni, utóbb maximálni, adót behajtani s más odíózus tennivalókat ellátni, aminek a nép hangulatára természetesen megvolt a káros visszahatása. Mi lenne, ha ezek után a hatóságokat tanyaellenes akcióba vinnék bele?

Akinek csak a legcsekélyebb reálpolitikai érzéke van, annak be kell látni, hogy a tanyások tízezreit lehetetlen lenne arra rábeszélni, hogy hagyják el több ezer pengő értéket képviselő tanyai házukat, istállójukat, fészerüket, óljukat s azután zárt községbe tömörülve ott több ezer pengő költséggel új házat és gazdasági épületeket emeljenek maguknak. Ha pedig ezt állami kényszerrel kényszerítelnék, akkor óriási vagyonpusztításba szorítanák bele a nemzetnek egy jelentékeny részét.

Egyébként is a tanyarendszer nem magyar különlegesség, hanem számos más országban is kifejlődött és nagyjából meg vannak vele elégedve, mert a belsőségnek a gazdaság közepén fekvése rengeteg idő megtakarítását teszi lehetővé.

Mit érhetünk tehát el, ha a tanyást iparkodunk a szétszórt település tagadhatatlan hátrányaira figyelmeztetni, ha ismételtetjük neki, hogy a közelben nincs orvos, gyógyszerár, bába, posta, állatorvos? Csak azt, hogy az olyan embert, aki korábban természetesnek tartotta, vagy éppen örült, hogy tanyáján élhet, - miközben szuggeráljuk neki az e helyzetével összekötött hátrányok tudatát - mesterségesen elégedetlenné tesszük; holott nincs gyakorlati lehetősége annak, hogy e helyzetén változtasson. De tovább megyek és állítom, hogy ha annak a kisgazdának 5-6000 pengője lenne, ahogy, sajnos, nincs, akkor se rombolná le tanyai hajlékát és építene

* Ezt a második cikket gróf Klebelsberg Kunó már nem írhatta meg. A kérdést e kötet következő két cikke azonban bőven tárgyalja.

helyette fölgyűlt pénzén egy ezután kialakítandó faluban házat, hanem igyekeznék meglévő földjéhez még 10-12 holdat hozzávenni. Ez a magyar földműves gondolkozása, és igaza is van!

A budapesti észjárásra jellemző, hogy igen komoly és figyelemreméltó helyről kultuszminis-teri működésemet azért támadták meg, mert tanyai népiskolákat építtettem s hogy ezáltal tűrhetővé, tarthatóvá tettem a szétszórtan lakást a tanyákon; holott iskolák hiánya a tanyás szülőt arra kényszeríthette volna, hogy falvakba tömörüljön. Ezzel szemben a száraz valóság az, hogy népiskolák hiányában is azért tanyáján maradt volna a nép, de még egy nemzedéken át megmaradt volna az Alföldön az analfabétáknak az a magas száma, ami majdnem kirekesztett bennünket a komolyanvett kultúrnemzetek sorából s alföldi népünk gazdasági boldogulását is annyira megnehezíti.

A tanyavilág likvidálásának eszközeként azután olyan irányú *városi és községi politikát* ajánlottak, hogy alföldi nagy faluvárosainkról hántsák le, kanyarítsák le határuknak nagyobbik részét; fejtsék le tanyaövéket és az így nyert területrészekből új községeket alkossanak. Szerencsétlen gondolat, mert éppen amikor egyik legégetőbb feladatunk hatósági rendszerünk egyszerűsítése és a hivatalok számának csökkentése, ugyanakkor új községi hivatalok egész sorát teremtenénk, amelyeknek költsége további községi póttadóval sújtaná a közterhek alatt görnyedő népet. Ennek az eszmének már pusztá megpendítése is károsnak bizonyult, mert az alföldi városok és nagyobb községek attól tartva, hogy határuk külső részeit tőlük elszakítják, vonakodtak ezeken az elveszettnek hitt területeken befektetéseket tenni, utakat építeni. A terület-elszakítások révén különben is csak úgynevezett «eszményi község», valami tisztán jogi lény keletkezne igazi falusi mag nélkül és sűrűbben lakott belterület kialakulását csak a jövőtől lehetne várni. Ilyen azonban kikristályosodhat az eddigi keretek megbolygatása nélkül a tanyai központok körül is, különösen akkor, ha törvénnyel biztosítjuk, hogy ott állandóan, folytatólagosan olcsó házhelyeket adjanak ki.

Nem azzal kell tehát alföldi faluvárosainkat fenyegetni, hogy határukat feldarabolják, hanem ellenkezőleg, - ott, ahol a városias belterületnek egyoldalú előnybenrészesítése mutatkozik - esetleg a városi és a községi törvény kiegészítésével rá kell azokat szorítani, hogy a külterületet a szükséges tanyai központokkal és úthálózattal lássák el. Mert ez esetben az a város vagy régi népes község fejlettebb adminisztrációjával és közintézményeivel polgárainak mégis többet nyújthat, mint egy alakuló és sokáig csak jogi életet élő kis új «eszményi község».

Szeged tanyai központjain van pap, gazdasági szaktanító, orvos, gyógyszerész, bába és hatósági kirendelt, van odavezető tanyai kisvasút. Ennek és hasonló kezdeményezéseknek figyelembevételével kötelezni kellene minden alföldi várost és nagyobb községet, hogy ne csak belterületére, hanem *egész tanyavilágára készítsen szabályozási tervet*, amely szerint a városból sugarasan *kövesutak* vezessenek a kiépített vagy kiépítendő *tanyai központokhoz*, amelyeken a *motoros kerékpár* segítségével könnyű postásnak, állatorvosnak és más, a központból kirajzó szervnek a közlekedése. Általában az utak javulása esetén a *motoros kerékpárra* a tanyavilágban óriási szerep vár s éppen ezért speciális tanulmányokat és kísérleteket kellene tenni e modern közlekedési eszköznek a tanyaügy érdekében leendő hasznosítása terén. Ha ezenfelül még a tanyai központokat ellátjuk *telefonnal* és azok *népházat* is kapnak rádióval, gramofónnal, mozival és népkönyvtárral, akkor részesévé tesszük a tanyavilág lakóit is a «civilizáció ama vívmányainak», amelyeknél sokkal többet a kisebb falu sem nyújthat.

A tanyaprobléma jelentékeny részben közlekedési, szorosabban közúti kérdés és az iménti gondolatsorok megint odavezettek bennünket korunk legnagyobb közlekedési politikai jelenségéhez, ami abban áll, hogy amint a XIX. század első felében a vasút legyőzte a közutat, úgy száz évvel később az út revánzst vesz és visszavívja a maga jussát a sínnel szemben. Az

országokon át nagy autóutak létesülnek; a vidéki gócpontokból kifelé a határba pedig községi utak, amelyeken motoros kerékpár és állati fogat vegyesen közlekednek. A Németbirodalomban most megindított szükségmunkák sorában előtérben állnak az útépitések, az e célra szánt 342 millió márkából 100 milliót, vagyis majdnem egyharmadot juttatnak az útügynek. Ehhez hasonlóan a mi kisméretű inségmunkáinkból is jutnia kell útépitések számára; mert a tanya-kérdésnek megoldása korántsem az, hogy a népet falvakba tereljük össze, hanem hogy *a belterületről sugarasan jó közutakat vezessünk a tanyai központokba s onnan más, egyszerűbb úterek ágazzanak szét a tanyák között*. Ez az, amit a tanyai nép szinte ösztönösen óhajt, amely kívánságot a magyar mérnöknek és a magyar közigazgatónak valóra kell váltania; mert egyébként nép és hatóság két külön malomban őröl, aminek mindig gyászos a következménye.

A szolnoki Tisza-konferencia

Megjelent a Pesti Napló
1931 febr. 8-i számában

Szolnokon, az életerős tiszaparti városban, ott, ahol a Tisza középső szakasza végződik és alsó szakasza kezdődik, az Alföld gazdasági körei nagyfontosságú konferenciára gyűlnek össze, amelynek napirendjén olyan fontos kérdések állanak, mint a tiszai hajóút és az alföldi terményértékesítés, meg hogy mit jelentene a Duna-Tisza-csatorna a tiszavidéki kereskedelemnek, továbbá Szolnok és a Tiszavidék szerepe a romániai tranzitó forgalomban, végül a Tiszavidék és a márkázási zárt területek. Ezen a közgazdasági tiszai konferencián magam is megjelenek, természetesen nem mint kultuszminiszter, hanem mint szegedi képviselő, amely nagy tiszai metropolis méltán elvárhatja tőlem, hogy a Tiszavidék gazdasági szükségleteiről a legilletékesebb szakemberek nyilatkozatai alapján szerezzek tudomást.

Abban a beszédemben, amellyel Stockholmban igyekeztem a svéd közönség érdeklődését a magyar kérdés iránt felkelteni, a magyarságot tragikus nemzetnek neveztem, amely állítást azzal lehet leginkább alátámasztani, hogy hatalmas erőfeszítéseinkbe verejték mellett mindig vér és könny is vegyült.

Kétségtelen, hogy egyik legsúlyosabb magyar ügy a Tisza-probléma. Hiszen hol lennénk ma, amikor a Felvidéket, Erdélyt, a Bánátot és Bácska legnagyobb részét, meg Horvátországot a tenger mellékel együtt elvesztettük, ha nem szabályoztuk volna a Tiszát, ha a Tiszavidék ma is az a pocsolya és mocsárvilág lenne, mint volt a múlt század közepéig. És mégis - minő jellemző ez a magyar tragikumra nézve - a Tisza-szabályozás két nagy áldozatot követelt: megölte azt a zseniális magyar mérnököt, akinek lelkében a műszaki terv kiérlelődött, Vásárhelyi Pált és elpusztította az ország második városát, Szegedet.

A Tisza-szabályozás komolyan akkor indult meg, amikor 1845-ben Széchenyit kinevezték a helytartótanács közlekedési osztályának főnökévé. Ő műszaki munkatársul maga mellé vette Vásárhelyi Pál mérnököt, akivel 1846-ban Tiszadob mellett az urkomi magaslaton hozzá is kezdett az óriási műhöz. Jellemzően magyar módra mind jobban szaporodott azoknak a száma, akik kétségbe vonták Vásárhelyi elgondolásának helyességét és ennek a nyomásnak hatása alatt idehívták Pietro Paleocapát, a lombard-velencei osztrák vízépítési főigazgatót, akinek felfogása Vásárhelyiétől gyökeresen eltért. 1847 márciusában azután a Tiszavölgyi Társulat ülésén megtörtént a tragikus összeütközés, formailag az idegen Paleocapa győzött és Vásárhelyit holtan vitték ki a tanácsteremből, az izgalom és a keserűség megölte.

Az ezután következő harminc év alatt serényen folyt a munka, de nem mindenben átgondoltan, elannyira, hogy lent az alsó szakaszon, Szegednél már 1877-ben és 1878-ban is veszedelmesen duzzadt a víz, amire vétkes könnyelműséggel nem figyeltek fel eléggé s így 1879-ben Szegedet is majdnem az a sors érte, mint Vásárhelyit és csak népe bámulatos város-szeretetének volt köszönhető, hogy nem széledt el, hanem Pultz altábornagy és Tisza Lajos hatalmas egyénisége körül tömörülve új, szebb várost alkotott.

Vásárhelyi és Szeged katasztrófáján kívül igen nagy áldozatokat követelt a Tisza-szabályozás még pénzben is, elsősorban az érdekeltségektől, az ártérbe eső birtokosoktól. És amikor ennyi áldozat után végre elkészült és konszolidálódott a szabályozás műve, - s ez megint oly jellemző a magyar tragikumra nézve - elvesztettük a Tisza alsó folyását, úgyhogy a Tiszán hajóval a magyar Dunába csak jugoszláv terület érintésével lehet átjutni, ami a tiszai hajózást

a legnagyobb fokban bénítja. Csak természetes tehát, hogy a tiszai érdekeltség magyar földön keresi a csatlakozást a Duna és a Tisza között és így nem véletlenszerű az, hogy a szolnoki Tisza-konferencia programjában benne van a Duna-Tisza-csatorna kiépítésének ügye is.

A tiszai probléma hidrotechnikai szempontból három részre oszlik: az első maga a szabályozás volt, ami kanyargó ágak átvágásából és a folyónak töltések közé foglalásából állott. Ez már befejezést nyert. A másik rész a belvízlevezetés, amely téren a legújabb időkben is igen sok történt. De mindez csak vízelvezetés, ami mind szárazabbá váló éghajlatunk mellett komoly bajoknak lehet a forrása akkor, ha nagy eltökéltséggel és szakértelemmel nem látunk hozzá a feladat harmadik és utolsó részének megoldásához, a Tiszavidék öntözésének a megszervezéséhez. E részben ma megint olyan helyzetben vagyunk, mint 1845-ben, amikor Széchenyi a feladat első részének, a Tisza-szabályozásnak keresztülviteléhez hozzáfogott; akkor is hatalmas nehézségek és kiadások előtt állottak, amelyek a kortársak jelentékeny részének szemében szinte leküzdhetetlennek látszottak, akárcsak mi ma, amikor a tiszai kérdés utolsó fejezetének megoldásához, az öntözés problémájához kell hozzányúlnunk. Szerencsére a kérdés felkeltette Bethlen István grófnak az érdeklődését, akiben megvan az a szívós energia, mint ami annak idején a Tisza-szabályozás vezetőit éltette és képessé tette őket az akkor mutatkozott legnagyobb műszaki és pénzügyi nehézségek leküzdésére.

A Tisza-szabályozással legszorosabban összefügg a tiszai hajózás kérdése, ahol előbb-utóbb bajt fog okozni az, hogy a világháború végével kotróinkat elvesztettük, azokat tőlünk elvették s úgy tudom még ma sincsenek pótolva. De egyébként is a belvizek tökéletes levezetése és különösen az öntözés még rengeteg munkát igényel s így a magyar vízi és kultúrmérnök s a magyar kubikus okszerű beruházási politika mellett még nem vált felesleges emberré ebben az országban. És nem tagadom, hogy mindannyiszor mélységes szomorúság és hazafias fájdalom járta át lelkemet, amikor a foglalkozás nélküli kubikusok kivándorlásának előmozdítását emlegették éppen Magyarországon, amely részben még ma is mocsarak és pocsolyák országa s ahol földünk jövedelmezőségének fokozása céljából oly fontos a vízimunka, amelynek túlnyomó része éppen földmunka.

Ha beruházásainkból kijut az a rész a Tiszavidéknek, amire joggal igényt tarthat, akkor majd nem lesz passzív az Alföldnek fizetési és kereskedelmi mérlege. A közgazdák csodálatos módon csak az egyes államok fizetési és kereskedelmi mérlegéről beszélnek, ami nyilván abban leli magyarázatát, hogy az államokat szegélyezi vámhatár, amelynek átlépését könnyű ellenőrizni és így statisztikai pontossággal csak az országok külkereskedelmi forgalma mutatható ki. Ennek a technikai nehézségnek nem szabad azonban akadályul szolgálni, hogy ne foglalkozzunk az egyes országrészek pénzügyi és kereskedelmi mérlegével, mert nekem mély meggyőződés az, hogy az Alföld gazdasági bajainak nem csekély részben abban van a magyarázata, hogy nemcsak népesedésünket, de gazdasági életünket is túlságosan központosítottuk és ennek következtében népesedési és gazdasági téren vér- és pénzszegénységet idéztünk elő a vidéken és most ráadásul még csodálkozunk is azon, hogy komoly bajok mutatkoznak.

És éppen ebben látom a szolnoki Tisza-konferenciának nagy jelentőségét. A vidék öntudatra kel és nem engedi át többé egyoldalúan a pesti miniszteriális büroknak azt, hogy ott lássák meg, ott eszeljék ki, mire van a Tisza-mentén szükség. Szegedi képviselői mivoltom rávezetett arra, hogy az utóbbi időkben mind gyakrabban érintkezzem olyan szakemberekkel és érdekeltekkel, akik az alföldi ügyekkel foglalkoznak. E közben nagy örömmel vettem észre, hogy megvan már a probléma-meglátás; az emberek alföldi szívvel és szemmel nézik a Tiszavidék sajátos kérdéseit és meg is látják a főproblémákat s azok jelentőségét. S ez már fél

siker, mert ahol éppen maguknak az érdekelteknek körében saját problémameglátás nincs, ott nem sok jót lehet várni.

Sokat várok az alföldi városok megmozdulásától is, amelyek képviselőiktől mind parancsolóbban követelik az alföldi városok, a környék, végelemzésben az egyetemes alföldi problémák öntudatos felkarolását és ennek kapcsán állásfoglalást minden olyan politikai iránnyal szemben, amely az állami beruházásoknál és általában az állami tevékenységben egyoldalú előnyben részesítené a fővárosban centralizált gazdasági tényezőket.

Ma már a gyakorlati emberek is egészen tisztán látják, hogy megszűnt az ellentét az elmélet és gyakorlat között. Ma már mindenki tudja, hogy az elméleti munka a nagy alapvetés, amelyen a gyakorlati megoldásokat fájdalmas csalódások kockázata nélkül meg lehet kísérelni. A múlt év őszén abban a beszédemben, amellyel az újonnan épült természettudományi intézeteket átadtam a szegedi egyetemnek, kiemelttem, hogy az egyetemi szemináriumok, laboratóriumok és klinikák munkateréül, a doktori értekezések és a magántanári dolgozatok tárgyául ne keressünk mi mindig az egyetemes tudományosság köréből vett olyan problémákat, amelyeknek megoldására a nálunk jobban felszerelt és jobban differenciált nyugati egyetemek a sikerre való nagyobb kilátással vállalkozhatnak és maradjunk saját magyar problémáinknál. Úgy a szegedi, mint a debreceni egyetem, ez a két tiszai egyetem meg is alakította már Alföld-kutató bizottságát, amelyhez most mint egyetlen technikai főiskolánk, a műegyetem is csatlakozott és így hatalmas szervezetet építünk az Alföld tudományos problémáinak tervszerű átkutatására és meg vagyok róla győződve, hogy ez az a becsületes magyar módszer, amellyel tiszai egyetemeink biztosíthatják maguknak a Tiszavidék népének szeretetét és áldozatkészségét.

Ezt a tudományos szervezkedést szépen egészíti ki gyakorlati téren a mai Tisza-konferencia. Köszönet érte a gazdasági érdekeltségeknek, de köszönet az OMKE-nak is, amely létrejöttén sikerrel fáradozott. Ha a konferencián komolyan dolgozunk és ez nem marad egyszerű kezdeményezés, a Tiszavidék gazdasági szervezkedésének csak mintegy bevezetése, akkor magyar tudás karöltve a magyar gazdasággal meg is oldhatja az Alföld problémáit, mert eggyel tisztában kell lennünk s ez az, hogyha a munkát magunk elvégezni nem fogjuk, azt helyettünk és értünk mások kezdeményezni és kifejtetni nem fogják.

Legyen a Tisza-konferencia kezdet, kezdete annak, hogy az Alföld gazdasági, szociális és kulturális téren öntudatosan és tervszerűen fellép a maga érdekében, ami ma, amikor az Alföld az egész országnak a legfontosabb vidéke, egyúttal magyar nemzeti érdek is.

A Duna-Tisza-csatorna a világforgalom távlatában

Megjelent a Pesti Napló
1932 aug. 14-i számában

Legújabbán egy hír járta be a sajtót, amely a Panama-csatorna kiépítése után a világnak talán legnagyobb forgalompolitikai tervét röpítette szét az egész földgömbön. Megtudtuk, hogy amerikaiak és britek közösen a hajózás előmozdítása céljából óriási csatornaműnek alkotásával foglalkoznak, amely bár tőlünk messze esik - mégis bennünket a legközelebből érdekel, mert megvalósítása esetén méginkább erősödnek az *amerikai búza versenye*. Kanada ugyanis nem éri be azzal, hogy *Manitoba* államon keresztül megépítette az 1100 kilométer hosszú *Hudson-vasutat*, amely a Winnipeg-Prince Albert-vasútvonalból kiágazva, a Hudson-öböl Churchill-kikötőjéhez vezet, ahonnan már minden fennakadás nélkül tengeri hajón visz tovább az út az európai kikötőkbe. Éppen ellenkezőleg - *nyersterményei számára egy második kitörési kaput keresve* - Herridge, Kanadának washingtoni követe és Hoover elnök most július 18-án aláírták a *Szent Lőrinc-szerződést*, amely szerint Kanada és az Amerikai Egyesült Államok 265 millió dollár költséggel 27 láb mélyjáratú hajók számára használhatóvá teszik a *Szent Lőrinc-folyót és a Közép-Nyugat nagy tavait összekötő víziutakat* s így tengeri hajók behatolhatnak 2000 mérföld mélyen az amerikai kontinens belsejébe, - *éppen oda, ahol a tiszavidéki búza nagy vetélytársa: a Manitoba-búza terem*. Csak az előzetes mérések és kalkulációk több millióba kerültek, amelyek során kiszámították, hogy a gabonának bushel-je (35.257 liter) 6.4-9.6 centtel olcsóbban jut majd Liverpoolba, mint eddig.

Csatornázáskor többnyire vízierőket is lehet fakasztani s a mérnökök azt is kiszámították, hogy a Szent Lőrinc-folyó fehér szene: a víz 5 millió lóerő villamosáram fejlesztésére lesz képes. Ezenfelül a csatornázással kapcsolatos földmunkák kivitele tömérdek munkanélkülinek adna foglalkozást és keresetet.

Hoover elnök és Mr. Bennett kanadai miniszterelnök éppen azért remélik, hogy az Egyesült-Államok szenátusában, illetve a kanadai parlamentben a szerződést jóvá tudják hagyatni, amely esetben Kanada és az Unió két óriási úton: a Hudson-vasúton, öblön és szoroson át; továbbá a nagy tavakon és a Szent Lőrinc-folyón át onthatja a gabonát és a fát az európai piacokra. Egyelőre a liverpooli kikötőről beszélnek, de semmi kétség sincs, hogy a hajók majd a Rajnába is befutnak; különösen, ha a németek nagy tervüket: a *rajna-majna-dunai nagy-hajózási utat (Rhein-Main-Donau-Grossschiffartsweg)* befejezik, amelynek kiviteléhez két oldalról is: a Rajna felől, meg a Duna felől hozzáláttak.

Annak ellenére, hogy a bajor csatornaegyesület a legnagyobb nyilvánosság előtt óriási agitációt fejtett ki, nálunk érthetetlen módon alig kísérték figyelemmel ennek a rajna-majna-dunai víziútnak az ügyét, amely a belvizi hajózás számára akarja az Északi tengert a Fekete-tengerrel összekötni. A Majna Mainztól, ahol a Rajnába ömlik, Aschaffenburgig már csatornázva van, onnan pedig *Bambergig* kanalizálni fogják. Innen indulna ki - az 1836-45 között épült és teljesen elavult Ludwigs-Kanal pótlására - a 160 km hosszú új *Majna-Duna-csatorna* és 24 zsilippel, 51 m emelkedés leküzdésével, Nürnberg érintése után a Duna melletti *Kelheimhez* vezetne. Ettől a valamivel Regensburg felett fekvő helységtől már a Dunát építik ki. Regensburg a dunai hajózás régi végpontja; forgalmának teljes kifejlődését azonban zavarták a Kachlet-zuhatagok, melyek abban a sziklás völgyben vannak, ahol a folyam a Cseh-erdő (Böhmerwald) végső nyúlványait áttöri. A Kachlet-zuhatagokat kerek 50 millió márka költséggel úgy tüntették el, hogy a Dunát Passaunál 8 méterrel felduzzasztották. A hajózás

céljait 2 kettős kamarazsilip szolgálja s ezenfelül a Kachtel-Grosskraftwerk 6 hatalmas turbinája 250 millió kilowattóra áramot fejleszt. Így kíséri a villamos energiatermelés a csatornázást a Szent Lőrinc-folyón és a Dunán egyaránt.

Hogy a Rajna-Duna-Majna-nagyhajózási út kiépítése milyen méretű vállalkozás, főleg abból látható, hogy költségeire 2 milliárd márkát irányoztak elő.

A víziút túlnyomóan Bajorországon át vezetne, melynek *kontinentális* fekvéséből származó hátrányok elhárítása több mint száz év óta foglalkoztatja a bajor közlekedési politikát. Már I. Lajos is azért építtette a mult század első felében a Ludwig-Kanalt, hogy a Dunát a Majnán át a Rajnával s érven a Fekete-tengert Bajorországon át az Északi-tengerrel összekösse. A baj az volt, hogy a mű a feladat nagyságához kicsinek bizonyult. Éppen azért most nagyobb csatornát akarnak építeni. III. Lajos, az utolsó bajor király is előszeretettel karolta fel a nagy hajózási út terveit s el lehet mondani, hogy a csatorna valóságos nemzeti ügye a bajoroknak. Ehhez képest Regensburg és Passau viziforgalma a békebelinek több mint kétszeresére szökött fel és a Bajor Lloyd hajóinak tonnatartalma néhány év alatt 16.000 tonnáról 100.000 tonnára emelkedett.

Ha az Unió és Kanada búzatermő vidékeitől, Manitoba államtól, a Felső-tótól a Közép-Nyugat többi nagy taván és tovább a Szent Lőrinc-folyón kiépítik tengeri hajók számára az utat s azok Európába érve, majd befutnak a Rajna torkolatába; továbbá ha a németek - elkészülvén a Rajna-Majna-Duna nagy hajózási úttal - nagy uszályaikat a Rajnából fölvontatják Nürnbergbe, Regensburgba, Passaubá, Linzbe, Bécsbe, szóval azokra a területekre, amelyek a tiszavidéki búzának utolsó megmaradt piacai: mi viszont víziúthálózatunkat akkorra nem egészítenénk ki, hanem továbbra is a menekült alkalmazottak illetményeivel és nyugdíjával agyonterhelt vasutainkon, vagyis drága tarifák mellett igyekeznénk nyersterményeinket oda kivinni: akkor megkezdődne az alföldi mezőgazdaság haláltusa. A tiszai búza a magyar nemzet egyik büszkesége, bukása nemzeti katasztrófa. Ebbe a világforgalmi perspektívába állítva egészen más képet mutat a *Duna-Tisza-csatorna problémája*, amely nem Csongrádnál vagy Szolnokon kezdődik és nem a soroksári Dunaágban végződik, mint azt mondani szokták. Ez a csatorna - ha a Köröst a meglévő bökényi zsilipen kívül még 3 vízlépcső létesítésével szintén hajózhatóvá tesszük - már a magyar Kánaánból: Békés megyéből, Gyuláról, Csabáról indul s átszelvén az Alföld kellős közepét, nem ér véget Budapesten sem, hanem vezet tovább-tovább Pozsonyon, Bécsen, Linzen, Passaun, Regensburgon, Nürnbergben, Bambergben, Würzburgon és Frankfurton át ki a Rajnába s még tovább is. Valósággal szimbolikus, hogy ennek a fantasztikus méretű víziútnak a két végén fekszik egyfelől Manitoba s a többi búzatermő amerikai állam, másfelől Békés, Csanád, Csongrád és Szolnok megye, szóval az a két táj, ahol a két vetélytárs: a *manitoba-* és a *tiszavidéki búza* terem. A budapest-szegedi közút korántsem tisztán magyar útvonal, hanem kiegészítő része a london-konstantinápoly-aleppó-kalkutta-vagy fokvárosi autóútnak. Ugyanígy a Duna-Tisza-csatorna sem lenne külön víziút, hanem a közlekedési világpolitikának egy másik nagy útja, amely az amerikai Közép-Nyugat nagy tavaitól a Szent Lőrinc-folyón, az Atlanti-óceánon, a Rajnán, Majnán, Dunán és Tiszán át vinne a Fekete-tengerig.

Minden értékes nép szentnek tartja a haza földjét és szent az a munka is, amely magát az ország területét, földrajzi szerkezetét gyökeresen átalakítja. A Duna-Tisza-csatorna kiásása mélyen vágna bele a haza földjébe és pedig legmagyarabb részébe: az Alföldbe. Ez a tragikus darab föld viszontagságos történetének során kimondhatatlanul szenvedett. Életéből 200 évet elrabolt a félhold, miközben elnéptelenedett. S mert ízig-vérig magyar volt, nem tudott ellentállni a 48-as eszme varázsának és nem tudott megbarátkozni a 67-es kiegyezés realpolitikai szükségességével. Így aztán az 1867-től 1914-ig eltelt bőségesebb időkben sem tudta megkapni azt, ami megillette volna s helyette más országrészekre hullott a bőségszaru tartalma. A

délszláv Bácska még a XIX. század legelején megkapta a maga Duna-Tisza-csatornáját, a Ferenc-csatornát, amelyet azután Trianon a nemzetiségi elv nevében tőlünk elvett. De az Alföld színmagyar része - nem, az nem tudott csatornához jutni. Ettől a mőtől, szomorú elvakultsággal, sajnáltuk azt a pénzt, amelyet azután nemzetiségi vidékek rosszul jövedelmező vicinális vasútjai kaptak meg. De Trianon előtt, mikor még megvolt Fiúme és szabad volt az adriai tengerhez vezető út és mikor még magyar volt a Tisza és a Duna, meg a Dráva és a Duna összefolyása: mikor hazánk tökéletes földrajzi egységének egyik megnyilatkozásaként még fennállott a csodálatosan egységes magyar vízrendszer; akkor talán szabad volt felszadokon át azon elmélkedni, hogy Csongrádnál vagy Szolnoknál legyen-e a tiszai torkolat s hogy magas- vagy mélyvezetésű legyen-e a csatorna. De Trianon után, mikor a Tisza és mellékfolyói el vannak vágva a Dunától s ez a 900 kilométer hosszú víziúthálózat szinte parlagon hever, ma a csatornakérdés hatványozott jelentőséget nyert. Igaza volt Csongrád vármegye alispánjának, Csergő Károlynak, mikor «Az Alföld problémái» című szép könyvének főtengegyébe a csatornakérdést állította.

Persze az olyan országban, ahol a közalkalmazottak fizetését és nyugdíját le kellett szállítani s ahol a pénzügyminisztérium az államháztartás továbbvitelének biztosításáért hónapról hónapra nehéz küzdelmet kénytelen folytatni, ott rendkívül óvatosságnak kell lenni. De a munkanélküliség terjedésével mindig több embert kellene ingyenlevesen tartani és dolgos népünket szisztematikusan elszoktatnánk a munkától, amittől való indokolt visszarettenés automatikusan ki fogja váltani *az olyan közmunkák utáni vágyat, amelyeknek haszna nem csekélyebb számú nagyobb vállalkozó zsebébe vándorol, hanem a munkástömegek kezébe jut.* A németek számításai szerint pedig a víziutak építési költségének 75%-a esik munkabérre, nálunk pedig még több is. Abban a remek Emlékiratban, melyet a magyar vizimérnöki kar kiváló vezetője, Sajó Elemér vizeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában tavaly közrebocsátott, meggyőzően mutatja ki, hogy a csekély esésű Tisza és Körös csatornázása és az Alföld síkján való csatornaépítés *igen olcsó* s hogy általában nálunk olcsóbb a kubikosmunka is, mint más országokban.

Ehhez képest, míg az új amerikai csatorna költsége *65 millió dollárra*, a Rajna-Majna-Duna nagy hajózási úté pedig *2 milliárd márkára* van előirányozva, addig a háborúelőtti számítások szerint a Duna-Tisza-csatorna csongrádi torkolattal *46½ millióba*, szolnoki torkolattal pedig nem egészen *44 millióba* kerülne s bár a háborúutáni időben e költségek némileg emelkedni fognak, mégis, mivel a csatorna *6-8 év alatt épülne ki és így a költségek megoszolnának*, nem állanánk elviselhetetlen terhek előtt, különösen, ha meggondoljuk, hogy erre az időre *a kubikoskérdés, sőt az alföldi munkanélküliség* kérdésének jelentékeny része meg lenne oldva. Örvendetes, hogy a földművelésügyi miniszter legutóbbi beszédében már jelezte a munkátlan-ságnak földmunkák végeztetése útján való leküzdését. Természetes, hogy egyelőre csak az idei áradás által megrongált védtöltéseknek kijavításáról van szó. De a jég a vizimunkálatok újbóli megindítása terén is meg van törve.

Annakidején a Duna-Tisza-csatorna megépülését a kereskedelemügyi és a földművelésügyi minisztérium szakembereinek ellentétén kívül főleg *a vasút ellenzése* hiúsította meg, amely Baross Gábor és a Dunagőzhajózási Társaság nagy mérközése óta állandóan küzdött *a hajózással*. A vasút a többi közlekedési eszközzel szemben most sem éppen barátságos. Így sajnálatos korlátozás, hogy *a teherautóvállalatoknak* 30 km-nél nagyobb távolságra az üzletszerű fuvarozást nem engedik meg. Mégis, mivel *vasút és belvízi hajózás* nálunk most szorosabb viszonyba jut, remélhető, hogy *a közlekedési eszközök munkamegosztása és együttműködése* hazánkban biztosítható lesz, hogy *a magyar hajó, mozdony és gépkocsi összefogva szolgálja a haza ügyét.*

Az Alföldi Bizottság

A Délmagyarország 1932
jún. 19-i számában megjelent cikk

Mit akar az Alföldi Bizottság, mely ideiglenes megalakulása után sorra járja az alföldi megyéket és városokat és Szolnok és Békéscsaba után ma tartja *harmadik vándorgyűlését Szegeden*? A választ egyetlen mondatban sűríttem össze: az Alföldön esett történeti igazságtalanság jóvátételét. És miben áll ez az igazságtalanság? Ezt számos kisebb dolog mellett három főpontban foglalom össze. Nem számolunk eléggé az Alföldnek az ország többi részeinél keletibb földrajzi fekvésével. A török uralom következtében közel két század kiesett a nagy magyar róna életéből. A kiegyezés korában pedig, mikor Magyarország óriásit haladt, az Alföld aránylag kedvezőtlenebb elbánásban részesült. Lássuk most már a három pontot külön-külön és egy kissé részletesebben.

Keletibb fekvésünk! Valóban nagy szó ez! Hiába, a civilizált világ központja, szabatosabban vezető, irányadó középponti területei nyugaton vannak. Mentől távolabb esik valamely ország vagy országrész e vezető régióktól, annál mostohább a sorsa, annál többet kell küzködni, szenvednie, annál nagyobb erőfeszítéseket kell tenni, hogy részesülhessen a kultúra áldásaiban, hogy industrializálódhasson, hogy tőkék képződjenek. Lám Ausztria - bár abszolút véve kedvezőtlenebb sorsra jutott, mint mi - valamivel könnyebben viseli azt, mert közvetlenül határos a nyugati kultúrországokkal: Németországgal, Svájjal, Olaszországgal; míg mi pár száz kilométerrel keletebbre vagyunk. És éppen ebben a pár száz kilométerben rejlik nehézségeinknek egyik főoka. Ezt itt Szegeden nem is kell igen magyaráztatni. Gabonánk, melyet vasútra feladunk, mennyivel több szállítási költséggel terhelve jut a középeurópai piacokra, mint a győri vagy a mosonyi búza. Vagy a szén, melyet a szegedi gyárak fűtenek el, mennyivel drágább, mint a fővárosi gyártelepek tüzelőanyaga. Hát nem óriási hendikep-teher-e ez rajtunk?

És milyen tragikus bajaink második főforrása, vagyis az, hogy a török közel kétszáz évig ült az Alföldön. Éppen az 1500-as és 1600-as évek voltak azok, amikor az újkori államok kialakultak. Az újkornak ebben az első két századában létesült a közigazgatás és a kormányzat, fejlődött a kultúra és formálódott a közgazdaság. És éppen ez a két alapvető, döntő század hiányzik az Alföld életéből, ahol általános volt a pangás és a hanyatlás. Jött azután Rákóczi szabadságharca, úgyhogy az országnak ebben a részében újabb élet csak III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt indult meg a XVIII. században. Két század elmaradását pedig behozni keservesen nehéz dolog.

A modern Magyarország alapjait ugyan a reformkorban, az 1823-tól 1848-ig eltelt negyedszázad folyamán rakták le; de az igazi fejlődés mégis a kiegyezés korára, az 1867-től a világháború kitöréséig tartott félszázadra esik. Végzetes volt, hogy e korszakban az Alföld megint csak mostohább elbánásban részesült. A szabadságharc hőskölteménye itt játszódott le, Kossuth tüneményes alakja megragadta az Alföld népének fantáziáját, úgy, hogy mikor 67 és 48 lett a két pártképző eszme, akkor az Alföld szavazóinak nagy része a 48-as párthoz csatlakozott. Az alföldi ellenzéki kerületek azután mostohább elbánásban részesültek, mint a nemzetiségi kerületek, melyek kormánypárti képviselőt küldtek a parlamentbe. Elvileg ezt természetesen nem lehet helyeselni, de magam is, aki 1898-tól kezdve a miniszterelnökségen szolgáltam, láttam, hogy ebben mégis volt valami végzetszerű szükségesség. Bánffy Dezső, Széll Kálmán, Tisza István és Wekerle Sándor, akik alatt szolgáltam, jó magyar emberek

voltak s az ő szemük előtt az az alternatíva állott, hogy vagy belenyugszunk az Ausztriával való közösségbe, belenyugszunk államiségünknek ebből folyó bizonyos csonkaságába és akkor legalább belpolitikailag zavartalanul fejlődhetünk; vagy pedig 48-as szellemben felvesszük a harcot állami életünk teljességéért, ami - tekintve a tényleges erőviszonyokat - a Fehérvár-korszakhoz hasonló megrázkódtatásokhoz vagy éppen 1849 megismétlődéséhez vezethetett volna. A kiegyezés korának miniszterelnökei kivétel nélkül így látták a helyzetet. Visszariadtak a katasztrófa-politikától és - voltaképpen a nemzet vágyaival és érzelmvilágával szemben - igyekeztek legkülönbözőbb eszközökkel a 67-es politikának többséget szerezni, ami színmagyar vidékeken mindig bizonyos fokig erőltetett és mesterséges volt. Ferenc József nem egyezett volna bele a hadsereg szétválasztásába, a külön vámterületbe, az önálló jegybankba; a magyarság pedig éppen ezt óhajtotta. Ha most már ezeket a dolgokat utólag, történeti távlatból tekintjük, akkor ebben a disszonanciában, ebben a mélységes belső meghasonlásban ismerhetjük fel a kiegyezés korának tragikumát.

De ezeken a nagy politikai megfontolásokon kívül volt az Alföld kiegyezéskorabeli elhanyagolásának két más oka is és pedig a nemzetiségi kérdés és Budapest világvárossá fejlesztésének szükségessége.

A török uralom azért volt ránk olyan végzetes, mert éppen a magyar elem lélekszámában vitt végbe utóbb is kipótolhatatlannak bizonyult pusztításokat. Arra a földre azután, ahol a magyarságot kiölték, szerbeket, dalmátokat, tótokat és németeket telepítettek és románok szivárogtak be, úgy hogy saját hazánkban kisebbségbe kerültünk. Minthogy a régi Ausztria államférfiai éppen a magyarság nemzeti törekvéseinek megbénítása végett saját nemzetiségeinket hangolták és izgatták ellenünk, azért viszont a magyar államférfiak mindent elkövettek, hogy a nemzetiségeket a magyar állameszmének megnyerjék, hogy nemmagyarajkú honfitársaikkal az állam nyelvét elsajátíttassák. Ezért kaptak vasutakat és közutakat, kórházakat és iskolákat és más közintézményeket és közműveket a nemzetiségi vidékek. Ennek aztán az lett a következménye, hogy mikor Trianon éppen nemzetiségi vidékeinket elszakította, akkor itt maradt a nagy magyar Alföld intézmények nélkül, elhanyagoltan. Ezt az állapotot szoktam «az Alföld nagy üressége»-nek nevezni, amit különösen akkor láthatunk egészen világosan, ha repülőgépen keringünk a nagy róna fölött.

De a nemzet alkotó erőit a kiegyezés korában lekötötte az is, hogy Budapestből világvárost kellett alkotni. Ebben is valami feltartóztatlan történeti szükségszerűség volt. A 67-iki kiegyezés jogilag kimondotta ugyan a dualizmust, de egyfelől Ausztria, másfelől Magyarország között tényleges paritás csak akkor fejlődhetett ki, hogyha a Duna-vonal mellett, amely az Osztrák-magyar monarchiának főútőere és egyben politikai tengelye volt, Bécs kulturális és közgazdasági ellensúlyozására mi is alkottunk egy milliós fővárost, a Duna völgyében egy második világvárost. Ez a nagypolitikai megfontolás volt annak a centralizációnak a hátterében, amely Budapestet - sok tekintetben a vidéki városok rovására, sőt elsorvasztásával - megalkotta.

És ez a fejlődési irány helyes volt mindaddig, amíg Budapest egy 21 millió lakossal bíró országnak volt a fővárosa. Az egyensúly azonban megbillent ugyancsak Trianon folytán, mikor az arány gyökeresen eltolódott. És ma ott állunk, hogy 8,680.000 maradék-magyarból 1,420.000 él Budapesten és a vele összeépült vagy közgazdaságilag hozzátartozó elővárosokban és községekben. Valójában ijesztő aránytalanság.

Ennek felismerése vitt rá, hogy *decentralizációs kultúrpolitikát vigyek és hogy, mint publicista, akciót kezdjek a túlhajtott centralizációval szemben*. Politikai hitvallásomat e részben a kultusztárca 1928-29-iki költségvetésének tárgyalása alkalmával mondott expozémában, a képviselőháznak 1928 május 4-iki ülésén mondott beszédemben foglaltam össze. «Kultusz-

miniszternek juthat legkevésbé eszébe, - mondtam - hogy a főváros továbbfejlesztése ellen állást foglaljon, mert egymillió város nagy népességére, nagyobb vagyoni erejére, kultúrmiliójára van szükség, hogy a kultúra legfinomabb virágai magyar földön is kitermelhetők legyenek. De Budapestnek ez a fejlesztése nem mehet túlzásba, *Budapestet nem szabad akként fejleszteni, hogy ennek a vidéki városok elsoványodása legyen az ára, amint ez a kiegyezéskorában sajnos megtörtént. Arra kell törekednünk, hogy a vidéken, különösen az egyetemi városokban legyenek a magyar gondolatnak Budapesten kívül még más erőteljes gócpontjai is*, mert hiszen a forradalom is megmutatta, hogy az egész magyar szellemiséget, az egész magyar lelkeséget egyetlen kártyára feltenni nem szabad. Ha megint erre az útra tévednénk, akkor odajutnánk, mint ahova a bizánci birodalom hanyatlásának legsötétebb idején, összeomlása előtt került. A bizánci birodalomtól a törökök mindig több és több területet vágtak el, amint tőlünk az ország kétharmadát elszakította Trianon. A keletrómai birodalom, összezsugorodásának ebben az idejében, egy elhanyagolt területből állott, melynek egyetlen városa volt: Bizánc. Ha Budapest egyoldalúan továbbfejleszténénk, másfelől a vidéki városokat tovább sorvasztanók, akkor a trianoni Magyarország is egyetlen elhanyagolt terület lenne, élén egyetlen várossal: Budapesttel. Az a beteg helyzet állna elő, hogy az egész ország egy megye lenne és benne egy város. Ez a magyar nemzet egész szociális struktúrájának, társadalmi szerkezetének eltorzulásához, a tözsgyökeres magyar szellem elapadásához vezetne. Ezért a mi kultúrpolitikánknak s ezzel összhangban a városi politikánknak sem lehet más jelszava, mint *sum cuique*, vagyis megadni azt, ami jár a fővárosnak, de nem a vidék és a vidéki városok rovására.» (Neonacizmus 270-271. 1.)

Mikor mint miniszter részt vettem az ország tanácsában és közvetlen befolyást gyakorolhattam az állami ügyek vitelére, akkor miért tartottam még ráadásul decentralizációs beszédek, miért írtam ilyen irányú cikkeket? Mert azt láttam, hogy a nemzet gondolkozásába a lefolyt 50 év alatt valósággal beidegződött a centralizáció. A minisztériumok bürokráciáját, amelynek óriási a tényleges befolyása, a fővárosi sajtót valósággal dominálja a centralizációs gondolat. Ehhez járul azután a fővárosi közgazdasági tényezőknek, a nagybankoknak és a nagyipari vállalatoknak az érdeke. Mindennek összehatásaként a közvélemény egészen természetesnek találja, ha valamely közintézmény Budapesten jön létre, mégpedig egészen állami költségen. Viszont természetesnek tartja azt is, hogy a vidéki városoknak telken felül még pénzbeli hozzájárulást is kell adniok. A magam részéről persze úgy a svábhegyi csillagvizsgáló, mint a margitszigeti fődött uszoda létesítésénél a fővárost is bevontam a költségek viselésébe.

Hogy egyébként a centralizációs gondolat mennyire beidegződött a nemzet gondolkozásába, annak fényes tanujele, hogy még a *szükségessé vált és a végletekig vitt takarékoság mostani korában is jut pénz, hogy Budapest hat Duna-hídján fölül még megépítsék a borárostérít is, amelynek használhatóvá tételéhez ráadásul, további 6 millió költséggel, fel kell tölteni a látványosi pocsolyát: míg a Szegedet Vásárhellyel összekötő tiszai közúti hídnak a budgetben nyoma sincs*. Mint Tonelli Sándor találóan mondotta, továbbra is kompon úgy fogunk közlekedni a két nagy alföldi város között, mint Szibériában a Jeniszein és az Obon.

Az Alföldi Bizottság egyúttal mint decentralizációs liga is fog működni. Korántsem éllel Budapesttel szemben, hanem azért, hogy az Alföld megkapja vagy megtartsa, amire nélkülözhetetlenül szüksége van. Nagy hiba lenne Budapest fejlődését megakasztani, hiszen Prága és Bukarest rohamosan növekednek; de a megváltozott viszonyok folytán immár mások a továbbfejlesztésének eszközei. Budapestnek nem a vidék népességét kell a jövőben elvonnia, hanem a külföld idegenforgalmát falai közé terelnie. Mik Aachen hőforrásai a budapesti gyógyforrásokhoz viszonyítva? A Budapest-fürdőváros koncepció megvalósításába, éppen a margitszigeti fődött uszoda létesítése útján, meggyőződéssel kapcsolódtam be, amely már az

első esztendőben 10 százalék tiszta hasznot hozva, újabb tanuságot tett amellet, hogy a fürdő-városi elgondolás milyen termékeny.

Ismétlem, hogy nem kerestünk ellentéteket sem a fővárossal, sem a Dunántúllal szemben, csak a magunk jussát követeljük. Ezért járjuk az Alföld törvényhatóságait, megyéit és városait és helyi bizottságokat alakítva, ez utóbbiaktól képviselők kiküldését kérjük az Országos Alföldi Bizottságba. Így alulról fölfelé építve, létrehozunk egy szervezetet, amely valóban hivatva lesz az alföldi gondolatnak és az Alföld érdekeinek képviselésére, mert az Alföld legjobb fiaiból fog állni, akik ezt a nagy darab magyar földet szeretik és képesek érte gondolkozni, írni, agitálni és - cselekedni.

A napi és pártpolitika tőlünk teljesen távol áll; nem azt keressük, ami elválaszt, hanem ami az Alföld lakosságát, társadalmát összeköti.

Igazságok a Balatonról

Megjelent a Pesti Napló
1931 ápr. 19-i számában

Amióta köztudomásúvá vált az a lesújtó adat, hogy abból a 244.000 főre rúgó természetes szaporodásból, amelyet a Dunántúl a huszas években elért, nem kevesebb, mint 126.000 ember, vagyis *a természetes szaporodásnak több mint a fele elvándorolt onnét*, - amióta látjuk, hogy míg a népesség országos átlagban a lefolyt tíz év alatt 8.7 százalékkal növekedett, addig a Dunántúl tényleges népszaporodása csak 4.6 százalék, azóta kezd gyökeret verni a közviszonyainkat tárgyi figyelemmel kísérő ember lelkében az aggodalom s akik nem Jeremiások, azok inkább a *segítés módjain* törik a fejüket. Az utóbbi években nem foglalkoztam a Dunántúl speciális ügyeivel olyan behatóan, hogy jogosítottnak érezném magamat arra, hogy az egész dunántúli problémához hozzászóljak, van azonban ebben egy alkotóelem, amely mellett nem mehettem el közömbösen s ez a *balatoni kérdés*.

Örvendetes jelenség volt, hogy a Magyar Mérnök és Építész Egyesület egész értekezletsorozatot tartott a Balatonnal kapcsolatos műszaki problémák megvitatására. Az előadások legközelebb külön kötetben látnak napvilágot s remélem, hogy az egyesületnek gondja lesz rá, hogy ezt a könyvet nagy példányszámban állítsa elő s hogy eljusson necsak a fővárosban lakó illetékesekhez és a központi hatóságokhoz, hanem minél nagyobb számban terjedjen el a balatoni vármegyékben, a fürdő-, szálloda- és nyaralótulajdonosok, meg az ott építeni akarók között. Mert a balatoni kérdés megoldását elsősorban *műszakilag kell megalapozni*. Hiszen lehetetlen állapot az, ami az idei havas, nedves tél után bekövetkezett, hogy a balatonmelléki nyaralók nagyrésze vízben úszik. Hát ennyire nincsenek az építetők tájékoztatva abban a tekintetben, hogy mi a biztos nívó, amely mellett ilyen iszonyatos meglepetés nem érheti azokat, akik nehezen összetakarított pénzükből a maguk és méginkább családjuk üdülésére villát építettek? Pedig ott él Siófokon a balatoni viszonyoknak kitűnő ismerője, egyike azoknak, akik a Balatonért gyakorlatilag legtöbbet tettek: Nagy Dezső. Megfelelő szervezet esetén ő megbecsülhetetlen felvilágosítást adhatott volna a magánépítetőknek, mint ahogy a tihanyi munkálatoknál is a kultusztárcának értékes tanácsokkal szolgált.

Nagyon jellemző, hogy *a Tisza mellett, Szolnok és Szeged kivételével, nincsen város*, hogy Szentés és Hódmezővásárhely is elhúzódtak a folyótól, nyilván az árvízveszedelemre való tekintettel. *A Balatonnál is hasonló a helyzet: a villatelepek mind kénytelenek elhúzódni a parttól*, mert a Balaton víztükrének szintje nagy változásokat mutat s így a legtöbb óvatos építető messzebb vonul be a szárazföldre, ahol persze, sajnos, szárazföldi levegőt is kap és különösen a nyári melegben a tavi levegőből és szellőből keveset élvez. Mennyivel kedvezőbb a helyzet a svájci és az olasz tavaknál, amelyeknek nyaralóit éppen az teszi olyan vonzóvá, hogy egészen kirúgnak a vízre. Szegényebb ember valóban nem ölheti bele pénzét földmunkákba, mert akkor már nem jut az építkezésre. De talán mégis sok előítélet van abban, hogy a földmunkák túlságosan drágák és ha azt akarjuk, hogy a Balaton valóban vonzóerőt gyakoroljon a magyar társadalomnak azokra a köreire is, amelyek ideálisabb viszonyokat keresve, eddig a külföldre mentek nyaralni, akkor meg kell szüntetni a fürdők körül azokat a pocsolyákat, nádasokat, vizenyős területeket és helyenként mocsarakat, amelyek szerencsére nem lehelnek ugyan váltólázat, de amelyek tele vannak szúnyogokkal és amelyeknek esti béka-koncertje naponta énekli a primitivitás dalát. *Hazafiságból a felbuzdulás pillanataiban az emberek meghalnak, de már kevésbbé szánják rá magukat arra, hogy ugyanazért a pénzért*

itthon kezdetlegesebb és egészségtelenebb viszonyok között nyaraljanak, mint amennyiért a külföld nemcsak kies, hanem modern és kényelmes fürdőtelepein élhetnek. Nincs veszedelmesebb, mint az önáltatás. Dolgaink jobbrafordulását csak akkor remélhetjük, ha a bajokat őszintén feltárjuk és azokat megszüntetni igyekszünk. Éppen most, hogy az alföldi vízimunkálatok szünetelése következtében a magyar munkásnépnek egyik legértékesebb eleme, kubikusaink munkátlanságuk felett szinte kétségbeesnek, - éppen ma nagyon is meg kellene fontolni, hogy vajjon *nem kell-e mégiscsak «a közvetlenül hasznos kiadások» sorába iktatni azt, ha a legzavaróbb helyeken levő mocsarakat és pocsolyákat feltöltenénk és így nemcsak az egész környéket asszanálnánk, hanem még igen értékes területeket is nyernénk fürdőtelepek és villák számára.*

Szerencsés ötlete volt *Karafiáth* Jenőnek, hogy a Testnevelési Tanács az előbb említett műszaki értekezlet után, most balatoni sportankétot hívott össze, amelyen a szorosan vett sportkérdéseken kívül természetesen felmerültek a balatoni kérdés egyéb problémái is. Egyik felszólaló érdekes beszédben azt hangoztatta, hogy a balatoni fürdőrendezési és építési ügyeknek intézésére speciális műszaki szervet kellene létesíteni. A *«takarékoságnak»* és a *«léépítéseknek»* mostani korszakában hálátlan dolog ilyet javasolni, de azt hiszem, egyéb állások megszüntetésével mégis csak be lehetne állítani azt a néhány műszaki embert, akire szükség lenne ahhoz, hogy a Balaton speciális kérdései megfelelő és szakszerű kezelésben részesüljenek.

Mert nemcsak *városrendezés* van ám, hanem *fürdőrendezés* is és nem nevezhető európai értelemben vett fürdőrendezésnek az, ha vonalzóval és legfeljebb még körzővel felrajzolják a parcellákat, úgymint ahogy a családi ház építési akcióknál a falvakban a házhelyeket kiadják. Amint városaink - nem önhibájukból - még nem készítettek a modern városrendezésnek megfelelő terveket, azonkép a *Balaton körül még csak híre sincs annak, hogy a telepek a modern fürdőépítés esztétikai elvei szerint rendezettek volna.* És itt ne vádoljuk a helyi tényezőket, a telepek alapítóit és a szállodaépítőket, akik sokat áldoztak és a vállalkozásokban többnyire pénzüket is veszítették. Ilyen helyen kell az irányítás, mert különben felüti fejét a provincializmus, a dilettantizmus, sok pénzt haszontalanul dobnak ki és jóakarátú emberek a vagyonukat veszítik.

Azért mondtam a mai balatoni sportértekezleten azt, hogy ha műszaki ember, balneológus vagy fürdő vállalkozó szigorúan körülírt programmal külföldre akarna menni, hogy megtekintse a Balatonnal összehasonlítható egyéb tavak mellett fekvő létesítményeket, hogy ha itt garanciát lehetne szerezni arra, hogy emberek nem akarnak államköltségen kéjutat tenni, akkor szívesen adnék külföldi kutatási ösztöndíjat, hogy balneológiai kultúránk kifejlődését előmozdítsam.

Az egyes fürdőrendezéseknek már önmagukban is nehéz problémája mellett még foglalkoznunk kellene a *Balatonnak rajonírozásával is*, mert nyilvánvaló, hogy a partvidék különféle részeinek más és más az előnye és a fejlesztésnek az előnyök természetéhez mérten az egyes rajonokban más és más irányúnak kell lennie. Itt van mindjárt a Balatonnak a feje. Nem hiába hívnak ott egy községet *Balatonfőkajárnak*, mert a Szabaditól Világoson, Aligán, Akarattyán, a fővárosi üdülőtelepen, Kenesén át Füzfőig húzódó partvidék az, amit egészen plasztikusan a nagy tó fejének lehet tekinteni. Ez a terület esik földrajzilag legközelebb Budapesthez és igazán gyors közlekedés esetén *másfél óra alatt, de két óra alatt ma is elérhető.* Akiknek nincs sok idejük, akik meleg nyári időben egy-egy napra le akarnak menni, azoknak éppen ezek a helyek esnének leginkább kezügyükre, ha ott a főváros modern üdülőtelepén kívül olcsó és jó turistaszállodák lennének. A veszprém- és somogy megyei délkeleti part pompás

homokjával tengerszerű, gyermekes családoknak hosszabb üdülésre alkalmas. Itt a családi penziók rendszere lenne ajánlatos.

De nagy hibája a Balaton megítélésének az, hogy az üdülést ott pusztán a szabadban való fürdés szempontjából nézik, mert ebben az esetben *az idény valójában katasztrofálisan rövid* s éppen ezért a fürdőtelepek nem is fizethetik ki magukat. De azok között a turisták között, akik az olasz és svájci tavakat látogatják, *nagyon kevesen vannak, akik a vízben lubickolnak*. A tó melletti tartózkodás célja nem a fürdés, amit kádban kényelmesebben lehet elvégezni. *A legtöbben a tavi levegőnek frissítő, éltető hatását akarják élvezni*. Tavi kirándulásokat tesznek, a turisztika pedig gondoskodik arról, hogy a természeti, történeti és művészeti nevezetességeket meglátogassák. Aki különösen májusban és júniusban, vagy szeptemberben és októberben pár hetet töltött a Balaton mellett, az arra a meggyőződésre jut, hogy *ez az idény kellemesebb, mint júliusnak és augusztusnak sokszor füllesztő napjai*. A kies északnyugati zalai parton, ahol a víz a part mellett nádas, hináros és köves, inkább ezeket a lehetőségeket kellene szem előtt tartani.

Feltűnő, hogy a Balaton eddig alig bizonyult *városképző tényezőnek*. A Genfi-tó mellett ott van Lausanne és Genf, a Bódeni-tó mellett Konstanz, Lindau és legújabban a Zeppelin-kikötő révén híressé vált Friedrichshafen. A mi Balatonunk mellett, talán éppen azért, mert a fővárostól legtávolabb esik, egyedül Keszthelyen indult meg városias fejlődés, e magyar közösségnek különösen két tényező ad erőt: az, hogy a Festetics-nemzetség hercegségének központja és hogy csodálatos gyógyhatású hévize van. Keszthely város fejlesztésének előmozdítása magát a balatoni problémát is jelentékenyen előmozdítaná.

Ha meggondoljuk, hogy Hévízen kívül Fürednek is kivételes gyógyhatású ásványvize van és hogy a tihanyi gejzirkutak mélyéből is kétségtelenül forróvizet remélhetnénk, akkor látjuk csak igazán, hogy a Balaton micsoda lehetőségeket, sőt részben már valóságokat is nyújt a nemzetnek.

A haza földjét nem szabad pusztán jogilag tekinteni és abban csak államterületet látni. Mélyseges igazság van abban, amit Vörösmarty mond, hogy ez a föld «éltetőnk s ha elbukánk, hantjával ez takar». De ne mindig az elbukás tragikus momentumát hangsúlyozzuk, ezzel párhuzamosan ápoljuk az *élet nagyszerű principiumát* is. Tekintsük ezt a pompás magyar földet csakugyan éltetőnknek, aminek megvalósításához azonban az kell, hogy amint a növény erőt merít a földből, úgy a nemzet is szívja ki a haza földjéből azokat az erőket, amelyek felvirágzásának és nagyságának nélkülözhetetlen előfeltételei.

Minden egyes magyar területrészből, az Alföldből, a Felvidék számunkra megmaradt úgynevezett északi dombos vidékéből, meg a Dunántúlból és annak legfőbb kincséből, a Balatonból más és más természeti erőket meríthetünk. Ezeknek az erőmerítési lehetőségeknek végiggondolása, szaktudással átkutatása és azután a tervszerű cselekvés, ez a modern hazafiság, ez az, amit én neonacionalizmusnak szoktam nevezni.

KULTÚRA

Kutatás és oktatás

Előadás a Felső Oktatásügyi Egyesület
közgyűlésén 1932 jan. 17-én

Én, különösen külföldön, de belföldön is tett nyilatkozataimban mindig gondosan kerültem azt, hogy ha a magyarságról szólok, kis nemzetnek nevezzem a magyarságot. Mi számra nézve kis nemzet vagyunk, de sohasem éreztük magunkat abszolút értelemben kicsinek. S valóban, ha a nemzeteket nagy és kis nemzetekre osztályozzuk, az osztályozás kritériumát egészen másban kell találnunk, mint a pusztá lélekszámban.

Azt hiszem, nagyon komplex dolog és sok ismérvből rakódik össze az, hogy melyik a kicsi és melyik a nagy nemzet. Szent meggyőződése, hogy ezek között a kritériumok között egyik legfontosabb az, hogy egy nemzet csak más nagy népek által felkutatott igazságokat tanít-e a maga körében, vagy pedig annak a nemzetnek körében nagymértékben folyik-e eredeti kutatás is. Azok a nemzetek, amelyeknél nem folyik eredeti kutatás, amelyeknek még főiskoláik is csak arra szorítkoznak, hogy az idegen népek által felkutatott igazságokat tovább terjesszék, nagy nemzeteknek nem nevezhetők. Egy ilyen nemzet tanárai csak az idegen kultúrának commis voyageur-jei, utazói, ügynökei. Egy nemzet naggyá csak akkor lehet, ha kebelében önálló kutatás folyik. Ezért a nemzetek életében döntő jelentősége van annak, van-e ott tudománypolitika, igen vagy nem.

A tudománypolitika a kultúrpolitikának legfiatalabb ága. Természetes, hogy sohasem állhat a népszerűség előterében olyan mértékben, mint például a népoktatási politika, de - mint mondtam - éppen a nemzetek rangsorában elfoglalt helynél fogva döntő jelentősége van magasabb szempontból a tudománypolitikának.

A tudománypolitika klasszikus nemzete a mi századunk elején kétségtelenül Németország volt. A bázis Poroszország, amely azután 1866-ban és 1870-71-ben kiszélesedett a Német-birodalommá. Kétségtelen, hogy a kis Weimar és a Wittelsbachok Bajorországa kulturális téren nagyot alkotott, erejéhez mérve csodálatosan nagyot, de az igazán nagy eszközök mégis csak Poroszságnak s utóbb a Német-Birodalomnak állván rendelkezésére, a tudománypolitikában a vezető ez az állam volt.

A porosz-német tudománypolitikát két férfiúra szokás visszavezetni: Leibnitz-re és Humboldt Vilmos-ra. Leibnitz alapította meg az első porosz király, I. Frigyes alatt a berlini tudományos akadémiát. De ha nézzük ennek az akadémiának a XVIII-ik század elején való működését, azt kell megállapítanunk, hogy az akadémia tulajdonképpen csak egyszerű alapítás volt. Hiszen Leibnitz-nek nem voltak munkatársai, úgy, hogy mikor Leibnitz eltávozott Berlinből, az egész intézmény meg is feneklett. Nagy Frigyes újjá szervezte ugyan az akadémiát, de Berlinben porosz talajon francia intézményt létesített, amely nem vett tudomást Kant-ról, nem vett tudomást Herderről, nem vett tudomást Goethe-ről, amely tehát természetesen idegen test maradt, úgy, hogy ezt az intézményt a német tudományosság központi szervévé tulajdonképpen az a Humboldt Vilmos avatta, aki ezzel egyidejűleg hozta Berlinbe az Odera melletti Frankfurtból az egyetemet. A berlini akadémiának németté tétele és a berlini egyetem újjáalakítása tehát az ő nevéhez fűződik.

Humboldt Vilmos kétségtelenül egyike volt minden idők legnagyobb kultúrpolitikuskainak, hiszen az ő általa lerakott tudománypolitikai alapon épült fel a porosz-német tudományosság hatalmas épülete. Humboldt Vilmos a tudománypolitikának három alapszervét ismerte: a

tudományos akadémiát, az egyetemet és - mint magát kifejezte - bizonyos mellék-intézményeket, amely szó talán nem volt találó, de amely mögött teljesen az a dolog állt, amelyet ma kutatási intézetnek neveznek. Ő a jövőbe vetett satekintettel meglátta azt, hogy kell olyan intézménynek lenni, ahol a vezetők és segéderők már nincsenek oktatással igénybevéve, hanem egész idejüket a kutatásnak szentelhetik.

Az intézmény-triász tehát, amelyet Humboldt Vilmos felállított, a következő: tudományos akadémia, egyetem, kutató intézet. De amíg a berlini akadémia és a berlini egyetem gyorsan kifejlődött, addig az ő távozása után ezek iránt az úgynevezett mellék-intézmények iránt csak kisebb érdeklődés mutatkozott. A humboldti gondolat az volt, hogy az egyetem lényegéhez tartozik két elemnek a találkozása: a kutatásé és oktatásé. S ez a nagy útravaló elég volt arra, hogy a XIX. század végéig a porosz-német univerzitások vezessenek az egész világon.

Századunk elején azonban elkezdett dolgozni az amerikai géniusz. Akadtak olyan stílú amerikai mecénások, akik mögött anyagi tekintetben minden eddigi mecénás eltörpült. Periklesben is, Lorenzo Mediciben és a weimari Kari Augustban is megvolt a mecénások nagy lendülete és óriási tudományos és irodalmi értéke, de mindegyiknek aránylag kisebb anyagi eszközök állottak rendelkezésére. A dollár brutális erejét, hogy úgy mondjam, a pénz brutális erejét először megmozgatni nagy tudományos célok mellett: ez az amerikai mecénások örök dicsősége. Amerika a XX. század elején a tudományos kutatás szolgálatába olyan anyagi eszközöket állított, hogy a németek megdöbbenek s egy szép napon arra ébredtek, hogy a tudományos kutatás bizonyos terein már Amerika vezet. Ez eszmecserékre vezetett a német tudományosság vezetői között s akkor írta megboldogult tanárom, Adolf Harnack azt az emlékezetes memorandumát Vilmos császárhoz, amely a német tudománypolitikában a nagy fordulatot megint meghozta.

A berlini egyetem újjáalakításának 100-ik évfordulójához közeledett a 910-es években. Ezt a centennáriumot méltóképen akarták megünnepelni s a császár felszólította Harnackot, hogy készítsen egy nagy tudománypolitikai emlékiratot arra vonatkozólag, hogy mit kell tenni. Harnack eleget is tett a császár felhívásának és ismertette különösen azt, ami Amerikában, de Angliában és Franciaországban is tudománypolitikai téren történt, visszatért a humboldti gondolatra; azt mondta: van egy virágzó tudományos akadémiánk, vannak virágzó egyetemeink, de elhanyagolták a Humboldt által felállított harmadik típust, a kutató intézeteket. A német tanár a katedrán csodákat művel, de hiába, kénytelen a maga munkásságát megosztani a tanítás és a kutatás között. Ezzel szemben az óriási anyagi eszközökkel dotált amerikai tudományosság a kutató intézeteknek egész sorát hozta létre, amelyek nemcsak eszményi épületek és nemcsak tökéletesen fel vannak szerelve, hanem ahol a vezető tudóst a fiatal tudósok egész kara is veszi körül, akik kizárólag a kutatással foglalkoznak. Harnack tehát memorandumában visszatért a humboldti gondolatra és azt a javaslatot tette a császárnak, hogy a császár forduljon a német közgazdasági élethez, hivatkozzék a nagy amerikai mecénásokra és kapacitálja Németországnak főleg nagyiparosait és kereskedőit a szükséges áldozatok meghozatalára. Kétszáznál több vezető egyénisége a német közgazdaságnak meg is alakította a Vilmos császár társaságot, amely Dahlemben a kutató intézetek egész sorát hozta létre.

A modern Németországnak másik nagy tudománypolitikusa Althoff, aki tulajdonképpen Poroszország kultúrpolitikáját, tudománypolitikáját vezette nagyszerű gondolataival. Őt Cambridge és Oxford inspirálta, az a gondolat, hogy Angliában az egyetem tulajdonképpen Londonon kívül van. Később ugyan Londonban is alapítottak egyetemet, az angolok két klasszikus intézménye azonban mégis csak vidéken van. Ilyenféle gondolat lebegett Althoff előtt is, amikor a kultúrintézmények túlnyomórészét ki akarta telepíteni Berlinből és a dahlemi kincstári birtokon egy új tudományos várost akart létesíteni. Ebbe a dahlemi tudományos

városba illeszkedett bele a Vilmos császár társaság s ott alapította meg első kutató intézeteit, amelyeket azután a hasonló intézeteknek hosszú sora követett.

Amint méltóztatnak látni, a német tudománypolitika kifejlesztette ezt a három intézményt: a tudományos akadémiát, az egyetemet és a kutató intézeteket. Ez a történetileg kifejlődött osztályozás. Én azonban mai előadásomban inkább a logikai kategóriákra szeretném visszavezetni ezeket a dolgokat és először is három típusával foglalkoznám a magas műveltség intézményeinek: a szakfőiskolával, az egyetemmel és a kutató intézettel. Ezt a három típust azért bocsátom előre, mert ezekben kombinálni lehet a kutatásnak és oktatásnak principiumait.

Kezdem a szakfőiskolával. A szakfőiskola voltaképeni hivatása az oktatás, a szakfőiskolának az a célja, hogy a gyakorlati életben hasznavehető jó szakembereket képezzen ki. Természetesen számos szakfőiskola élén elsőrendű tudósok állanak; hiszen jól tudjuk, hogy Hutyrá Ferenc tisztelt tagtársunk világ-relációban is kimagasló tudós, akinek kutatásai közismertek a nemzetközi tudományosságban. Természetes tehát, hogy van és kell is hogy legyen ez a plusz. De ha nincsen is meg, akkor is a szakfőiskola megvan és nem lehet létjogosultságát tagadni.

Egészen más alapja van az egyetemnek. Az egyetem lényegéhez tartozik, hogy tanít és kutat. Egy egyetem, amely nem kutat, csak névleg egyetem, de tényleg nem az. Az egyetem fogalmában két lényeges jegy van: az egyik az, amit úgy fejeznek ki: docet omnia. Nem mindent tanít, ez túlzás. Hiszen itt a négy történeti fakultásról van csak szó, a teológiáról, a filozófiáról, a jogról és az orvosi tudományokról. Ezt a négy tudomány-csoportot tanítja az egyetem. Ahol ez nincs meg, ott nem lehet egyetemről beszélni. Látjuk, hogy amikor Napoleon szét szedte a régi történeti francia egyetemet és szakiskolákra bontotta fel különálló fakultásokkal, amelyek külön városokban is működtek, a francia egyetemi élet megszűnt és a francia tudományosság nagy hanyatlásnak indult és csak Salvandy reformja után indult meg megint a fejlődés, amely reform ezeket a szétszedett szakiskolákat megint a régi történeti egyetemekké foglalta össze.

Az egyetem fogalmához tehát kétségtelenül hozzátartozik, hogy lehetőleg sokat tanítson, de mindenesetre tanítsa ezt a négy fő tudományágat, amely a négy történeti fakultásnak is megfelel. Ez egyik ismérve az egyetemnek, úgy, hogy azt hiszem, tisztelt uraim, mindnyájan meg fogják erősíteni azt, hogy csonka egyetem nem egyetem.

Másik jegye pedig az egyetem fogalmának az, hogy az oktatás mellett feltétlenül kutatás is folyik ott. Mert míg én el tudok képzelni egy egészen jó felsőfokú szakiskolát, ahol csekélyebb a kutatás, de jó az oktatás, az úgynevezett A-brichtung, addig semmiesetre sem ismerek el egyetemnek, ha százszor úgy nevezik is, egy olyan intézményt, ahol csak tanítanak de nem kutatnak.

A harmadik kategória a kutató intézet. Itt már nem tanítanak, hanem csak kutatnak. Én tehát azt hiszem, hogy ha mi nem a történeti fejlődés alapján osztályozzuk a magas műveltség alapintézményeit, hanem bizonyos logikus csoportok szerint, akkor ezt a három típust kell felállítanunk: szakfőiskola, ahol a lényeghez elég az oktatás, egyetem, ahol szükséges az oktatás és kutatás kapcsolata, és kutató intézet, ahol csak kutatás folyik.

Egy lépéssel továbbmenve a tudománypolitika alapintézményeinek szemléletében, átmehetünk a múzeumok, könyvtárak és levéltárak fogalmára. A levéltárak megszűnt hivataloknak irattáraiból, azoknak egyesítéséből keletkeztek és rendesen beérték azoknak bizonyos rendbentartásával. A múzeumok fejlődése ismeretes. A könyvtárak pedig annak a szükségletnek kielégítését szolgálták, hogy mivel a legkülönbélebb tudománysszakokhoz tartozó férfiak a maguk egyéni könyvtáraiba mindent meg nem vehettek, kíségetésükre szükség van tudományos könyvtárakra. Ilyen alakjában a levéltár, a múzeum és a könyvtár nem tudományos

intézmény, hanem konzerváló intézmény. Amikor tehát a gyűjteményegyetemet megkoncipiáltam, abból indultam ki, hogy éppen úgy, mint ahogy a tudományegyetemeknél nélkülözhetetlen az, hogy a kutatás és az oktatás találkozzék, a tudományos közgyűjteményeknél is nélkülözhetetlen az, hogy a konzerválás és kutatás találkozzék. A gyűjtemény-egyetemi gondolatnak egyik lényeges jele az volt, hogy mint az egyetemenél az oktatást kopulálták a kutatással, azonképpen a gyűjteményegyetem intézményeinél is kopuláljuk a konzerválással, a rendezéssel a kutatást, mert csak ha a kutatás új momentuma járul hozzá, akkor lesz az egyszerű levéltárból, múzeumból és könyvtárból tudományos intézmény. A háttérben természetesen mindig az az általános politikai meggyőződés volt, hogy a kis nemzeteket a nagy nemzetektől az különbözteti meg, hogy van-e náluk kutatás. Ezért kell kultúrintézményeinkben mindig iparkodnunk a magas régiókban a kutatás meghonosítására.

A magyar nemzet ereje az volt, hogy a nagy európai eszmeáramlatokkal párhuzamosan mindig létre tudtuk hozni azokat az intézményeket, amelyeket Nyugat-Európa és Közép-Európa létesített. Amikor a XIX. században előtérbe lépett a múzeumi gondolat, nálunk Széchenyi Ferenc kezdeményezésére létrehozták a Nemzeti Múzeumot. A XIX. században nagy volt az ereje az akadémiai gondolatnak is, a másik Széchenyi, a fiú, István létrehozta a Tudományos Akadémiát. Fellendült a színházügy is, nemzeti ügy lett a színházak ügye s a reformkor létre tudta hozni a Nemzeti Színházat.

Ismétlem, a magyar nemzetben mindig volt annyi erő, hogy ha a külföldön a magas műveltségnek egy-egy intézménytípusa nem mondom azt, hogy divatba jött, hanem terjedni kezdett és erőteljesen kidomborodott, mi magyarok mindig meg tudtuk csinálni annak a típusnak legalább egy alakját. Amikor Amerika nyomán Harnack felvetette a kutató-intézetek gondolatát és amikor a XX. század első három évtizedében és annak tudománypolitikájában a domináló gondolat kutató-intézetek létesítése volt, akkor csak a magyar tradíciót követtük, amikor a Nemzeti Múzeum, az Akadémia és a Nemzeti Színház után mi is létrehoztunk legalább egy kutatóintézetet.

Ezen a téren a számra nézve nagy és számra nézve kis nemzeteknek különféle utakat kell követniök. A németek a specializálás útjára léptek, ami a természettudományoknál eléggé közelfekvő is. Mert míg a szellemi tudományoknál a túlhajtott specializálás csak bajt okoz és az áttekintés elvesztéséhez vezet és eltávolodást hoz a nélkülözhetetlen szintézistől, addig a természettudományok terén a sikeres kutatás nagymértékű specializálás nélkül alig képzelhető el. Természetes tehát, hogy jobb és szerencsésebb megoldás az, hogy - ha egy nemzet abban a helyzetben van, - a természettudományi kutató-intézetek hosszú sorát hozza létre erősen specializálva, mint például azt főleg a Vilmos császár-társaság intézményeinél láthatjuk, ahol még az egyes nagy tudományágakon belül is: a fizika, a kémia, a biológiai tudomány, az experimentális therápia keretén belül is specializálnak.

Ez az út a számra nézve kis nemzet előtt járhatatlan. Hiszen nálunk még azt az egy szegény kutató-intézetet is sokallták! Nekünk tehát, mint számra nézve kis nemzetnek más tudománypolitikai elgondolásból kell kiindulnunk, ez pedig a következő: a rokonszakok együttműködéséből különös haszon származhatik. Az egyetemen minden katedra bizonyos fókig izolálva van a másiktól, ellenben az egyes tudományszakok mesgyéjén vannak határterületek, amelyek rendesen megműveletlenek maradnak, de amelyek okvetlenül művelést igényelnek s ahol a rokonszakok képviselőinek kooperációja nagyon termékeny lehet. Így például Tihanyban a fiziológusnak a botanikussal, vagy a fiziológusnak a zoológussal vagy a biokémikusnak a botanikussal való együttműködése mindig olyan probléma-meglátásokhoz vezetett, amelyeket a csak egyoldalú szaktudós nem láthat meg és kellőképpen nem ismerhet fel.

Amikor a természettudományi kongresszust előkészítettük, annak előkészítő bizottságában merült fel tulajdonképpen a tihanyi kutató-intézet gondolata. Felmerült a kérdés, hogy a fizika, a kémia, vagy pedig a biológiai tudományok számára alkossunk-e ilyen kutató-intézetet és a szakemberek a biológiai tudományokhoz hajlottak azért, mert ezen a téren lehetett a legtöbb tudományágat művelni; hiszen az orvosi karok összes elméleti intézetei biológiai természetű intézetek s így összes egyetemeink elméleti orvosi intézeteinek erői, különösen az asszisztensek és az adjunktusok főként a szünidőkben ebben az intézetben működhettek. Ide tartozott azután a filozófiai természettudományi tanszékek közül is a botanika és a zoológia. Így tudunk tehát széles nagy tudományágat felölelni, nagymennyiségű katedrát, amely így érdekelve van, holott, ha csak a fizikára vagy kémiára szorítkoztunk volna, a magyar tudományosság sokkal kisebb részének adhattunk volna működési teret és munkaasztalt.

Hogy a munka nem volt eredménytelen, azt mutatja az, hogy az egész világ biológusai nemcsak tudomást vettek Tihanyról, hanem ott dolgoznak is, főleg azonban az a négy hatalmas publikáció mutatja, amely az eddig lefolyt négy munkaévről megjelent és amely becsületet hozott erre az intézményre nemcsak Magyarországon, hanem idegen nyelvű cikkei nyomán a külföld tudományossága előtt is. Itt azonban természetesen nem állhattunk meg és gondolkoznunk kellett a magyar tudományos kutatás egyéb módjairól is. Sajnos, tíz éven át módfelett igénybevett bennünket az, hogy tulajdonképpen három új egyetem kiépítésére kellett vállalkoznunk. Tető alatt volt ugyan, de befejezetlenül állott a debreceni egyetemi telep, amelyet, amikor először odamentünk, valóban úgy fedeztünk fel, mint az inkáknak az őserdőben lévő valamely elhagyott városát. Több méteres gaz között alig találtuk meg az egyes tető alatt lévő egyetemi épületeket. Ezt kellett befejeznünk. Ezenkívül, én mint kultuszminiszter, már készen találtam két törvényt. Az egyik kimondta a menekült egyetemeknek újraalapítását - mert hiszen Pécsen és Szegeden újraalapításról volt szó - a másik pedig a közgazdasági fakultás felállításáról intézkedett. Ez természetesen nagy mértékben igénybevette a kultuszminisztérium erejét. Én úgy vélekedtem, hogy a törvénybe foglalt dolgoknak nagyobb maradandóságúaknak és állandóságúaknak kell lenniök; ha egy nemzet valamit törvénybe ír, az bizonyos fokig szent. Amikor én a kultusztárcát átvettem, még meg sem száradt a porzó a kormányzó aláírásán azon a törvényen, amely a menekült egyetemek fenntartását határozta el. Én reám tehát az a feladat hárult, hogy ennek a törvénynek érvényt szerezsek. Ezért nem tehetünk annyit a kutatás érdekében, mint talán kellett volna.

De szerencsére Tihanyon kívül és természetesen az egyes egyetemi katedrák megfelelő gondozásán kívül nagy kutatás folyik Magyarországon. Sikerült még a Rockefeller-alapítványnak szimpátiáját is megnyernünk a szegedi természettudományi kutatások iránt, ahol az orvosi elméleti intézeteknek és természettudományi intézeteknek tudományos felszerelésére egy-szersmindenkorra közel egy millió pengőt adtak s azonkívül évi százezer pengős kutatási alapot sikerült biztosítanunk, amelyet szintén egy bizottság kezel. Bizonyos fokig tehát ezt a bizottságot is, ha nem is mint kutató-intézetet, de mint kutatási tanácsot lehet tekinteni. S ilyennek kell tekinteni a Természettudományi Tanácsot is, amelynek egy természettudományi alapot bocsátottunk rendelkezésére, amely alap azóta természetesen némileg szenvedett. Kiegészíti azonban a Széchenyi István-társaság, amely a magán-áldozatkészséget veszi igénybe, úgy, mint annak idején a Vilmos császár-társaság és amely egészen számottevő összegeket tudott a természettudományi kutatásoknak rendelkezésére bocsátani. Nem lehet tehát azt mondani, hogy a magyar kutatás megfelelő intézetek híján volna és meg vagyok róla győződve, hogy ha a Vigyázó-hagyatékot sikerül majd rendbeszedni, Akadémiánk is abban a helyzetben lesz, hogy a tudományosságnak nagyobb mértékben jöhet majd segítségére. Addig, míg az Akadémia rosszul áll, alkalmazottait felvettük a gyűjtemény-egyetem összlétszámába és

miniszterségem alatt évi százezer pengővel támogattuk is az Akadémiát tudományos munkájában, amely túlnyomórészt szintén a kutatás érdekeit szolgálja.

Azt hiszem, hogy azokban, amiket előadtam, össze is foglaltam a magyar magas műveltség alapintézményeit. Beszéltem a szakfőiskolák típusáról, az egyetemről, mint tudománypolitikai típusról, a kutató-intézetéről, a gyűteményegyetemről, a Természettudományi Tanácsról, a Tudományos Akadémiáról és a szegedi természettudományos Rockefeller-bizottságról. Ezek, de természetesen elsősorban az egyes tudósok munkája a magyar intézetekben, a magyar laboratóriumokban és a magyar klinikákon biztosítja azt, hogy ebben az országban igenis lesz kutatás és mert lesz kutatás, nem is fogunk a kis nemzetek sorába kerülni.

Hogy pedig erre mi magyarok mindig milyen nagy súlyt fektettünk, annak dokumentálására engedjék meg, hogy végezetül visszaemlékezzünk egy olyan eseményre, amelynek mi öregebbek minden örömét átértük és amely a fiatalabb generáció emlékezetéből talán már kiveszett. A millenium után Budapesten járt és itt meglátogatta az agg Ferenc Józsefet II. Vilmos császár. II. Vilmosról, tekintettel az uralkodása alatt bekövetkezett nagy katasztrófára, a németeknek különféle lehet a nézetük, mi magyarok azonban sohase felejtjük el, hogy - mint a most közzétett bizalmas diplomáciai jelentésekből is kitűnik - ő minket magyarokat őszintén szeretett és nagyrabecsült. Megérdemli, hogy sokszor emlékezzünk meg erről az ő mostani nehéz idejében is, mert különben sem egyezik a magyar természettel, hogy az erőshöz csak addig ragaszkodjunk, míg jól megy neki és elforduljunk tőle, amikor dolga rosszra fordul. Vilmos császár, amikor a budai várban vendége volt Ferenc Józsefnek, egy emlékeztető pohárköszöntőt mondott, amelyben többek között ezeket is mondotta: «Rokonérző bámulattal kísértük az ezeréves születésnapot, amelyet a hűséges magyar nemzet szeretett királya köré seregelve meglepő pompával ünnepelt. Művészi érzékéről emlékművei tanuskodnak, míg a Vaskapu béklyóinak szétrepesztése a kereskedelemnek és forgalomnak nyitott meg új utakat és Magyarországot mint egyenjogú népet illesztette bele a nagy kultúrnépek sorába.» Erre ujjongtunk mi fel akkor, a német császár ajkáról elhangzott erre az elismerésre, hogy mi munkánk folytán mint egyenrangú nép illeszkedtünk bele a nagy kultúrnépek sorába. Ezt a szent örökséget hagyta miránk a kiegyezés kora, ezt a szent örökséget igyekeztem megtartani és erőnkhez képest gyarapítani miniszterségemnek tíz nehéz esztendejében és meg vagyok róla győződve, hogy ezt az örökséget meg fogjuk tudni menteni, mert előrs-nemzet akarunk maradni, nagy nemzet akarunk maradni és nem akarunk visszasüllyedni a kis nemzetek sorába.

Hogy' áll népművelésünk?

Egy expozé el nem mondott része

Megjelent a Pesti Napló
1931 máj. 17-i számában

A múlt év októberének szegedi ünnepei során avattuk a szeged-rókusi iskolában az *ötezredik népiskolai tantermet és tanítói lakást*. Ez az iskolaavatás szimbolikus lezárása volt *egy alig négy év alatt lebonyolított nagy népiskolai építési akciónak, amelyhez fogható nem is igen folyt Magyarországon*. A túrista is, ha hosszabb gyaloglás után mondjuk a huszonötödik kilométerköhöz ér, vagy hegymászás közben ezer métert emelkedett, bizonyos pihenőt tart, hátranéz és előretekint. Ehhez hasonlóan mi is, amikor az ötezredik népiskolai objektum elkészült, mégegyszer végigvizsgáltuk a már elvégzett munkát, s újabb tanulmány tárgyává tettük azt, hogy még mi áll előttünk.

A háborús évek alacsony születési számának következtében kis évfolyamok kerültek a népiskolába is, amelynek népessége az 1925-1926-ik tanévben volt a legalacsonyabb és mindössze 673.000-et tett ki. Ez a szám a most folyó 1930/31. tanévig felszökött 973.000-re, a véletlen sajátságos játéka folytán éppen 300.000-rel. Azokat, akik a népiskolai építkezéseket sokallották, kérдем: mi lenne most velünk, hogyha ennek a 300.000-es többletnek befogadására az ötezer népiskolai objektum létrehozásával fel nem készültünk volna. A merészen beszélőknek és kritizálóknak az a nagy szerencsájuk, hogy az idő múlik és az emberek feledékenyek. A maga idején rendkívül népszerű, de utóbb be nem vált állításokat hamarosan elfelejtik s később az emberek maguk is megfélemeznek az egészről. Bennem azonban volt annyi óvatosság, hogy az ilyen természetű beszédek és hírlapi cikkeket gondosan félretettem és adandó alkalommal a parlamenti napló vagy a hírlapi szám pontos közlése mellett ezeket a dolgokat majd közzé is fogom tenni, mert aki élvezte az efféle beszéddel járó pillanatnyi népszerűséget, arra nézve jogos, hogy elviselje a szégyenét is annak, ha az, amit követelt, utóbb célszerűtlennek, károsnak vagy értelmetlennek bizonyult.

A tankötelesek száma a jövő 1931/32. tanév során lesz a legmagasabb s azután lassú csökkenéssel egymillió körül fog megállapodni. Ez azonban csak a nagy országos végösszeg, de a tervszerű népiskolai politikának különös súlyt kell helyeznie arra, hogy a népesség hogyan oszlik meg az ország területén, ahol korábban nagyobb állandósággal volt dolgunk, a házhelyakció azonban a községekben és a városokban újjácsoportosította a szegényebb családok elhelyezkedését, további tanyaképződés is folyt, de nagy elvándorlások is voltak, amelyek eredményeként hihetetlenül megszorodott Budapest környékének a népe. Ez természetesen kihat az iskolák népességére is. Mindennek figyelembevételével, gondos helyi tanulmányok után megyéről megyére, városról városra haladva, megállapítottuk, hogy *az első ötezres ciklus után még egy második pótprogrammot kell megvalósítani, amely 4619 objektumra terjed ki és 3293 tantermet s 1326 tanítói lakást foglal magában*. Iskolátlan vagy kevés iskolájú helységben kell még 811 objektum, a zsúfoltság megszüntetésére 2468, a rossz épület pótlására pedig 1340. Érdekes, hogy Pest megyében 567-re, Szabolcsmegyében 307-re, Szolnokmegyében 276-ra, Hevesmegyében 218-ra, Zala- és Békésmegyében 206-ra, Borsodban 200-ra, Somogyban 193-ra, Vasban 172-re és Nógrádban 159-re lenne még szükség. A főváros környékének megduzzadása következtében már a lefolyt évtődben is ott 303 objektumot emeltünk, de a népesség szaporodása oly rohamos, hogy ilyen nagy építési akció után megint

217 objektum kellene. Az előbb említett 4619 objektumra terjedő pótprogrammból eddig részben felépítettünk, részben fedezetet teremtettünk 217 tanteremre és tanítói lakásra s így még 4402 objektumról kell a következő évötödben gondoskodni.

Persze a dolog az építkezésekkel még nincs elintézve. *Emelni kell a tanítói állások számát is.* Mert 1925/26-ban, amikor, amint mondtam, legalacsonyabb volt a tankötelesek száma, országos átlagban csak 40 gyerek esett egy tanítóra, de ez 1928/29-ben 46-ra, 1929/30-ban 48-ra, 1930/31-ben 50-re emelkedett és a küszöbön álló tanévben ez az átlag már 52-t fog majd tenni. Ezek a számok azonban a valóságban még kedvezőtlenebbek, mert Budapesten egy tanítóra csak 24 gyermek esik s így Budapest nélkül az országos átlag már 68 tanuló. Mivel pedig vannak, különösen a tanyákon, ahol nagyobb területekről jönnek össze a gyermekek, természetesen az országos átlag alatt álló iskolák is, bizony rengeteg a túlszűfolt osztály.

Ha azt az állapotot akarjuk elérni, hogy 60 tanulónál több se essék egy tanítóra, akkor *még 940 új állásra lenne szükség*, a még létesítendő tanyai iskolákhoz pedig 135-re, úgyhogy egy európai pedagógiai fogalmak szerint nem is eszményi állapot eléréséhez még 1075 tanítói állás szervezése szükséges. Ma néptanítói állásaink száma 19.404 s így, ha osztályonként maximálisan 60-as létszámmal akarunk dolgozni, összesen kereken 20.500 néptanítói állás elérése a kitűzött szerény cél.

Igaz, hogy népiskolai építkezésekre magában az 1931/32. évi költségvetésben csak 450.000 pengő esik, de ezenfelül az ínségmunkák közt népiskolákra jut 471.000 pengő, úgyhogy együtt az egymilliót mégis megközelíti az, ami felett rendelkezünk s a községek törlesztik azokat az olcsó kölcsönöket is, amelyeket korábban iskolaépítési célokra kaptak s amelyeket megint iskolaépítési célokra adunk ki. De mindez természetesen csekélység a még fennálló 4402 objektumra terjedő szükséglettel szemben. Mégis az a remény táplál, hogyha sikerül külföldi kölcsönt felvenni, akkor Jeremiás Smithnek az a felfogása fog érvényesülni, aminek köszönhetjük az első 5000-es népiskolai építési program megvalósítását, hogy tudniillik alig van közigazgatásilag jobban gyümölcsöző kiadás, mint amit a magyar nép tömegei értelmi szintjének emelésére fordítunk. Meg vagyok róla győződve, hogy a harmincas évek meg fogják hozni ennek a második, most már szerencsére kisebb programnak a megvalósulását is, amivel népoktatásunkat nemcsak európai, hanem egyenesen nyugateurópai színvonalra emeljük.

A nagybirtok egyes képviselőinél találkoztam azzal a felfogással, hogy *a népoktatás fejlesztése csökkenti a nép fegyelmezettségét és emeli hajlandóságát a forradalomra.* Ez ellen én eddig mindig az orosz állapotokra utaltam, ahol az analfabéták arányszáma a legmagasabb volt és a forradalom a legtökéletesebben sikerült. Most Spanyolországban ütött ki a forradalom és természetesen nem állt meg a királyság eltörlésénél, mint ahogy azt naiv lelkek elképzelték, hanem megindult a zuhanás a bolsevizmus felé. Lássuk Spanyolország népművelési adatait. 1920-ban a 25 évnél idősebb férfiak között 35%, a nők közül pedig 55% nem tudott sem írni, sem olvasni. Jaén tartományban ez a százalék a férfiaknál 61-re, a nőknél pedig 76-ra emelkedett. A dicsőség tehát valóban teljes volt és a forradalom mégis csak beütött, csattanó bizonyítékul amellet, hogy *nagystílű népámításra nincs alkalmasabb talaj, mint a tudatlan tömeg.*

SPORT

A balatoni sport

Megjelent a Pesti Napló
1931 máj. 3-i számában

A kultusztárca főképp két eszközzel siethet a Balatonfejlesztés segítségére, az iskolai szünidő célszerűbb megállapításával és a balatoni sport fejlesztésével. Míg a szünidő kérdése megoldható egyetlen miniszteri rendelettel, addig a balatoni sportfejlesztés már jóval nehezebb kérdés.

Hogy micsoda nehézségekkel állunk itt szemben, arról még a mult esztendőben konkrét eset győzött meg. Angol tudós dolgozott a tihanyi biológiai intézetben s közben saját nemzetének szokása szerint kiment horgászni. Mert a horgászatot csak mi magyarok szoktuk lemosolyogni, a nyugati népeknek, különösen az angolszász nemzeteknek ez egyik legkedvesebb időtöltése. A száraz szellemi munka kipihenésére tartják azt különösen alkalmasnak. A mi tihanyi angolunknak halászszenvedélyéből kifolyóan többféle kellemetlensége támadt s a végén elkedvetlenedve mondott le szeretett sportjáról. Ez az eset felkeltette figyelmemet s kezdtem érdeklődni aziránt, micsoda formalitásoknak kell magát alávetnie annak, aki halászni akar, anélkül, hogy bajba kerüljön, hatóságokkal és magánosokkal összeütközésbe ne jusson. A sportembernek halászni általában csak egy darab nyeles horoggal szabad, másfajta eszköz használata szigorúan tilos. Ahhoz, hogy valaki kiülhessen horgászni, elsősorban állami halászejegyet kell szereznie, amelyet Budapesten a kerületi előljáróságok, vidéken pedig a főszolgabírói hivatalok szolgáltatnak ki. Ez azonban korántsem jelenti még a konkrét halászati jogosultság megszerzését, e tekintetben a nyaraló vagy a turista részéről még további lépésekre van szükség. Először is el kell dönteni, hogy a partról kíván-e horgászni vagy pedig csónakba száll és arról horgászik-e. A partról való horgászathoz az engedelmet az illető halászati jogtulajdonosától, a parttulajdonostól kell kérni; hogy az kié, azt a községi előljáróság mondja meg és ennek felvilágosítása alapján a parttulajdonoshoz vagy annak jogi képviselőjéhez kell fordulni, ha helyben van, szóbelileg, ha távolabb lakik, írásbeli beadvánnyal. Aki azonban a halászat sportját csónakról akarja űzni, annak beadványt kell intéznie a Siófokon székelő Balaton Halászati Részvénytársasághoz, amely jól megnézi a kérvényeket és amint hallottam, 50 pengőért ad kivételesen engedélyt. Nem gondolnám, hogy különösen az idegen turista, de még a magyar fürdővendég is alávetné magát ezeknek a formalitásoknak. Sokan fognak az orvhalászság deliktumába esni és az egész dolog még sok kellemetlenség kútforrása lesz. Érdemes lenne megállapítani, hogy mi jövedelme lehet a magyar államnak egy évre a halászejegyekből, különösen a horgászoktól beszedett taksákból. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy a közönségnek okozott kényelmetlenség arányban áll-e az e címen befolyó állami jövedelmekkel. Ha balatoni életet, turisztikát és különösen idegenforgalmat akarunk, akkor Magyar Zoltán barátomnak majd e téren is racionizálnia kell.

A korábbi időkben folytatott mértéktelen centralizáció következménye volt az is, hogy sportéletünk szintén a fővárosba koncentrálódott, pedig a fővárosi, vagyis a dunai vízisport lényegesen eltér a Balatonétól. Azok a pair-oar-ok, négyesek és nyolcasok, amelyekkel a Dunán versenyeznek, természetesen nem használhatók a Balaton hullámos vizében és így evezősversenyek a Dunán megszokott módon a Balatonon meg nem honosíthatók. Sőt az úszósportnál is nehézségeket okoz a tavaktól elválaszthatatlan hullámozás. Kétségtelen, hogy a budapesti sportember a maga megszokott ügyességét és készségét a Balatonon minden további nélkül nem gyakorolhatja. Ez komoly gátja volt annak, hogy a budapesti vízisport a nyáron

kitelepedjék a Balatonra. Közbejött azonban a világháború, az infláció. Igen sokan, akik korábban külföldi fürdőkre jártak, pénzünk elértéktelenedése következtében kénytelenek voltak itthon maradni, megszerették a Balatont. De ettől eltekintve, a legutolsó évtizednek óriási testnevelési és turista-mozgalma az embereket a fővárosból kihajtotta a szabadba, a Balatonon week-end-házak és bungallók keletkeztek, amiben az az öröndetes, hogy most már nemcsak a módosabb középosztály, de még a szegényebb rétegek is kivehetik részüket a Balatontól. Ez a mentalitás s a modern ember időtöltésének ilyen beállítása a fővárosi vízisportot is hajlandóvá tette arra, hogy kimenjen a Balatonra. Régebben ott igazán csak a vitorlássport virágzott, minthogy azonban a jacht elég drága alkotmány, ezt a sportágat csak gazdag emberek űzhették. A legutóbbi balatoni sportétekezleten azért sürgették is, hogy a balatoni jachtépítőüzem olcsó típusú szériagyártmányokat hozzon forgalomba, amelyeknek megszerzése szerényebb anyagi helyzetben levő sportemberek számára is lehetséges. Talán többen alkalmi szövetséget köthetnének egy-egy ilyen olcsóbb gyártmány megszerzésére. De még több sikerrel kecsegtet a kajak-sport, amely nagyban hozzájárult a viziturisztika fellendítéséhez. Különösen alkalmas típus a Faltboot, amelynek faléc vagy alumínium belső váza, meg több réteg gumival átitatott vászon külső váza két hátizsákban elfér és a sportemberek azt kézipoggyászként a vasúton minden költség nélkül magukkal vihetik, már feltéve, hogy a kalauz nem tartja a kézipoggyászt nagyobbna, mint amennyit az «e részben érvényben levő szabályok» megengednek és nem kötelezi az utast, hogy az utolsó pillanatban a vonatból kiszállva még kísérletet tegyen annak teherárúként való feladására. Főkép a németeknél van most divatban a folyókon a Faltbooton való leereszkedés, a mult évben a Dunán már sokan lejöttek hozzánk is. Majd ügyelnünk kell, hogy valamelyes bírságotással vagy vasútról való leszállítással el ne vegyük kedvüket a dunai és balatoni kirándulásoktól. De a kajakoknak, vagy amint mi gyermekkorunkban a most ünnevelt könyvben Defoe Robinsonjában olvastuk, a canoeknek jó hasznát veheti a magyar turisztika is a Balatonon. Én gyermekkoromat a Balaton partján töltöttem, volt kis csónakom is, de ezt a szegény «krampuszt» csak egy siófoki halász építette, aki mellesleg ács is volt. Ha délre nem jöttem haza, a francia mademoiselle már ott mérgeződött a víz mellett és a legvadabb fenyegetésekkel rendelt ki a partra. A gyermeknek nagy a fantáziája, - ha megengedik neki a kimenetelt az erdőbe, a hegyekbe, ez a vágya a távolabbi, az ismeretlen iránt kielégülést is nyer. Éppen ebben van a cserkészetnek is a nagy vonzóereje a gyermeknél. Ha, persze megfelelő felügyelet mellett, a part mellett a kajakozást megengedjük a felnőtteknek és az ifjaknak, az emberek felfedező utakra indulnak majd a Balaton körül és ez a Balatonon egész külön viziturisztikát is fejleszt ki. Ezért szívesen is fogadtam a balatoni sportankéten a kajakozás érdekében tett javaslatot.

A XIX. század sportmozgalmai különösen Széchenyre és Wesselényire mennek vissza. Wesselényi maga át is úszott Füredről Tihanyba. Wlassics Tibornak, a Balatoni Szövetség elnökének volt az az életrevaló ötlete, hogy amint van marathoni futás, úgy mi hozzuk be a Wesselényi-úszást és évente Wesselényi-díjat tüzzünk ki egy Balatonfüred és Tihany közt rendszeresen megszervezendő Wesselényi-émlékversenyre.

Bár a sportemberek természetesen el fogják önteni az egész Balaton környékét, mégis ahhoz, hogy rendszeres és valóban sportszerű akció fejlődjék ki a Balaton mellett, kell hogy a magyar sportnak egy központi telepe legyen a Balaton mellett. Különben az egyes magukban álló sportemberek tehetetlenek és erőt csak akkor tudnak kifejteni, ha szervezeten állnak ott, ha megfelelő hajókikötő és sporttelep rendelkezésükre áll és - minthogy sportolóink nagy része nem bővelkedik földi javakban - igen olcsón is meg lehetnek a Balaton partján. Ez az oka annak, hogy a Testnevelési Tanáccsal együtt Tihanyban a balatoni sport számára központot létesítünk.

Már a múlt év novemberében Szegeden tartott Országos Testnevelési Kongresszus is foglalkozott ezzel a kérdéssel. A magyar főiskolai sportegyesületek egyesülése ugyanis értesült arról, hogy a kultusztárának a Balaton partján olyan telkek állnak rendelkezésére, amelyek főiskolai sporttelep céljaira megfelelnek. A magyar főiskolai sportélet eredményes fejlesztése érdekében az egyesülés ez alapon felkérte az Országos Testnevelési Kongresszust, hogy a közoktatásügyi miniszternél tegyen lépéseket, hogy ezeket a telkeket a főiskolai sporttelep céljaira engedje át és a területen megteremtendő sporttelep létesítéséhez, amely hivatva lenne az olimpiai előkészületek céljait is szolgálni, a szükséges anyagi eszközöket bocsássa rendelkezésre. A kongresszus az indítványt elfogadta és határozatra emelte. Az egyetemi ifjúságnak ez a szegedi kezdeményezése foglalkoztatta a most lefolyt balatoni sportankétot is, amely szintén határozati javaslatban mondotta ki, hogy örömmel üdvözli a szegedi határozat végrehajtásaként kitűzött tervet, amely szerint a kultuszminiszter által az Országos Testnevelési Alapnak adományozott tihanyi területen főiskolai nyaraló- és sporttelep létesüljön. E telkekhez úgy jutott a kultusztárca, hogy a Bencés-rend az államtól gimnázium céljaira megszerezte a budapesti Mária Terézia-téri dohányraktárt és ennek ellenében és a Bencés-rend anyagi szanálása kapcsán nagyobb területeket bocsátott cserekép a közoktatási tárca tulajdonába. E területek egy részét engedték át az Országos Testnevelési Tanácsnak, amely ott sportpályát létesít és különösen a főiskolai ifjúságnak és az Olimpiászra trénirozóknak, de másodsorban minden valódi sportembernek hoszpiciumot is létesít, ahol igen csekély költséggel élhetnek majd a vízisport és más sportágak művelői.

Mert ne feledkezzünk meg a téli sportokról sem, ami lényegesen összefügg a balatoni fürdők rentabilitásával is. Mert az a 18 nap, amivel a szünidő meghosszabbítása a balatoni szezont talán megtoldja, végleges megoldást nem hoz. A svájci fürdők páratlan fellendülését is az okozta, hogy a téli sportok fellendülése következtében a nyári idényen kívül téli idényük is van. Például Sankt-Moritznak téli szezonya a szállodák szempontjából talán még jövedelmezőbb is, mint a nyári évad. E részben nálunk nem korcsolyázásra gondolok elsősorban, hanem a vitorlás szánra, meg a ródlizásra és a síelésre a balatonmelléki dombokon, amelyek erre különösen alkalmasak.

Hatalmas feszítő ereje van ma a sportmozgalomnak, amit talán a futballmérkőzések óriási nézőközönsége illusztrál legjobban. Ha ezt a sportszeretetet össze tudjuk fogni a balatoni gondolattal, ha a magyar sportot a maga szervezettségében ki tudjuk vinni a Balatonra, ha annak központot teremtünk, de azonkívül megszervezzük minden fürdőhelyen, akkor e révén is nagy lendületet adhatunk a balatoni életnek.

Reméljük, hogy a Testnevelési Tanács által rendezett balatoni sportankét nem osztozik majd a sokbeszédű magyar összejövetelek sorsában, hanem tervszerű fejlesztésnek lesz a megindítója.

A közlekedési világpolitika új útjai

Megjelent a Pesti Napló
1932 júl. 17-i számában

Korunk nagy változásai élesen tükröződnek az államtudományokban is. Az általános politikában megingott a parlamentarizmus egyedül üdvözítő mivoltába vetett hit, a közlekedési politikában pedig érintve van a vasút primátusa. A parlamentarizmust a fasizmus, a nemzeti szocializmus és a bolsevizmus; a vasutat az autómobil és a repülőgép fenyegeti. Ezek a részjelenségek is mutatják, hogy a XIX. század eszméi, irányai, rendszerei és intézményei megtorpantak s a legtöbb téren valami új van kialakulóban. Azok a közgazdasági tankönyvek, melyeket a 90-es években tanultunk, még telve vannak az állati erővel vontatott kocsik agóniájának ismertetésével. Utóhangjai voltak ezek a többnyire gúnyos hangú leírások annak a teljes kudarccal végződött harcnak, melyet a fuvarosok és postakocsisok vívtak a gőzmozdonnyal. A lovaskocsi bukása bizonyos fokig magával rántotta az egész útügyet is, ami abban az időben sokat veszített jelentőségéből. A Szent Gotthard alpesi úton járt utolsó személyszállító postakocsit - mint valamely vízözönelőtti őslényt - betették a zürichi nemzeti múzeumba. Most azonban a vasutat is kezdi utólni a sorsa. A XX. század eleje meghozta a tökéletesített autómobilt, amely különösen azóta vált a vasút veszedelmes vetélytársává, mióta nemcsak luxusautókat gyártanak, hanem tömegszemélyforgalom lebonyolítására alkalmas és nagyobb távolságok befutására is képes autóbuszokat, továbbá nagymennyiségű áru befogadására képes teherautókat. Hogy az autómobilforgalom már milyen óriási mértéket öltött, azt a következő összesített adatok világosan mutatják: 1931 elején az egész földgömbön 38,656.554 darab volt, amiből személykocsi 30,042.267, autóbusz 269.147, teherautó 5,500.200 és motorkerékpár 2,844.931. Húsz évvel az automobil elterjedése után a világháború vége pedig meghozta a légiforgalmat, amely oly rohamosan fejlődött, hogy a föld e hálózatának hossza 1931-ben már 200.000 km-t tett, amiből Európára 92.000, Észak-Amerikára 40.000, Dél-Amerikára 20.000, Ázsiára 30.000, Ausztráliára 10.000 és Afrikára 8000 km esik. Olyan óriási rendszeres vonalak keletkeztek, mint az egyiptom-perzsia-india-délkeletázsia-ausztráliai; továbbá a németbirodalom-oroszország-szibéria-kínai.

Az automobil és a repülőgép közül ma még természetesen a vasútra nézve inkább csak az automobil a veszélyes konkurrens. És e harcban új formában régi képletek ismétlődnek meg. Amint a szegény fuvarosok annakidején minden erejükkel küzdöttek a mozdony ellen, úgy küzd most a mozdony az automobillal. Nem is csoda! Hiszen ott, ahol az államvasúti rendszert fogadták el, közpénzekből az országok, ott pedig, ahol a magánvasutak rendszere áll fenn, a nagy vasúti részvénytársaságok, vagyis a magántőke milliárdokat fektettek be vaspályák építésébe és felszerelésébe, amelyeknek jövedelmezősége most kétségessé vált. A mi államvasútunk hálózatából óriási részt kihasított Trianon és a Csonka-Magyarországra visszaözönlött vasutasok nyugdíjterhe kivételes súllyal nehezedik rá megmaradt vonalaink háztartására. Érthető tehát, hogy különösen a teherautó forgalommal szemben korlátozó intézkedéseket foganatosít. Persze, ez csak érthető, de korántsem kecsegtet sikerrel, mert minden akció, amely szembehehelyezkedik a fejlődésnek a technikai haladás által megjelölt irányával, már eleve sikertelenségre van kárhoztatva. Csak olyan közlekedési politika járhat tehát sikerrel, amely a víziutat, a vaspályát, az autóközlekedésre alkalmas közúti hálózatot és a légiforgalmat nem állítja szembe egymással, hanem jól átgondolt rendszerré egyesíti.

A vasút természetesen korántsem bukott meg. Éppen e helyen mutattam rá, hogy a franciák most foglalkoznak a transz-szaharai vasút gondolatával, amely a Földközi tenger francia, déli partjától levezetne a Guineai öbölígy; a lengyelek pedig felsősziléziai szénmedencéjükből már építik az új vonalat a Keleti tengerhez, Danzighoz és Gdyniához. De más viszonylatban már az autó kezd a mozdony helyébe lépni. Tudjuk, hogy a világháború előtt az angol-német vetélkedésnek egyik főoka volt, hogy a németek a velük baráti Törökország területén ki akarták építeni a Bagdad-vasutat, amely - az anatóliai vasút Boszporusz-Hajdar-pasa-kóniai régi vonalának folytatásaként - Kóniától Kis-Ázsiában Adánán, Mosszulon, Bagdadon és Baszrán át a Perzsa öbölhöz vezetett volna. Ez a terv elsősorban Németország és Törökország összeomlása következtében csak részben valósulhatott meg, a vonal torzó maradt és az angolok most nem azt a vasúttervet veszik fel újra, hogy a szárazföldi hozzáférhetést Indiához biztosítsák, hanem *nagy interkontinentális autóvonal* eszméjét vetették föl, amely *Dover*től, illetve *Calaistól, Európát átszelve, Konstantinápolyon át Aleppóig vezetne, ahol azután kettéágaznék, egyfelől Indiának Kalkuttába, másfelől Afrikát keleti részén, hosszában átszelve Fokvárosig*. Míg a francia gyarmati vonalakról vagy a lengyel vasútépítésről olvasva, azt gondolhatta a magyar közönség, hogy mindez bennünket közvetlenül nem érdekel, addig *a nagy interkontinentális autóút* egyben magyar ügy is, mert csak rajtunk áll, hogy ez a beláthatatlan horderejű út hazánkat átszelje, ami idegenforgalmunk szempontjából is rendkívüli jelentőséggel bír.

Ennek a «Grande Route»-nak a prolongálása az angol Automobil Association kezdeményezésére a nemzetközi touring clubok szövetségének, az Alliance Internationale de Tourisme-nak útján 1930-ban vette kezdetét. Az Alliance-nak 1931-iki bécsi konferenciája azután a vonalvezetést is megállapította, amely szerint az út Londonból kiindulva (Dover-Calais között speciális kompátkeléssel) Brüsszel, Köln, Mainz, Frankfurt, Nürnberg, Regensburg, Passau, Linz, Bécs, Győr, Budapest, Kecskemét, Szeged, Újvidék, Zimony, Belgrád, Nis, Szófia és Drinápoly érintésével egyelőre Konstantinápolyban végződik. Ez a Rajna- és *Duna-vonalat* követő, Magyarországra nézve öröndetes vonalvezetés azonban nem volt egészen könnyen elérhető, mert a bécsi konferencián Csehszlovákia azon fáradozott, hogy Európa keleti felében az utolsó nagy elosztó állomás *Prága* legyen s ennek megfelelően a kisanatant azon dolgozott, hogy az út Prágából kettős elágazással egyfelől Bécsen, Grácon és Zágrábon át, tehát Csonka-Magyarország teljes elkerülésével menjen Belgrádba és tovább, másfelől egy szárnyvonal a Tátra alján, Kassa, Szatmár, Kolozsvár érintésével vezessen Bukarestbe. A vitában a magyar Touring Club főleg azzal az érvel tudta az *Oroszvár-Győr-Budapest-Szeged* útirány felé billenteni a mérleget, hogy a budapest-bécsi állami útnak egy nemzetközi autóút igényeit kielégítő átépítése akkor már be volt fejezve, a Budapest-Szegedi pedig programmba volt véve. Állami pénzügyeinknek időközben bekövetkezett megromlása kétségessé tette *a budapest-szegedi állami út* átépítésének megkezdését, ami különösen azért veszedelmes, mert az Alliance idej kopenhágai konferenciája kifejezést adott ugyan abbeli meggyőződésének, hogy az Európára nehezedő gazdasági válság ellenére is azokat az építési és átépítési munkákat, melyeket a transzkontinentális út tervének előmozdítása céljából a különféle országok megindítottak, nem fogják félbeszakítani; mégis hozzátette, hogy az útvonal irányának *végleges meghatározásánál azokat az országokat kell előnyben részesíteni, melynek útjai megfelelnek az automobil-forgalom követelményeinek*. Erre való tekintettel az Országos Alföldi Bizottság szegedi vándorgyűlésén sürgettük a munkák legalább egy részének megkezdését; József főherceg pedig - aki minden egyetemes nemzeti érdeket és ügyet mindenkor felkarol - nagy beszédében a felsőházban vette védelmébe az eszmét és nyert a kereskedelmi és pénzügyminisztertől biztató választ. Kedvező megoldás esetén - ami a mai súlyos gazdasági és pénzügyi helyzetben természetesen csak több évre elosztott munka eredménye lehet - *Budapest* könnyen lehet a Grande Route-nak utolsó keleti elosztóállomása, mert a budapest-

bukaresti szárnyvonalból már megvan a budapest-szolnoki rész végleges burkolattal, a szolnok-püspökladányi rész pedig felületi bevonással, úgyhogy magyar területen még csak a püspökladány-berettyóújfalusi 32 km-es szakasz kiépítéséről kellene gondoskodni.

Magának az úttestnek átépítése és ezzel kapcsolatban az útjelzők felállítása természetesen állami feladat; de ezen kívül a transzkontinentális útnak Magyarországon keresztül történő vezetése terén a magyar Touring Clubra - figyelemmel az Alliance részéről felállított követelményekre - még sok tennivaló vár, ami inkább társadalmi úton valósítható meg. Így a forgalom biztonsága és kényelme szempontjából megállapodásokat kell kötni a főbb útszéli helyeken az alkalmasnak látszó szállodákkal az árak, a tisztaság és bizonyos minimális komfort tekintetében; biztosítani kell, hogy meghatározott távolságokra üzemanyag: benzin és olaj rendelkezésre álljon; gondoskodni kell megbízható garázsokról és szakszerű javítóműhelyekről, melyek a főbb márkák alkotórészeit is tartják; meg kell szervezni az útmenti segítség-szolgáltatást úgy gépdefekt, mint sérülés esetére, amihez az is tartozik, hogy az útmenti községek telefonja rendelkezésre álljon; végül rendszeres tájékoztatót kell az Alliance körözüvényei számára nyújtani az utak mindenkori állapotáról.

De mindezen gondoskodás és különös követelmények ellenére is ez a nemzetközi főútvonal *nem* lenne *autósztráda* olyan értelemben, amint ezt a *speciális útfajtát* Piero Puricelli milánói mérnök megteremtette, melynek lényegéhez tartozik, hogy más jármű nem veheti igénybe, hogy más út vízszinben nem keresztezheti és hogy csak külön illeték ellenében vehető igénybe.

Ilyen autósztrádát építettek az olaszok Milánóból az olasz tavakhoz: a Comohoz és a Lago Maggiorehoz (1925), továbbá Milánóból Bergamába (1927), melyet Veronán át meghosszabbítanak Mestre-Velencéig, ami által Lombardia és Venetó, vagyis a *Pó-völgy* egy transzverzális nagy autó-sztrádát kap. Még csak terv, de mindenesetre nagyszabású gondolat, hogy a Hanzavárosokból: Lübeckből, Hamburgból és Brémából Hannover, Kassel, Frankfurt, Karlsruhe, Freiburg és Zürich érintésével Szent Gotthárd hágón és Milánón át vezetnek ilyen speciális autó-utat Genovába, ami a *Keleti és az Északi tenger* német kikötőit hozná gyors összeköttetésbe a *Tyrrheni tenger* fő olasz kikötőjével, melynek nagyméretű kiépítése a fasiszta Itáliának egyik leghatalmasabb alkotása.

Az a Grande Route, amely Londonból hazánk területén át Konstantinápolyba vezetne, nem ilyen autósztráda, hanem *rendes út lenne mindenféle közlekedési eszköz számára*, de kiváló minőségével és külön közlekedési rendtartásával mégis jelentékeny haladást jelentene a lassan fejlődő magyar útügy terén is. Pedig a *közutak - melyek a vasút virágkorában átmenetileg vesztettek jelentőségükből - az autóforgalom általánossá válása óta visszanyerték korábbi fontosságukat*, ami, sajnos, a mi törvényhozásunkban nemigen tükröződik, hiszen úttörvényünk (az 1890. évi I. törvénycikk) 42 éves s meglehetősen elavult.

Ha e terv megvalósul, különösen idegenforgalmi téren megbecsülhetetlen előnyökhöz jutunk. Mert a vonal nemcsak *interkontinentális* lesz; hiszen, különösen eleinte, míg a szinte végtelen ázsiai és afrikai utak ki nem épülnek, inkább csak *transzkontinentális*. Nemcsak távoli földrészekbe siető utasok száguldanak majd végig rajta; hanem lesznek turisták, akik már megállapodnak *Győrben*, különösen ha a pannonhalmi kirándulás lehetőségét beleviszik a köztudatba. Legtöbbet persze *Budapest* nyerne, főleg ha fürdővárosi jellegét fürdőkkel összekötött szállodák létesítésével méginkább kidomborítjuk. A tavasz végén és a nyár elején bizonyára sokan megtekintenék *Kecskemét* gyümölcskultúráját. *Szeged* szépségei pedig minden turistát feltartóztatnának.

Más kérdés, hogy az autót ad-e majd fejlődésre impulzust a magyar automobilizmusnak, amellyel szemben újabban bizonyos ellenszenv kapott lábra. Szomorú, hogy e téren a termelésből, az *automobilgyártásból* alig vesszük ki a részünket. A nagy nemzetközi kimutatások elsiklanak szerény eredményeink felett s fájdalmas látni, hogy az - 1928-i gyártási adatokat véve alapul - az Amerikai Egyesült Államok 4,359.000 darab mammutszáma mellett, továbbá Anglia 212.000, Franciaország 210.000, Németország 149.000 és Olaszország 55.000 darab tekintélyes száma mellett ott látjuk Csehországot 13.200 darabbal és Ausztriát 11.900 darabbal.

Még kedvezőtlenebb a helyzetünk a modern közlekedésügy másik főterén: a *légiforgalomban*. Pedig diadalútja - az időnként elijesztő balesetek ellenére is - feltartóztathatatlan. Hiszen az a tény egymagában, hogy a személyszállításra használt repülőgépek óránként átlag 160-180 km sebességgel, a postagépek pedig 225 km-rel haladnak, azt jelenti, hogy a légi közlekedés 3-4-szer gyorsabb, mint a vasúti és 6-8-szor gyorsabb, mint a hajóközlekedés. Ez a felismerés vezetett, mikor műegyetemünkön az aviatika számára tanszék felállítását kezdeményeztem s ezúton segítségére igyekeztem lenni e téren küszködő derék szakembereinknek, akiket méltán nyugtalanítanak a külföldi összehasonlító kimutatások. Vessünk csak futó pillantást az európai légiforgalmi társulatoknak azokra az adataira, melyeket a részükről 1929-ben lebonyolított szállításokról közrebocsátottak. Átrepültek a franciák 9,446.677, a németek 9,279.689, a szovjetoroszok 3,386.000, az olaszok 3,018.195, a hollandok 1,930.000, az angolok 1,252.220, a csehek 907.911, az osztrákok 678.498 és - mi magyarok 127.750 km-t. Valójában sovány eredmény, melyet azzal nem lehet elütni, hogy inkább lovas-, mint repülő-nemzet vagyunk; ellenkezőleg, a régi lovasvirtust kell az aviatika terére átvinnünk. Milyen lélekemelő volt, mikor Balbo légügyi miniszter - rámutatva arra, hogy Olaszország természetes határai: az Alpok, az Adriai és a Tyrrheni tenger a repülőgép feltalálása óta nem nyújtják többé a régi védelmet - büdsébeszédét azzal végezte: «Adjatok szárnyakat Itáliának!» (Date ali al'Italia!) És milyen szomorú, ha Európa légügyi közlekedési térképét szemlélve azt látjuk, hogy Prága és Bécs milyen jelentékeny *légügyi gócpont*, melyekkel szemben Budapest erősen háttérbe szorul. *Prágában* a strassburg-nürnbergi, a berlin-drezdai, a varsó-breslauer és a bécsi; *Bécsben* pedig a prágai, varsói, budapesti és velencei egészéves vonalak találkoznak. Nekünk ellenben be kell érünk a bécs-budapest-belgrádi egyetlen egészévi relációval.

Annál inkább becsüljük meg azt a szép sikert, melyet a magyar Touring Club az Alliance International de Tourisme-nél az angol Automobil Association támogatásával a *transzkontinentális nagy autót vonalvezetése* terén elért. Reméljük, hogy azt majd gyümölcsöztetni lehet egy kifejlődőben lévő *új, valóban modern közlekedési politika* érdekében, amely a *sebesség* jegyében áll és amely a közlekedési rendszerbe a régi közlekedési eszközök: az egészen nem nélkülözhető *állati fogat*, a tengert, folyamot és csatornát járó *hajó* és a sínen futó *mozdony* mellé szervesen beilleszti a közúton vagy éppen autószerádán száguldó *autót* és a levegőben szárnyaló *repülőgépet*. Mert ez a jövő perspektívája, mellyel akarva-nemakarva, előbb-utóbb nekünk magyaroknak is számolnunk kell.

A X. olimpiász

Megjelent a Pesti Napló
1932 aug. 20-i számában

A losangelesi olimpiász véget ért. A küzdelem lefolyt. Az eredményeket ismerjük. Magyarország hat győzelemmel a nemzetek sorában a 6. helyre került. Hogy ennek az eredménynek jelentőségét kellőképpen értékelni tudjuk, kettőre van szükség. Visszatekintést kell vetnünk a megelőző kilenc olimpiász eredményeire. Aztán meg kell vizsgálnunk a X.-en résztvett nemzetek teljesítményeit, azok okait és jelentőségét.

Magyar szempontból az első négy olimpiász, az 1896-tól 1906-ig eltelt kereken 10 esztendő, egy kis korszakot jelent. A millennium évében, 1896-ban Athénből, az I. olimpiásról Hajós Alfréd két győzelmet hozott haza; a 100 méteres és az 1200 méteres úszásban lett első. Az 1900-i párizsi olimpiáson csak Bauer Rezső diszkoszvető tudott nyerni. Az 1904-i saintlouisi megint két úszósikert hozott; Halmay Zoltán 50 és 100 yardon győzött. A rendes négyéves ciklusoktól eltérően a saintlouisi III. olimpiász után már két évre, a görögök kedvéért kivételesen betolták az 1906-i athéni olimpiászt, ahol Halmay vezetése alatt úszóstaffétánk szerepelt sikerrel, s ezenfelül Sztankovics György a 3000 méteres gyaloglásban: tehát megint két első hely. Ezen a négy olimpiáson - a párizsi kivételével 2-2 győzelmünk volt s Hajós Alfréddel, meg Halmay Zoltánnal az élen a hét győzelemből ötöt úszóink küzdöttek ki; vagyis a ritmus kettes, az úszósport dominál és kardvívóink még nem törtek elő.

A következő korszakot a háború előtti két utolsó olimpiász alkotja: a londoni és a stockholmi. 1908-ban Londonban élre szöknek a vívók. Fuchs Jenő az egyéni kardvívásban lesz első és kardcsapatunk is győz. Ezenkívül Weisz Richárd nehézsúlyú birkózó küzdi ki a 3-ik első díjat. 1912-ben Stockholmban ugyanez az öröndetes kép. Fuchs Jenő karddal kezében az első és megint minden más nemzetet ver a magyar kardcsapat. Mellettük Prokopp Sándor céllövő hozza haza a 3-ik első díjat. Itt a ritmus már hármas s úszóink helyét az élen a kardvívók foglalják el.

Az 1916-i olimpiász, amely már oda volt ígérve Berlinnek, a világháború miatt kiesett. Az 1920-i antwerpeniből pedig a győzők - a maguk elvakultságában és gyűlölködésükben - kizárták a legyőzötteket, miközben nem vették észre, hogy ezzel a nemzetközi mérkőzést lefokozták. Így el is jöhet egyszer az ideje annak, hogy az antwerpenit utólag törlik a nemzetközi olimpiászok sorából.

A háború utáni három olimpiász megint egy kis korszakot alkot. 1924-ben Párizsban még meglátszott rajtunk a veszett háború és az összeomlás. Posta Sándor első lett ugyan a kardvívásban, de nem kardvívó csoportunk. Halassy Gyula pedig az agyaggalambblövésben hozta meg a második párizsi győzelmet. Már öröndetesebben alakult az 1928-iki amszterdami olimpiász, ahol a magyar kard az egész vonalon megint az élre került. Terstyánszky Ödön az egyéniben győzött és diadalmaskodott a magyar kardcsapat is. Továbbá Keresztes Lajos könnyűsúlyú birkózó és Kocsis Antal légsúlyú bokszozó érdemeltek ki első díjat. Ehhez a négy sporteredményhez járult még az az öröndetes tény, hogy Mező Ferenc az olimpiászok történetéről írt művével a szellemi olimpiáson első díjat kapott. A sort egyelőre lezárta Los Angeles, ahol a kardvívásban még fokozott kiválósággal tartottuk az első helyet. Piller György az egyéniben diadalmaskodott és csoportunk is győzött. Pelle István a tornászásban hozott két első díjat. Énekes István pedig a bokszolásban győzött. Mindez 6 sportgyőzelmet jelent. Amíg

tehát az első korszakban az átlag a 2 győzelem, a másodikban pedig a 3, addig ebben a harmadikban hatalmas előretörés mutatkozik. A párizsi 2 győzelmet Amszterdamban 4, Los Angelesben pedig 6 követi.

Bizony szép egy olyan kis nemzet részéről, mint a magyar, az összesen 26 olimpiai győzelem. Mikor a pedagógium épületét testnevelési főiskolává alakítottuk, úgy rendelkeztem, hogy a tanulóifjúság buzdítására az előcsarnokban egy márványtáblára véssék föl olimpiászról olimpiászra a győzők névsorát és azt a jövőben is folytassák. Sőt Budapest városa is jól tenné, ha egyik közterén alkalmas módon köbevésetné a győzők nevét, akik a magyar kiválóságáról az egész világ előtt tanúságot tettek.

Még inkább nő az eddigi olimpiászokon mutatkozó előretörésünk jelentősége akkor, ha szemlét tartunk a losangelesi olimpiáson részt vett nemzetek és eredményeik felett.

Első helyre kerültek 40 győzelemmel az Amerikai Egyesült-Államok. Nem is csoda, hiszen 137 millió lakosból, tehát óriási tömegből választhatták ki a legjobbakat. Azonkívül otthon voltak s így a kiküldetéseknél nem kellett takarékoskodniok.

Második helyre került 12 győzelemmel Olaszország. Fényes bizonyságául annak, hogy a fasizmus nagyszerű nemzetnevelő munkája már termi gyümölcseit. A multakban az olasz nép előtt, mint ideál, a humanizmus és a reneszánsz állott, lelki beállítása, műveltségének tendenciája az irodalomra és a művészetre irányult. Mussolini népét lelkileg valósággal átállította és eszményül a quattrocento helyett az antik Rómát, a köztársaság és császárság korát tette oda, amikor rengett Európa, Ázsia és Afrika földje a légiók lépésétől. A balilla és az avanguardista-intézmény ezt a régi római harcias szellemet viszi be öntudatosan az olasz ifjúságba és az olasz népből katonai nemzetet nevel. Ez a nagy átalakulás tükröződik a losangelesi olimpiász eredményeiben is, ahol Itália az európai országoknak az élére került. Olaszország népessége immár meghaladja a 42 milliót s a faj acélosabbá lett, ami éreztetni fogja hatását a kontinensen.

A legújabb kornak az a jellemvonása, hogy az életviszonyok méretei hihetetlenül megnövekedtek. Ezzel szemben a nemzetek is kezdték magukat egyedülállva gyengéknek érezni. Megszületett a pánszlávizmus, a pángermánizmus, a román népek szolidaritása, Spanyolország és Dél-Amerika között a pánliberizmus, Anglia és Észak-Amerika között pedig az angol-szász szolidaritás. Ha magyar ember a finneknél és az észteknél jár, valósággal meghatja az a ragaszkodás, amellyel a magyarsághoz való rokonságuk eszméjén csüggnek. Persze kevesen vannak, mint mi s ezért kedves nekik a gondolat, hogy ha távol is, de van Közép-Európában rokonuk. A 8,684.000 trianoni magyar és a 3,365.000 finn, vagyis kereken a 12 millió finn-ugor együtt 11 győzelmet vívott ki Los-Angelesben s így a maroknyi finn-ugorság Olaszország 12 győzelme után II győzelmével Európában voltaképen második helyen áll.

A Kreuger-válság bonyodalmai között vigasztalás Svédországnak, hogy 9 győzelmével harmadik lett.

Hogy a francia régi sport- és katonanemzet, azt a 8 győzelemmel kivívott negyedik helye is bizonyítja.

Téves hazai fogalmakkal szemben nem szűnök meg ismételni a japán nép hihetetlen energiáját, amely a győztes háborúk egész sorában nyilatkozott meg. Elsőrendű katonai és tengeri nagyhatalom a mikádó birodalma. Energiájukat a vízisportra vetve, az úszásban egyszerre az élre kerültek és a vízben csak a póló terén szenvedtek súlyos vereséget. 7 győzelemmel ötödik helyre kerültek.

Nekünk 6 diadalunk a hatodik helyet biztosította. Utánunk 5 győzelmével a finn testvérnép következik.

Anglia és Németország 4-4 győzelemmel a nyolcadik és kilencedik helyre került. Az angol embernél a sport voltaképpen életszükséglet, de nem törnek csúcsteljesítményekre, ami odavezet, hogy a szigetországban rengeteg ember közepesen sportol s inkább a fair play-re, a sport jellemnevelő hatására fektetik a súlyt. A németek ellenben keresik a szembeszökő rekordokat, de mostani nagy nemzeti válságuk nemcsak politikai és gazdasági életüket dekomponálja, hanem - úgy látszik - áttekintett sportéletükre és nyomasztóan hatott az olimpiászt előkészítő tréningre is.

A kisantantból Jugoszlávia és Románia nincs sehol, Csehszlovákia pedig egyetlen győzelemmel volt kénytelen beérni! Hiába! Az, hogy mi le vagyunk fegyverezve, a magyarból, ebből a régi katonai nemzetből nem csinált filisztert és a kisantant népeiből az, hogy állig fel vannak fegyverezve, hogy tömérdeket költöttek különösen a támadó fegyvernemekre: a nehéztüzérségre és a tankokra, még nem csinált sportnemzetet. Ausztriának is csak egy leány a szerencséje, törvívónőjének váratlan sikere hozta meg az egyetlen győzelmet.

Ha meggondoljuk, hogy eredményeink olimpiászról olimpiászra állandóan javulnak, hogy trianoni sorsunkban nagy nemzetekkel mérközve vívtuk ki ezt a tiszteletreméltó helyet, akkor Los-Angelesszel meg lehetünk elégedve.

Mikor olimpikonjaink négy évvel ezelőtt Amszterdamból visszatértek, a kultuszminisztériumba sportankétet hívtam össze, amelyen megvitattuk sikereink és sikertelenségeink okait. Bevezető beszédemet azzal kezdtem, hogy a beszámoló a IX. olimpiászról legyen egyúttal a X. olimpiászt előkészítésének kezdete. A munka nyomban meg is indult, tartott a közbeeső négy éven át és folyt állandóan - amint a számok mutatják, nem minden eredmény nélkül.

Az ankéton az amszterdami olimpiászon résztvettek közvetlen tapasztalataik alapján, egyhangúan azt mondták, hogy mint sportemberek a tréningben, az előkészítő itthoni selejtezőkben kitűnőek vagyunk, de valahogyan «nem tudunk küzdeni», az idegek odakint éppen a döntő küzdelmek alatt sokszor felmondják a szolgálatot, szóval a magyarokon vesz talán leginkább erőt a «morbus olympicus», vagyis az olimpiai lámpaláz. Hozzá kell tehát már itthon, a két olimpiászt közé eső négy esztendő alatt, sportembereinket szoktatni az elsőrendű kiválóságokkal való küzdelemhez és a nagy nézőközönséghez. Ezért az amszterdami olimpiászt követő 1928-i sportankéton két sportlétesítményt hoztak javaslatba: a fedettuszodát és a téli sportcsarnokot. De az atléták meg a boksizolók, birkózók és kerékpárosok elismerték, hogy a vízisportot illeti az elsőbbség, mert fedettuszoda nélkül a mi éghajlatunk alatt majdnem féléven át nem lehet a szabadban trenírozni, a tréningnek ilyen hosszú megszakítása pedig természetesen a legkedvezőtlenebb. Így jött létre a Margitszigeten a nemzeti úszócsarnok. Jótékony hatása főleg abban nyilvánult, hogy a magyar vízipólósok Los Angelesben minden ellenfelet egyenesen elsöpörtek; köztük a németeket is, akik Amszterdamban még legyőztek bennünket. De e közvetlen eredménye mellett az uszoda nagy jövedelmezőségével ezenfelül anyagi téren is táplálja az egész magyar vízisportot.

De mikor az atléták, birkózók, boksizolók és kerékpárosok nagy megértéssel előrebocsátották a vízisportot, kikötötték, hogy azután mindjárt ők jönnek. Mint akkori kultuszminiszternek és egyben az 1928-iki ankét elnökének, kötelességem ezt a kötést nyilvánosan is megmondani.

Általában nem tudnám helyeselni, ha most - felbuzdulva a losangelesi sikereken - oly irányban fejlődne ki a további akció, hogy a nemzeti stadion megépítésének óriási terve állíttatnék homloktérbe. Mai pénzügyi helyzetünk igazán nagyszabású stadion alkotását egyenesen kizárja, csökevény dolgot pedig ne hozzunk létre. Különben is az 1936-iki XI. olimpiászt

Berlinnek már el van ígérve; az 1940. és 1944-ikiért, a XII-ért és a XIII-ért pedig Róma és Tokió versenyeznek. Az örök városban a fasizmus a régi római cirkuszokhoz mérhető új stadiont épített és az előretörő japán nagyhatalommal szemben sem kecsegtetne nagy sikerrel ajánlkozásunk. Legjobb esetben 1948-ban kerülhet majd Budapest sorra, ami még nagyon messze van. Különben pedig, mint a német példa mutatja, ezek az óriási költséggel járó, kolosszális létesítmények nem szükségképen mozdítják elő a sport ügyét. A német városok a stadionok egész sorát építették és a losangelesi német eredmények mégis sok kívánnivalót hagytak hátra.

Maradjunk tehát a dolgok természetes rendjénél. *Amint az amszterdami olimpiász sikereiből kisarjadt fölbuzdulás meghozta a margitszigeti fedettuszodát, úgy hozza meg a losangelesi sikerek öröme a téli sportcsarnokot s vele a győzelmet az 1936-iki berlini XI. olimpiáson, éppen azokban a sportágakban, amelyekben eddig lemaradtunk.*

A téli sportcsarnok legyen tehát a jelszavunk és a magyar sportpolitikának legközelebbi programmpontja.